

iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 436 3.000.000 TL.

irak'ın işgali

avrasya'da yeni dengeler

ilker aktükün - hakan arslan - fulya atacan - faik bulut
fuat ercan - eren deniztol göktürk - mehmet hasgüler
mübeccel kıray - edgar morin - izzettin önder
umur talu - saffet murat tura - bülent uludağ

Her zaman,
her yerde
yanınızdayız!

Hızlı, güvenli, kolay internet bankacılığının adresi
www.oyakbank.com.tr ile dilediğiniz zaman bilgisayarınızdayız.

444 0 600 ile **7 gün 24 saat** telefonunuzdayız.

Yaygın ATM ağıımız ve **250'yi aşkın şubemiz** ile
Türkiye'nin her yerinde, çok yakınınzdayız.

Oyak Bank'ın gelişen ürün ve
hizmetlerine siz nasıl ulaşmak isterdiniz?

444 0 600

www.oyakbank.com.tr

Sayı: 436 Nisan 2003

Fiyatı: 3.000.000.-TL.
ISSN 1302 3535

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi:

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçiçek, İlker Aktükün, Serhat Aligil,
Fuat Ercan, Gökhan Karabulut, Oğuz Oyan,
Yasemin Öztürk, Metin Sarfatı,
Emine Tahsin, Kurtar Tanırlmaz

Editörler Kurulu:

Öztin Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan,
Kaya Ardic, Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İşgüden,
Kuvvet Lordoğlu, Tükel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satılğan,
Ümit Şenese, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Z. Canan Özatalay

Reklam Sorumlusu:

Ebru Edgüer

Kapak Tasarım:

Yorum Ajansı

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6

80090 Taksim / İSTANBUL

Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55

Fax: 0.212 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık ve Baskı:

Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel.: 0.212 518 11 28 - 458 06 89

Fax: 0.212 517 40 10

E-mail: kurtis@matbaa.com

Web: www.kurtismatbaa.com

Dağıtım:

DPP

Abone Koşulları:

Yıllık: 30 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:

(Yıllık) 24 milyon TL.

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680

Akbank Taksim Şubesi: 41007

İş Bankası Taksim Şubesi: 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz,
görüşler yazarlara aittir.

Yayınlanacak yazılar hakem denetiminden geçer.
Yayınlanmak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha
olarak mümkünse bilgisayar disketi ile birlikte
ulaştırılmasını rica ederiz.

Son Baskı Tarihi: 6 Ağustos 2003

editörden

11 Eylül trajedisinin ardından iki sene geçti. Aradan geçen iki yılda "küresel terörü" fırsat sayan ABD yönetiminin dünyaya yaydığı "korku egemenliği", dünyanın her yerinde Amerikan karşıtlığını hızla yükseltiyor. Kuşkuyla bir seçimin ardından ABD yönetimini ele geçiren klik açısından, 11 Eylül, dünya çapında ABD hegemonyasının yeniden üretilmesi ve ABD çıkarlarına göre bir dünya düzeni tesis edilmesinin bahanesi oldu. ABD bu güne kadar hiç bir devletin elinde bulunmayan muazzam askeri gücüne dayanarak bu hedefine ulaşmaya çalışıyor. Afganistan'ın ve hemen ardından Irak'ın işgali «soğuk savaş» döneminin bütün kurum ve düzenlemelerinin yıkıldığını bir kez daha gözler önüne serdi. Birleşmiş Milletler, tıpkı II. Dünya Savaşı'nın öngünlerindeki gibi işlevsiz kaldı; Avrupa Birliği bölündü; NATO artık eski işlevlerinden arınıyor; «soğuk savaş» döneminde kurulmuş ve daha sonrasında derinleşmiş olan çeşitli stratejik ittifaklar yeniden sorgulanıyor...

«Kitle imha silahları» gerekçesine dayandırılan işgalin ardındaki yalanlar bu günlerde tek tek medyanın çeşitli haberlerinde çürütülüyor. Ancak yalanların ortaya çıkması ABD yönetiminin uluslararası hukuku ayaklar altına alan fütursuzluğundan hiçbir şey eksiltmiyor. En son dergimiz yayına hazırlanırken, Saddam'ın oğullarının ölü bedenlerinin «makajlanarak» teşhir edilmesi bu fütursuzluğun salt uluslararası hukuk düzeninde sürmediğini gösteriyor. Televizyon ekranlarına yansıyan görüntüler, etik dışı vahşetin ve insanlık değerlerinin ayaklar altına alındığı bir kuralsızlığın ya da daha doğru bir deyişle çıplak şiddetin geçerli olduğu «orman kanunlarına» dönüşün izlerini taşıyor. Şiddet şiddeti doğuruyor ve işgalin barbarca şiddeti her gün öldürülen askerlerle ABD'ye yansımaya başlıyor.

Irak'ın işgaliyle amaçlanan Ortadoğu'da ABD çıkarları doğrultusunda yeni bir düzenleme yapmak kadar, ABD'nin küresel rakipleri olma potansiyeli taşıyan «eski Avrupa'ya», Rusya'ya ve Çin'e bir gözdağı olduğu konusunda hemen hemen bütün uzmanlar hem fikir. Orta Asya/Kafkasya ve Ortadoğu bu küresel güç gösterisinin sürdüğü alanlar olarak öne çıkıyor. ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından bölgede yaratacağı domino etkisinin sadece Ortadoğu ile sınırlı kalacağını söylemek mümkün değildir. Bu etki bütün Avrasya coğrafyası üzerinde olacaktır. İktisat Dergisi'nin bu sayısında Irak'ın işgalinin ardından Avrasya'da değişen güç dengelerini ve açılan yeni dönemi analiz etmeye çalıştık. Dergimizde yer alan çalışmaların yaşanan dönemi anlamaya çalışanlar için katkı sunacağını düşünüyoruz.

Derginin bu sayısının planlarını yaparken peş peşe üç acı haber aldık. Değerli hocalarımız, İktisat Fakültesi'nin üç eski dekanı Esat Çam, Nusret Ekin ve Akın İlkin birbiri ardına bu dünyada bizi yalnız bıraktılar. Dergimizin bu sayısını, her birimizin yetişmesinde önemli katkıları olan ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğumuz bu üç değerli hocamızın anısına ithaf etmek istiyoruz.

Barışın hüküm sürdüğü bir dünya umuduyla...

İlker Aktükün

İçindekiler

anma 3

esat çam
nusret ekin
akın ilkin

yuvarlak masa toplantısı 8

uluslararası sistem ve ortadoğu

söyleşi: mübeccel kıray 14

ortadoğu'da güç dengeleri;
ipler kimin elinde?

umur talu 20

bazıları her daim "embedded"dır!

saffet murat tura 24

savaş ve aşırı gerçekçilik

söyleşi: faik bulut 27

abd'nin stratejik hedefi: avrasya

ilker aktükün 37

ırak'ın işgali: "soğuk savaş"tan
hegemonya bunalımına

eren deniztol göktürk 42

ırak savaşı ve uluslararası
"istikrara" etkisi

**49 mehmet hasgüler
m. bülent uludağ
hakan arslan**

ırak sorununun dünya politikasına
etkileri

62 izzettin önder

ırak savaşı ile ilgili politikaların
ekonomiye olası etkileri

69 fulya atacan

ırak işgali ve ortadoğu'daki islami
hareketler üzerine notlar

73 fuat ercan

kriz sürecinde endüstriyel/askeri ve
finansal kompleksin artan etkinliği:
yapısal bir analiz için hatırlatmalar

85 edgar morin

pasifizmin ötesinde
çeviri: metin sarfati

87 kitap tanıtımı

barbarlıklar çatışması
kaos imparatorluğu
taliban
full spectrum dominance

hocam esat çam

Esat Çam'ı İktisat Fakültesi II. sınıfında Siyaset İlmî Bölüm derslerinde tanıdım. Sanıyorum 1963-64 ders yılında Fransa'da İktisat ve Siyaset Bilimi'nde iki ayrı devlet doktorası yapan hocam, henüz asistandı ve Siyaset İlmî Kürsüsü'nün başkanlığını Prof. Dr. Mehmet Oluç yapıyordu.

Yukarıda da vurguladığım gibi, Hocam o dönemde henüz asistandı. Doktor asistanlık kurumunun yaşadığı bir dönemde ve şimdiki gibi yardımcı doçent sıfatını taşımayan genç bilim insanları, öğretim üyesi değil, öğretim yardımcısı olarak isimlendirilirdi. Bu tür akademisyenlerin ders verebilmeleri için öğretim görevlisi kadrosuna alınmaları gerekirdi ki, Esat Çam öğretim görevlisi olarak Siyaset İlmî Bölümü'ndeki (Hukuk dersleri hariç) tüm dersleri veriyordu.

Zannediyorum bizler 3. sınıftayken hocam doçent oldu. Doçent olmasının şerefine Siyaset İlmî Bölümü öğrencilerini, yani bizi, önce sinemaya götürdü, ardından İnci'de profiterol ısmarladı. Zaten 8-10 kişiydik. Daha o dönemlerde müstakbel hocamın bu türden ilişkileri nasıl gördüğünü ve nasıl değerlendirdiğini anlamıştım.

10 Kasım 1967'de İktisat Fakültesi Siyaset İlmî Kürsüsü'ne asistan oldum. Bizler son sınıftayken, İlter Turan ve Önder Arı da asistan olmuşlardı. Yani ben bölümün dördüncü elemanıydım.

Siyaset İlmî Kürsüsü'ndeki hayatımız; tam bir sevgi çemberi içinde, aile havasında geçti. Benim bunca yıl sonra, çalıştığım kurumlarda aynı havayı oluşturmaya çabalamam, belki de bundandır. Özel yaşamımızdaki sorunlara varana dek, tüm sorunlarımızı ortaya koyar ve hep birlikte çare arardık. Ve çoğu kez bulurduk. Derslerimizi de aynı dayanışmacı hava içinde götürdük.

Esat Hoca'nın bana en büyük katkısı, akademik yaşamı algılayışım konusunda oldu. Asistanlık dönemimde, çok ağır bir ders yükü taşımamıza rağmen, akademik aşamaları gerçekleştirmek konusunda özenli baskı yapardı. Kimi hocalar asistanlarını ağır bir ders yükü altında bunaltır ve bunun yanı sıra asistanların kendilerine çalışacak zaman bırakmazken,

Toktamış
Ateş*

Esat Hoca gerekli aşamaları kazasız belasız geçebilmemiz için elinden gelen gayreti gösterirdi. Yaptığı katkı, herşeyden önce yolumuzun açılması ve bu akademik mücadele içinde korunmamızdı.

Her zaman için iyi bir hoca ve güvenilir bir ağabey oldu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde öğretim üyeleri ile asistanlar arasındaki "yakınlık" ve "dostluk" Esat Hoca'nın zihniyetinin ve çabalarının bir sonucudur. Birkaç istisnasıyla İktisat Fakültesi'nin hiçbir kürsüsünde diğer fakültelerde görünen "kast" ilişkileri görülmemiştir. Bugün bunca kan kaybından ve üniversitemizde birtakım megalomanca anlayışlardan sonra bile fakültemizde bu dostluk ilişkileri sürüyorsa, öyle sanıyorum ki bunu Esat Çam'a borçluyuz.

Hocamın Siyaset İlmî Kürsüsü dışındaki ilk yöneticilik görevi, o zamanlar İktisat Fakültesi'ne bağlı olan Gazetecilik Enstitüsü'nün müdürlüğü oldu. Bu kısa süren müdürlük döneminde, Gazetecilik Enstitüsü büyük bir gelişme gösterdi.

Daha sonra Esat Hocamı uzun yıllar boyunca fakültenin dekanı olarak görüyoruz. İki buçuk dönem süren dekanlığı boyunca belki inanması güç olacak ama, İktisat Fakültesi akademik kadrosu için "yok" yoktu.

Belki o günlerin koşullarının bir sonucu olarak, gerek kitap ve dergi alımları, gerek ki-

* Prof. Dr.

tap yayıncılığı konularında bugün hayal bile edemeyeceğimiz olanaklara kavuşmuştuk. Herkesin makul olan her işi hallediliyordu. Fakat bundan çok daha önemli ve etkileyici bir durum olarak, hocamız bir dekanla öğretim üyeleri arasındaki farkın sadece bir derece farkı olduğunu biliyor ve tutumunu buna göre ayarlıyordu. Gerçekten o dönemde diğer tüm yöneticiler gibi, dekanlar da seçimle geldikleri için kendilerini seçen öğretim üyelerine saygı gösterirler ve "atamacı" bazı makamlara karşı hiçbir biçimde borç altında olmazlardı.

Hocamızın dekanlığının sona ermesiyle, 12 Eylül üniversiteler kıyımı hemen hemen eş zamanlı oldu. Önceden seçimle gelen yöneticilerin atamayla geldikleri zaman nasıl tavır değiştirdiklerini görmesi ve belki de daha önemli olarak bir takım tiplerin asla seçilemeyecekleri makamlara tepeden inme gelmeleri hassas yüreğinin taşıyamayacağı kadar ağır bir yük oldu. Kalp damarlarının bir bö-

lümünün değişmesi ömrünü maalesef çok az uzatabildi.

Daha 67 yaşındayken, yaş haddinden emekli olması bir başka dram oluşturdu. Kendisine "nefesiniz yeter" diyerek, eski derslerinin devamını sağlamaya çabaladım. Fakat anlaşılabilir bir biçimde emekli hocalarımızın lisans derslerine giremeyecekleri bildirildi. Bu mantıksızlığa bugün bile akıl erdirilebilmiş ve bugün bile anlayışla karşılayabilmiş değilim. Ve aramızdan ayrıldığı 70'li yaşların başında son derece dinamik ve "genç"di.

Yaşamının son yıllarında ders verdiği vakıf üniversitelerinde öğrencilerine yine kavuştu. Fakat öyle sanıyorum ki, o eski "lezzeti" bir daha yakalayamadı.

Hocam Esat Çam, en sinirli anlarında bile kendisini kontrol edebilir ve kırıcı olmadan sorunları çözerdi.

Şimdi öyle hocaları çok arıyoruz.

nusret ekin'in ardından

İktisat Fakültesi 03 Haziran 2003 günü eski dekanlarından, değerli öğretim üyesi Prof. Dr. Nusret Ekin'i kaybetti. Vefatının İktisat Fakültesi ve Üniversite camiasında ve bir anlamda ömrünün büyük kısmını içinde geçirdiği işçi-işveren çevrelerinde yarattığı elem ve keder sonsuzdur.

Nusret Ekin'i tanıyanlar, onun kendisine has özelliklerini, Fakültemize ve bilim hayatına yaptığı sayısız katkıları ve hepsinden önemlisi renkli kişiliğini böyle kısa bir yazıda anlatmanın ne kadar güç olduğunu takdir edeceklerdir. Hakkında yazmayı göze aldığım bu birkaç sayfanın Nusret Ekin'i tanıtmakta ve anmakta çok yetersiz kalacağını bile bile, sözlerime onun özgeçmişine dair bir giriş ile başlamaya, sonra da kendisine ait bazı anı ve değerlendirmelere yer vermeye karar verdim.

1932 yılında İzmir'de doğan Prof. Dr. Nusret Ekin 1955 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden mezun olmuş, aynı yıl bu Fakülte'nin Sosyal Siyaset Kürsüsü'ne (şimdiki adıyla Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'ne) asistan olarak girmiştir. 1956 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirmiştir. Kendisi bu yıllardan itibaren emekliye ayrıldığı 17 Temmuz 1999 tarihine kadar yaklaşık 45 yıl Fakültemize kesintisiz hizmet vermiştir. Bölümümüzdeki öğretim ve araştırma faaliyetini emekliliğinden günümüze dek sürdürdüğü de göz önüne alınırsa, Nusret Ekin neredeyse yarım yüzyıl İstanbul Üniversitesi ve İktisat Fakültesi için çalışmıştır.

Nusret Ekin 1959 yılında İktisat Fakültesi'nden Doktora derecesini almış. 1960-1961 akademik yılında Cornell Üniversitesi Endüstri ve Çalışma İlişkileri Fakültesi'nde Doçentlik tezi çalışmaları yaparak 1964 yılında Fakültemizde Doçentliğe ve 1971 yılında da Profesörlüğe yükseltilmiştir.

Değerli hocamız ayrıca çeşitli Batı üniversitelerinde araştırma faaliyetlerinde bulunmuş, örneğin İngiltere'de London School of Economics'de, Almanya'da Bonn, Stuttgart Münih ve Kiel Üniversitelerinde ve Washington'daki Uluslararası İnsangücü Enstitüsü'nde bilimsel çalışmalar yapmıştır. Dr. Ekin tüm bu akade-

mik yaşantısı boyunca Sosyal Siyaset, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanlarında birçok araştırma yapmış, çok sayıda kitap ve makale yayınlamıştır. Öyle ki, bilime olan sevgi ve tutkunluğundan ötürü bu araştırma ve yayın faaliyetini hastalığı boyunca bile, hatta ölümüne kadar sürdürmüştür.

Prof. Dr. Nusret Ekin'in İstanbul Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü düzeydeki öğretim faaliyeti dışında, işçi ve işveren sendikalarınca düzenlenen seminerlerde verdiği sayısız ders ve konferanslar bilim alanımızın geniş kitlelerce tanınip öğrenilmesinde yardımcı olmuştur. Kendisi ayrıca çeşitli yıllar Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yıllık konferanslarına hükümet adına katılmış, ülkemizi bu önemli uluslararası etkinlikte başarıyla temsil etmiştir. Tüm bu faaliyetleri arasında Nusret Ekin'in her zaman anımsanacak çok önemli bir katkısı da çalışma hayatında ortaya çıkan iş uyuşmazlıklarının çö-

zümünde yaptığı değerli hizmetlerdir. Kendisi uzun yıllar resmi arabulucu olarak görev yapmış, uzlaştırıcı yetenekleri ve tükenmez sabrı ile ülkemizde çalışma barışının sağlanması için sürekli çaba harcamıştır. Bu çabalarını, hastalığı ortaya çıktıktan sonra bile, yakın zamana kadar sürdürmüştür.

Prof. Dr. Nusret Ekin, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden başka çeşitli üniversitelerimizin fakülte ve enstitülerinde öğretim ve eğitim faaliyetinde bulunmuş, çok sayıda öğrencinin yetişmesinde emeği geçmiştir. Bunlar arasında İ.Ü. İşletme Fakültesi, İletişim Fakültesi ve kuruluş aşamasında da aktif görevler üstlendiği Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi önemli bir yer tutar. Emekli olduktan sonra birkaç yıldır Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğretim üyesi olarak lisansüstü dersler vermekteydi.

Nusret Ekin'in yüksek öğretim sistemimize katkıları arasında başarı ve özveri ile yürüttüğü idari faaliyetleri de, kuşkusuz özellikle vurgulanmalıdır. Nitekim İktisat Fakültesi'nde altı yıl Dekan Yardımcılığı ve beş yıl Dekanlık, İstanbul Üniversitesi Senatosu üyeliği, İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Başkanlığı ve İnsan Kaynakları Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Prof. Dr. Nusret

**Toker
Dereli***

* Prof. Dr.

Ekin'in İstanbul Üniversitesi'ne bilimsel kişiliğinin yanı sıra uzlaşmacı ve barışçı yetenekleri ile değerli yönetsel katkılar yaptığı idari görevlerdir. Kendisi 1980 sonrası YÖK yapılanmasında Fakültemizin isminin ve bölümlerinin korunması için büyük çabalar harcamıştır.

Öte yandan, Türk Endüstri İlişkileri Derneği (TEİD) de kuruluşunu ve bugün Uluslararası Endüstri İlişkileri Derneği'nin saygın bir üyesi olarak birçok faaliyetini Prof. Dr. Nusret Ekin'in çabalarına borçludur. Kendisi derneğin diğer yöneticileriyle birlikte 1990'dan bu yana ulusal ve uluslararası çeşitli bilimsel kongrelerin gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Bu kongrelere Türk ve yabancı meslektaşlarımızın sunduğu tebliğlerin herbiri o yıllarda tartışma konusu olan sorunların irdelenmesine katkıda bulunmuş, izleyen yayınlar ise alanımızın daha geniş kitlelere ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Çeşitli bürokratik ve finansal güçlüklerle karşı, bu önemli etkinlikler TEİD'in girişim ve çabaları sayesinde gerçekleşmiştir. Derneğin 2003 yılı bilimsel kongresinin, Kurucu Başkanı Prof. Dr. Nusret Ekin'in anısına düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Kendisi bu kongre ile ve daha birçok etkinliklerle anılacak, katkı ve hizmetleri devamlı olarak hatırlanacaktır.

İktisat Fakültesi 2003 yılı içinde birbiri peşi sıra üç eski dekanını kaybetti. Önce sevgili hocamız Prof. Dr. Esat Çam'ın, birkaç ay sonra da Prof. Dr. Nusret Ekin'in, Nusret Bey'in ölümünden birkaç gün sonra ise eski dekanlarımızdan Prof. Dr. Akın İkin'in vefatının yarattığı elemi yaşadık. Benim için ayrıca çok üzücü bir olay da, aylar öncesinden Ankara'da planlanmış uluslararası bir konferansta görevlendirilmiş olmam nedeniyle Nusret Bey'in cenazesinde bulunamayışım oldu. Ancak onun ruhunun akademik bir görevden kaynaklanan bu özürmü anlayışla karşılayacağını ve beni bağışlayacağını umuyor, her üç dekanımıza da Tanrı'dan rahmet diliyorum.

Nusret Ekin laiklik ve demokrasi ilkelerine, ülkesine ve devletine bağlı bir kişiydi. İdeolojik saplantılardan hoşlanmaz, daima toplumsal amaçlar ve bireysel özgürlükler arasında denge sağlamaya çalışırdı. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal sorunları üzerinde sürekli düşünür, tahliller yapar, özellikle işsizlik sorunu konusunda çözümler üretmeye çalışırdı.

Nusret Ekin, gerek Dekanlığı, gerek Bölüm Başkanlığı süresince dengeli, uzlaşmacı ve sorun çözücü yaklaşımlarıyla Fakültemizin ve Bölümümüzün ahenk ve işbirliği içinde çalışma geleneğine büyük katkılarda bulunmuştur. Dileğimiz, bizden sonraki yöneticilerin ve öğretim elemanlarının da aynı geleneği sürdürmeleridir.

Prof. Dr. Nusret Ekin'i tanıyanların, dostlarının ve öğrencilerinin onunla paylaştıkları anıların en canlı ve beşeri olanları ise, kuşkusuz keskin zekasından fıskıran esprileri, hiciv ve şakaları, tatlı hikâyeleridir. Bence onu tanımak olanağına kavuşamayanların büyük kaybı, Nusret Ekin'in bu özelliği ve sevecen kişiliği olacaktır. Nusret Ekin'le seyahat etmek, gezi ve toplantılara katılmak bu bakımdan gerçekten büyük bir zevkti. Bu gezi ve toplantılar onun esprisi ve şakalarıyla ayrı bir renk ve zenginlik kazanırdı. Kendisine ait yüzlerce anekdotu, nükte ve hikayeyi bu kısa yazıda tekrarlamama kuşkusuz imkân yok. Bunlara belki ileride anılarını yazacak olanlarımız kitaplarında yer vereceklerdir.

Nusret Ekin'in birkaç yıldır süregelen sağlık sorunları boyunca sergilediği cesur ve uygarca bir davranışı, her olumsuzluğa rağmen normal yaşantısını devam ettirme azmi olmuştur. Nitekim bilimsel faaliyetini hiç durdurmamış, ölümünden bir iki hafta öncesine kadar, konusu ile ilgili toplantılara katılmış, zekâ ve nükte yeteneklerini ölümüne kadar canlı tutmuştur. Bunda sanırım başlıca iki faktör önemli bir rol oynamıştır. Birinci faktör, rahatsızlıklarının çeşitli aşamalarında ve katıldığı etkinliklerde ona hem fiziksel, hem de manevi her çeşit desteği veren sevgili eşi Ceyhan Ekin'in tükenmeyen vefa ve sevgisidir. İkincisi ise, ölümüne kadar sürdürdüğü bilimsel çalışmalara olan ilgisi ve Üniversitemize bağlılığıdır. Burada tıp fakültelerimizin değerli hocalarının Nusret Ekin'in tedavisinde baştan beri gösterdikleri kadirşinas ilgi ve çabalar da vurgulanmalıdır.

Birkaç yıl süren sağlık sorunları nedeniyle önde gelen işçi ve işveren kuruluşlarımız kendisiyle yakından ilgilenmişlerdir. Mezunlar Cemiyetimiz emekliliği dolayısıyla kendisi için bir tören düzenlemişti; Cemiyet yakın gelecek için de başka bir törenin hazırlığı içindeydi. Bu vesileyle Fakültemiz ve Bölümümüz adına Nusret Ekin'e rahatsızlığı boyunca ilgi gösteren, sevgi ve takdirlerini çeşitli yollarda ifade eden kişi ve kuruluşlara teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Nusret Ekin, daha birçok yıl öncesinden başlayarak, hayata ve çalışmaya bağlılığının bir işareti olarak yaklaşan 2000'li yıllara sık sık atıfta bulunur, dostlarına 2020 yılı için buluşma randevuları verirdi. Yazık ki ölüm randevuda önceliği kendisine almış, Nusret Hocamızı hiç beklemediğimiz bir tarihte bizden ayırmıştır. Öldüğüne inanamadık; hâlâ her fırsatta ismini anıyor, söz ve esprilerini tekrarlıyoruz.

Bu yazıyı yazmam, başta da belirttiğim gibi kolay olmadı. Ben kendisine Tanrı'dan rahmet, sevgili eşine, evlatları Mete ve Zeynep'e, kardeşlerine, öğrencilerine, tüm mezunlarımıza ve dostlarına başsağlığı ve sabır diliyorum.

prof. dr. akın ilkin için

"Kırk yıllık arkadaş" deyimini ülkemizde söz gelişi olarak çok kullanılan bir deyimdir ama sevgili Akın benim gerçekten kırk yıllık arkadaşım. Dün gibi hatırlıyorum. 1963 yılı Mart ayında Ali (Özgüven) ile birlikte doktora sözlü sınavına girerken, Merkez Binanın o ünlü doktora salonunun önündeki koridor sahanlıkta ilginç bir kişi gözümüze ilişmişti. Başında üstü düz fötr bir şapka, sırtında devetüyü bir palto, boynunda uzun bir renkli kaşkol, favorileri normalden biraz uzun, yakışıklı bir "tip".

Biz Ali ile birbirimize bakıp "kim bu snob" derken, hemen haberi verdiler. "Kürsümüze başvurmaya hazırlanan yeni asistan adayı". O hafta başlayan 40 yıllık dostluk, rüzgar gibi geçti. Birlikte katıldığı- mız seminerler, konferanslar, iç-dış geziler, gülmekten çenemizin ağrıdığı günler-geceler, birlikte girilen dersler, Uludağ Üniversitesi'nin kuruluş yıllarındaki Bursa maceraları, Kirazlıyayla'da yıllar süren Türkiye seminerleri, hangi birini anlatayım.

Prof. Dr. Akın ilkin öncelikle mükemmel bir örgütleyici ve örgütçü idi. Ben ne kadar vesveseli ve telaşlı isem, o da o kadar geniş yürekli ve sakindi. Çok önemli, kocaman konferans ve seminerleri, elinden eksik etmediği (tabiidir ki klasik, mürekkepli) dolma kalemle yazıp çizerek, çok çabuk düzenleyiverirdi.

Rektör yardımcılığı, dekanlık, bölüm başkanlığı gibi idari görevlerinde de hep aynı sakin, soğukkanlı davranışı gösterdi. Kolay kolay öfkelenmez, canını sıktıkları zaman yalnızca suratını asardı. Çok becerikli bir yönetici idi.

Bilimsel yetenekleri hakkında konuşmak çok kolay, Sevgili Akın'ın ilgi alanı sanayileşme ve kalkınma idi. Bu konularda iktisat literatürüne çok eser kazandırdı. Son olarak paralel konularda tezgaha koyduğu kitabını bitirmesi mümkün olamadı.

İktisat Fakültesi ve iktisatçılar çok önemli bir üyelerini yitirdiler. Bizler, arkadaşları ise, değerli bir dostumuzun yakınlığından mahrum kaldık. Fakültemizin arka arkaya gelen kayıplarından sonra, insan kendini bu karışık dünyada büsbütün yalnız hissediyor.

Sevgili Akın, İstanbul Üniversitesi'ndeki ve İktisat Fakültesi'ndeki hizmetlerinden sonra emekliye ayrılıp, Kadir Has Üniversitesi Sos-

yal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne geçmişti. Orada da yöneticilik yeteneğini kanıtlamış ve dar bir kadro ile icabında hepimizi gönüllü işe koşturarak Enstitüyü başarıyla yönetmiştir.

Son olarak Bursa'da Olay TV'de on beş günde bir davet ettiği kişilerle ekonomi sohbeti yapıyordu. Yılbaşından kısa bir süre önce bu sohbetlerden birine ben de katılmış- tım. Birlikte yaptığımız

bu çok eğlenceli son geziyi hep anımsayacağım.

Değerli dostlar bu dertli dünyada bizleri yalnız bırakıp, tek tek göçüyorlar. Sevgili Yüksel Ağabey ile başlayan, biraz da zamansız sayılabilecek bu ayrılışlar sıranın adeta bize de yaklaştığını hatırlatıyor gibi. Tek tesellimiz yetişen yeni kuşakların bırakılan boşluğu fazlasıyla dolduracak olmaları.

Erdoğan Alkin*

* Prof. Dr.

uluslararası sistem ve ortadoğu

İktisat Dergisi'nin yayın kurulu üyeleri arasında yapılan bu mini açikoturma Türkiye ve dünyada gelişen ekonomik ve politik olayların kısa bir değerlendirmesini ve yorumunu içeriyor.

Fuat Ercan: Türkiye'de, son döneme ilişkin konuşmamız gereken bana göre önemli bir konu AKP'nin ifadesiyle "önüme geçme, özelleştiririm" vurgusudur. Bu kapsamda AKP'nin kaynak aramasından hareketle bir dizi alan hızla dönüştürülüyor. Bu bir dizi alanın içine İş Yasası, Doğrudan Yabancı Sermaye Yasası'nı rahatça alabiliriz. Ayrıca, Türkiye'de gerçekleştirilecek özelleştirmenin esas büyük kısımları gündeme alındı. Uzun süreli birçok alanını değiştirecek yasalar yavaş yavaş çıkıyor.

Tabi bütün bunlar, dünyada yapısal reformların ikinci aşamasında uygulamaya sokulmaya çalışılan dışsal düzenlemeler. Fakat bu dönemde benim ilgimi çeken, hayatı bütün boyutlarıyla dönüştürecek bu yasaların çıkarılma sürecinde muhalif olacak kesimin tavrı, örnek olarak İş Yasası tartışılırken CHP'den biri öne çıkıp "bunlar cuma gününü tatil etmek istiyorlar" dediği zaman, olay çok ilginç bir aşamaya varıyor. Ya da bütün bu olaylar içinde hükümetle ilgili eleştiri anlamında genç subaylara yapılan atıflar. Yapısal olarak sisteme ilişkin dinamiklerin dönüştüğü bir dönemde, bu dinamiklerin belirli grupları, belirli kesimleri olumsuz etkilediği bir dönemde halen "laik-anti-laik", "muhafazakar-ilerici" tartışmaları içinde kalınması bana ilginç geliyor. Bu, önümüzdeki dönemde muhalif olanların gündemine alması gereken bir olgu.

İkinci olarak, bu son dönemde devletin dönüşmesine ilişkin arka arkaya gelen birkaç olgudan bahsetmek gerekiyor. Vergi "cennet-cehennemi" tartışması başladı ve Türkiye'nin vergi cehennemi olduğu söylendi. Arkasından da, Türkiye'ye yabancı sermaye girmesinin gündeme geldiği bir dönemde Türkiye'den dışarıya ne kadar çok sermaye kaçtığı söylenmeye başladı. Vergi cehennemi vurgusuyla dışarıya sermaye kaçışı arasında bir bağlantı

kurmak gerekiyor. Bu bağlantı şöyle açıklanabilir: Türkiye'deki sermaye grup ve kesimleri çok daha fazla hak talep edebilmek için, elektrikte ucuzluk gibi bir sürü düzeneği gerçekleştirmek için böyle bir stratejiye başvuyorlar. Medya ise bunu çok hızlı yayıyor. Ola- bildiği kadar toplumsal kesimler üzerinde eşitsizlik yaratacak olgular, bu çerçevede gündeme alınacak.

Bir başka konu ise, belki çok daha önemli, Türkiye'de olayları analiz ederken, hep "Türkiye'de kriz çıktı, krizin nedeni çok uluslu şirketlerdi, dışarı kaçan sermayeydi" ama Devlet Denetleme Kurumu'nun en son Cumhurbaşkanına verdiği bir rapor gündeme geldi. Bu rapor çok önemli. Bu gazetelerde yayınladı. Her ne kadar muhalif iktisatçılar da Türkiye'de krize IMF yol açtı dese bile, bu rapor şunu gösteriyor; Türkiye'de krize yol açan büyük bir holding, yani Sabancı'ya işaret ediliyordu. Bu raporda, 'holdingin bir takım ilişkiler ağı içinde kurduğu kumpas krize yol açtı ve krizden dolayı da bankalar el değiştirdi' gibi iddalar yer alıyor.

Bütün bu süreçte ise muhaliflerin, işçi sınıfını temsil edenlerin tamamen suskunluk içinde olduğunu görüyoruz. Eleştirilecek bir durum. Gerçekten çok tepkisiz bir dönem.

Yine bir başka konu euro ile dolar arasındaki ilişki. Uluslararası sistemde doların gittikçe değer kaybetmesi, Irak'taki savaş, euronun değer kazanması, bunda AB'nin rolü... Bunların arasında çok çok derin ve doğrudan bağlantılar var ama çok kompleks, çok detaylı ele alınması gerekiyor.

euro-dolar ilişkisi

Metin Sarfatı: Bence Fuat gerçekten önemli bir konuya değindi, Euro ile dolar arasındaki son zamanlarda görülen bu gelişmeler, değişik yorumlanıyor. Hepsini de birbiriyle çelişiyor. Doğrusu tam bir bütünlük içinde bir yorum yapamıyorum. Birkaç tane nedeni bulmaya çalışacağım. Önce bir-iki tane tespit yapmaya çalışayım. 2000'e kadar euroda pek böyle büyük hareket yok. Fakat 2002'de euro

Fuat Ercan

Yapısal olarak sisteme ilişkin dinamiklerin dönüştüğü bir dönemde, bu dinamiklerin belirli grupları, olumsuz etkilediği bir dönemde halen "laik-anti-laik", "muhafazakar-ilerici" tartışmaları içinde kalınması ilginçtir

sanırım yüzde 17 değer kazandı. Ocak ayından bu yana da yüzde 14 bir değer artışı var. Şimdi burada değişik tepkiler var: Avrupa Merkez Bankası Başkanı Wim Duisenberg "müdahale etmemek daha iyidir" diyor. Ondan sonra Raffarin Fransa'dan çıkıyor "durum acil bir hale gelmeye başladı, müdahale etmekte fayda var, doların güçlendirilmesi gerekiyor" diyor. ABD yönetimi önce sessiz kalıyor, o da "evet, güçlendirilmesi gerekiyor" diyor ama ne kadar inanarak söylüyor belli değil. Zaten herhangi bir hareket de yok.

Şimdi bu ilginç bir gelişme. Özellikle de Irak Savaşı'ndan sonra daha da ilginç bir hale geldi. Şöyle bir baktığımda sebep olarak, ABD'nin faiz oranları yüzde 1.25 düzeyinde, euro bölgesinde yüzde 2.5. Sermayenin yön değiştirmesinde bu belirleyici nedenlerden biri olabilir. Fakat ondan sonra baktım; bir iki tane çalışma var bu konuda, bir tek bu farkı kapatınca, sermayenin yön değiştireceği, eurodan dolar bölgesine doğru akacağını gösteren pek bir belirti yok. Çünkü Japon Yeninin faiz oranı çok daha yüksek, ama kimse yatırım yapmıyor.

Diğer taraftan İngiltere'de Blair Hükümeti üzerinde büyük bir baskı oluşmaya başladı. Çünkü İngiltere'de de sterlin euro karşısında feci bir şekilde tepetaklak gitmeye başladı. Bu baskı "euroya geçelim" baskısıdır. Öte yandan Fransa'nın ünlü OCFE'sünün hesaplarına göre, euronun bu durumu devam ederse Fransız ekonomisinde ciddi tıkanıklık bekleniyor. Nedir bütün bunların sebebi?

Şöyle bir senaryo vardı: ABD, bir tek askeri olarak değil, mali olarak da Irak'ta bataklığa saplanacaktı. Ancak, ABD savaşı kazandı. Hem de kısa sürede kazandı. Ama beklenenin tam tersi oldu ve dolar buna rağmen tepetaklak oldu. Savaşın kayıplı çıkan karşı cephe diyelim, yani Fransa, Almanya ekseninin parası değer kazanmaya başladı bu süreçte. ABD savaşı kazanıyor, Fransa, Almanya nispi olarak geriliyor ABD karşısında, ama bu arada euro değer kazanıyor.

O zaman başka bir senaryo olabilir: Euro sahasının ekonomisi pırıl pırıl mı? Bakıyoruz, ABD büyümede euro bölgesini üçe katlamış.

Bu noktada aklıma şu geliyor: Dolar herşeye rağmen egemen para. Tüm dünyada alışverişlerin aşağı yukarı yüzde 90'ı dolarla yapılıyor. Merkez bankalarının tuttuğu rezerv paranın yüzde 70'i dolar, yüzde 13'ü euro. Bu bir. İkincisi, ABD bu yıl da nispi olarak euro

bölgesine doğru hızlanmış da olsa ekonomisi '90'lara göre yavaşladığı için doları özellikle düşük tutarak, daha önce yüksek tutulan ekonomiyi soğutmak için yaptığı politikayı bu sefer tersine çevirerek ikili bir kazanç elde etme peşinde. Ticaret dengesini düzeltmeye çalışıyor. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanı'nın dediği gibi, (Paris'i cezalandıracağız) her kafadan bir ses çıkan Euro bölgesini cezalandırmaya çalışıyor.

Emine Tahsin: Ben de, doların euro karşısında değer yitirmesinden başlayacağım. Çünkü dolar son dört yılın en düşük değerine indi. Ve belirttiğiniz gibi ABD ilk başta açıklama yapmaktan çekindi. Fakat daha sonra ABD Hazinesi, "Güçlü dolar politikası uygulamaya devam ediyoruz" şeklinde bir açıklama yaptı ve de "doların güçlü olmasının her şeyden önce doların güvenilirliği ile alakalı olduğu" belirtildi. Ne yapılmaya çalışıldığı hususunda şöyle düşünmekteyim; ABD bir tercih yapmak durumunda kaldı. "Bush doktrini" daha çok vergi geliri ve savunma harcamaları; bütçe açığının bu şekilde finanse edilmesi üzerine kurulu. Aynı zamanda ABD ekonomisi en büyük borç veren ülke konumunda. Kendi içindeki enflasyon artışını, dolar basarak bu şekilde bertaraf edebiliyor, sürekli cari işlemler açığı veren ve bu açığın AB ülkelerine göre çok daha yüksek olduğu bir yapıya sahip. Fakat Irak savaşından sonra ABD'nin, cari işlemler açığını azaltma girişimlerinden biri olarak zayıf dolar politikasına başvurduğu görülüyor. Ve bu noktada AB pazarını sıkıştırabilmek amacıyla "zayıf kur politikası" uygulamayı tercih etti. Burada sıkıştırılan açmazları olan nokta şu; AB ekonomileri de deflasyon sorunu ile karşı karşıya. OECD verilerine göre Almanya ekonomisinde bu yıl içinde büyüme beklenmiyor. Diğer yandan, doların euro karşısında değer yitirmesi ile birlikte, özellikle Alman pazarı ABD mallarına çok daha açık bir hale geldi. Bu da, ABD ekonomisini ihracat gelirleri üzerinden kısa vadede rahatlatılabilen bir olgu. Soruna şuradan bakmak gerekiyor; bu politika ne kadar sürdürülebilir? Bu noktada çok net şeyler söyleyemiyorum. Ama şu açık ki, karşılıklı olarak ülkeler faiz indirimi yapmaktan şimdilik çekiniyorlar. Çünkü faizler inebilecekleri en düşük düzeyde. Bu da, hatırlayacaksınız, '90'lı yıllarda uygulanan karşılıklı faiz indirimleri sonucunda bu noktaya gelindi. ABD ve AB, faizleri daha temkinli bir şekilde, karşılıklı olarak belli noktalarda uzlaşmaya vardıklarında düşürme eğilimine girebilirler. Yukarıda yapılan saptamaların toplamı dünya eko-

Metin Sarfati

**ABD'nin
faiz
oranları
yüzde 1.25
düzeyinde,
euro
bölgesinde
yüzde 2.5.
Sermayenin
yön
değiştirmesinde
bu belirleyici
nedenlerden
biri
olabilir**

nomisinde belli tikanıklıklar yaşandığının en somut göstergesi.

Yine, AB içinden yapılan dikkat çekici açıklamalara tanıklık ediyoruz. Mesela AB Komisyonu Euro'yu kabul etmeyen ülkelerin, AB ekonomi politikalarında söz hakkı olamayacağını açıklıyor; böylelikle İngiltere'ye karşı tavır alınabileceğinin işaretlerini veriyor. Diğer yandan ABD ile AB arasında savaş üzerinden ortaya çıkan karışıklık, son günlerde yerini karşılıklı "uzlaş" açıklamalarına bırakmış durumda. ABD ekonomisinin barındırdığı olumsuzluklara rağmen, şu ana kadar meydana gelen gelişmeler AB'nin, ABD ile çatışma yerine uzlaşmayı tercih ettiğini gösteriyor. Dünya ekonomisindeki durgunluğun aşılması noktasında ise, faiz indirimi ya da maliye politikalarının yeniden düzenlenmesi ve de "Ortadoğu'nun yeniden paylaşılması" dışında, çıkış noktası bulunabilmiş değil.

sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi

Gökhan Karabulut: Bir süre önce liberal kanattan bir politikacının, Kemal Derviş'in sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi ile ilgili yaptığı öneri üzerinde durmak istiyorum. 1970'lerden itibaren ortodoks iktisat pratiğine baktığımız zaman, sermaye hareketlerinin ciddi istikrarsızlık yarattığı birçok ampirik çalışmada çıksa bile, sermaye hareketlerinin istikrar bozucu etkisi, bu literatürde, modellere 1990'ların sonuna kadar girmedir. 1970'lerde birinci jenerasyon modellerden bahsedildi, bunlar bütçe açıklarının monetarizasyonu nedeniyle döviz krizlerinin çıktığı üzerinde durdular. Bu modeller, 1992'deki ERM, Avrupa krizini açıklayamadı. Bunun üzerine ikinci jenerasyon modeller ve politik tercihler gündeme geldi. Ama en sonunda Asya Krizi'nde, sermaye hareketlerinin istikrarsızlık yaratıcı etkisi o kadar net bir şekilde ortaya çıktı ki, üçüncü jenerasyon modeller geliştirilmek zorunda kalındı. Ve burada da uluslararası aşırı borçlanma ve sermaye hareketlerinin ciddi krizlere yol açabileceği üzerine birçok model geliştirildi. Fakat buna rağmen, 1980'lerden itibaren gelen finansal liberalizasyon dalgasından sonra, politik platformda sermaye hareketlerini kontrol etmek anlamında ciddi bir girişim olmadı. Bir tek Şili'de oldu, o da doğrudan sermaye yatırımlarının girmesinin engellenmesi tarzında bir takım yaptırımlarla cezalandırıldı. Dolayısıyla hala sermaye hareketlerinin vergilendirilmesi veya belli yöntemlerle, belli cezalarla kısa vadede çıkmasının engel-

lenmesi ulusal bazda zor görünüyor. Fakat Tobin Vergisi ve bunun işe yarayabileceğini savunan sivil toplum kuruluşları var. Örneğin 1997'de kurulan ATTAC var.

Tobin vergisi ile yüzde 10-25 arasında spekülasyon döviz hareketlerinin vergilendirilmesi durumunda, yüzde 90 oranında spekülasyonun azalacağını iddia ediliyor. Bunun aynı zamanda 100 milyar dolarla 300 milyar dolar arası, bu vergiyi alan ülkelere gelir getireceği söyleniyor. Dolayısıyla burada ilk kez en azından bir politikacıdan, liberal kanattan bir politikacıdan da sermaye hareketlerinin vergilendirilebileceğinin söylenmesi, Türkiye'de zaten tıkanma noktasına giden aşırı uluslararası borçlanma ve sermaye hareketlerinin kontrolsüzlüğünün ciddi noktalara geldiğini bir kez daha bize vurguluyor. Çünkü Türkiye'de sermaye giriş çıkışları gerek döviz kurunun volatilitesi üzerinde, gerek dış borç yükü üzerinde ciddi istikrarsızlıklara yol açıyor.

büyüme ve işsizlik

Kurtar Tanyılmaz: İki olgudan hareketle iki önemli noktayı gündeme taşımak istiyorum. Bunlardan bir tanesi, işsizlik sorunu. Bilindiği üzere Türkiye'de işsizlik her geçen yıl daha fazla artıyor. En son TÜSİAD'ın yayınladığı işgücü piyasaları raporunda da işsizliğin giderek artma eğiliminde olduğundan, yaklaşık yüzde 15'e vardığından söz ediliyor. Bunun önümüzdeki dönemde siyasi bunalımları ciddi anlamda besleyeceği söyleniyor. Bu rapor Mayıs ayında yayınlandı. İşsizlik sorunu öyle bir boyuta ulaştı ki Başbakan Erdoğan, kurmaylarından işsizliğe acil proje üretmelerini istedi. Şimdi, işin bir bu boyutu var. Buna karşı TÜSİAD'ın geliştirdiği, muhtemelen hükümetin de paylaştığı çözüm önerisi ekonomide büyümenin sağlanması. Raporun sunulduğunda yapılan açıklamaya göre, işsizlikle mücadele için ekonominin yüzde 6 büyümesi gerektiği söyleniyor. Dolayısıyla, ancak ekonominin büyüme koşullarının yaratılması durumunda, işsizliğin önlenebileceği rakamlar verilerek söyleniyor.

İşsizlikle büyüme arasındaki ilişkiyi sorgulamak gerekiyor. Son yıllardaki gelişmelere bakacak olursak, acaba hakikaten büyüme işsizliği önleyici bir nitelik taşıyor mu? Hem Mayıs ayı içindeki bir takım verilerden hareketle, hem son bir iki senenin değerlendirilmesiyle işsizlikle büyüme arasındaki ilişkinin pek öyle doğrudan kurulamayacağını görüyoruz. Örneğin, ekonomik büyümenin ciddi olarak daraldı-

*Gökhan
Karabulut*

1980'lerden
itibaren
gelen
finansal
liberalizasyon
dalgasından
sonra,
politik
platformda
sermaye
hareketlerini
kontrol
etmek
anlamında
ciddi bir
girişim
olmadı

ğı bir kriz döneminde, yani yüzde 9-9.5'lik bir küşülmenin yaşandığı bir dönemde, işsizlik oranı yüzde 10.6 iken, 2002'de büyüme yüzde 6.5 oluyor. Buna karşın işsizliğin yüzde 11.4'e yükseldiğini görüyoruz. Dolayısıyla da büyümeye rağmen, işsizlikte de bir artış söz konusu.

Öte yandan, yine Mayıs ayı içinde DİE'nin yayınladığı verilere baktığımızda da, sanayide ciddi anlamda bir verimlilik artışı söz konusu olmasına rağmen, çalışan sayısının azaldığını görüyoruz. 1997 rakamlarıyla verimlilik endeksini 100 birim olarak alacak olursak, 2002'de 124'e çıkmış. Sanayide yüzde 24'lük verimlilik artışı söz konusuysa, çalışan sayısına baktığımızda, 100 kişi 2002'de 82 kişiye düşüyor. Dolayısıyla verimlilik artışına rağmen, çalışan sayısında ciddi bir azalma söz konusu.

İşsizlik bu kadar artarken, ücretlerin de oldukça düşük olduğu görülmektedir. Nitelikli bir çalışanın Avrupa'da saat ücreti, Türkiye'deki günlük ücrete eşdeğer. Dolayısıyla da dünya piyasasındaki koşullarda Türkiye piyasasındaki ücretlerin aslında oldukça, hele hele Avrupa koşullarıyla karşılaştırıldığında düşük olduğunu görüyoruz. Büyümenin sağlanması, talep artışı ve buna bağlı olarak da yatırımlardaki artışın, işsizliği önleyeceği, istihdamda artışa yol açacağı saptamasını bu veriler ışında sorgulamak gerekiyor. Dolayısıyla da talepte büyük bir artış olması mümkün değil.

Türkiye'de iç talebinin bayağı düştüğünü görmektediriz ama aynı zamanda Avrupa piya-

sası da malum. Avrupa'daki talep de çok düşük. Zaten dışarıdan talebin canlanması günümüz koşullarında mümkün değil.

Ayrıca Türkiye'deki büyüme büyük ölçüde dış ticaretten kaynaklanıyor. Demek ki, şu tespiti yapmak mümkün, Türkiye'de uzun yıllardır aslında yatırımlar artmıyor, büyüme olduğu dönemlerde de artmıyor. Mevcut yatırımlar ise özellikle başta Romanya ve Bulgaristan olmak üzere eski Doğu Bloku ülkelerine kayıyor. Aslında işsizlik de bu anlamda artmakta. Aynı dönemde İş Güvencesi yasasıyla bunun bağlantısını kuracak olursak, Başbakan "iş güvencesinden önce işyeri güvencesinden" söz ediyor. Dolayısıyla burada artık ciddi bir çelişkiye işaret etmek gerekiyor. Bu konuyu şu şekilde bağlayayım; dünya pazarındaki rekabet gücü yakalama stratejisinin birtakım çelişkileri yaşanıyor. Bunun sorgulanması gerekiyor.

Gündeme taşıyacağım ikinci bir nokta, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de giderek önem kazanan telekomünikasyon sektöründe, Aria ile Aycell'in birleşmesinin söz konusu olması. Bu iki firma diğer iki büyük firmaya rakip olarak çıktı. Fakat ne Aycell ne Aria piyasanın daha önce paylaşılmasından dolayı arzulanırları kârlılığa ulaşabildi. Dolayısıyla bunların birleşmesi gündeme geldi. Bu bağlamda asıl ilginç olan nokta işe kar beklentileri karşılanmayan Aria'nın ulusal dolaşım konusunda Türkiye'yi uluslararası tahkime şikayet etmesiydi. Tam bu sırada İtalyan Başbakanı Berlusconi'nin Türkiye'ye gelerek Başbakan

Kurtar Tanyılmaz

Türkiye'de uzun yıllardır yatırımlar artmıyor, büyüme olduğu dönemlerde de artmıyor. Mevcut yatırımlar ise başta Romanya ve Bulgaristan olmak üzere eski Doğu Bloku ülkelerine kayıyor

Erdoğan'la görüşmesi ve bu ortaklığın ortaya çıkması, "küresel" ekonomide ulus-ötesi kurumların ulus-devlet karşısında önemlerinin arttığı tezini sorgulamak bakımından çarpıcı bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ben ulus devletlerin hala arka planda belirleyici bir rol üstlendiklerini düşünüyorum.

muhafelet olgusu

Yasemin Öztürk: Kurtar söze büyüme-işsizlik ilişkisinden başlayınca, ben de Korkut Boratav'ın bir makalesinden (İktisat Politikası'nın Araçları) alıntı yapmak ihtiyacını hissettim: "Cumhuriyet tarihinin ilk 75 yılı boyunca iktisat politikası temel tartışma alanları büyüme, bölüşüm, ekonomik bağımsızlık ekseninde gelişti. 1980 sonrasında ise bu tartışma ekseninde çok radikal bir kayma oldu, büyüme-bölüşüm tartışmaları tamamıyla rafa kalktı. Bunun yerine istikrar ve çoğunlukla da kastedilen bir fiyat istikrarı üzerinde yoğunlaştı. Bu istikrar tartışılırken de "bir iktisat politikası aracı" olarak, bunun büyüme ve bölüşüm üzerindeki etkileri hiç dikkate alınmadı, göz ardı edildi." diyor Korkut Boratav. Gerçekten de iktisadi politikalar ile ilgili tartışmalar; enflasyon, kur, para, faiz ve istikrar arasında dönüp duruyor. Ama reel yaşamla bağ o kadar kopmuş ki (bu tartışmaların tercihinden kaynaklanıyor elbette) tüm bunların büyüme ve bölüşüm ile ilişkisi hiç mi hiç kurulmuyor.

Benim son dönemde en çok ilgimi çeken konu, sağ bir iktidar olarak AKP'nin söyleminin çok ciddi olarak belirginleşmesiydi. İş Yasası, orman arazilerinin imara açılması gibi konularda AKP'nin söylemi dikkat çekiciydi. Ancak asıl vurgulamak istediğim nokta bu söyleme muhalif olan kesimlerin tepkisiyle ilgili. Örneğin AKP'nin yoksul öğrencilerin özel okullarda okutulmasını istemesi popülist bir söylem. Fakat buna Eğitim-Sen'in karşı çıkışı şöyle oldu: "Bu özel okulların devlet tarafından finanse edilmesi, desteklenmesinin araçlarından biridir." Tamam bu da doğru ama en başından "özel güzeldir" anlayışına karşı çıkılması gerekir. Hele de söz konusu olan eğitim ise ve karşı çıkan eğitimcilerin örgütlü olduğu bir sendikaysa.

CHP'ye baktığımızda ise son derece statükocu ve devletimizin klasik reflekslerini çok fazla taşıyan bir görüntü ortaya çıkıyor. CHP muhafeletinin ana eksenini de bu oluşturuyor. CHP hala kendi tabanını "laik-islamcı" çatışması üzerinden toparlamaya çalışıyor. Ana

muhafelet partisi böyle, sendikalar böyle olunca AKP'nin sağ söyleminin bu kadar belirginleşmesine şaşmamak gerekir.

abd- ab çatışması

İlker Aktükün: Fuat'la Yasemin'in konuşmasından yola çıkarak sadece bir iki siyasi vurgu yapmak istiyorum. Birincisi, uzun zamandır Türkiye ve dünyanın bir yol ayrımında olduğunu vurguluyoruz. Bu bir gerçekliğe tekabül ediyor. Bu gerçeklik; soğuk savaş döneminin bittiği, dünyada yeni bir kutuplaşmanın olduğu, dengelerin henüz oturmadığı ve bir geçiş dönemi tanımlaması içerisine oturuyor. Dolayısıyla, hem dünya hem Türkiye kendi yönünü arıyor. Uzun zamandır belki ilk defa iç politikayla dış politika bu kadar iç içe geçmiş durumda. Yani soğuk savaş dönemindeki dış politikanın 'o görece özerk, o ulusal bir yönelimdir' söylemi giderek ortadan kalkıyor.

Eğer ekonomi politik bir bilimse, böyle bir bilim olarak kendi yasalarını ortaya çıkartıyorsa, bir gerçeklik vardır bu yasaların içerisinde. O da bir imparatorluğun öyle kolay kolay kurulamayacağı gerçekliktir. Kapitalist sistemin kendi işleyiş mekanizmaları içerisinde rekabet kaçınılmazdır. Bunun askeri, ticari, siyasi çeşitli araçları vardır. Ama rekabet kaçınılmazdır. Sonuç olarak ABD'nin tek başına dünyaya hakim olması farklı kutuplar ortada olmadan mümkün değildir. En azından yoğun bir çatışma olmadan. Bu olduğuna göre, o zaman ABD şu anda 11 Eylül sürecinden beri başlayan bir dönemde kendisine uygun bir dünyanın düzenini uygulamaya çalışıyorsa, buna karşı kutupların ortaya çıkması, o ekonomi politikanın yasalarına göre beklenen, en azından izlenmesi gereken bir şeydir. Çok doğrudur, Metin Sarfa'tı söyledi, AB henüz böyle bir odak değil ama en azından Irak Savaşı'ndan sonra AB'nin hızla böyle bir odak olmaya doğru evrilmesi de bir realite. AB'de, her kafadan bir ses çıkıyor ama şu anda eski Fransız Cumhurbaşkanı ve halen Avrupa Konvansiyonu Başkanı Giscard'ın hazırladığı Avrupa Anayasası Taslağı var ortada. Buna da en büyük muhafeletin ABD'nin kadim müttefiki İngiltere'den gelmesi hiç şaşırtıcı değil. Dolayısıyla AB, eğer ABD ile rekabet etmek istiyorsa önümüzdeki dönemde kendisini toplamak zorunda.

Benzer şekilde Rusya'nın, Çin'in konumları şu anda belirsizdir. Belli dengeler, ittifaklar önümüzdeki dönemde kurulacak. Nasıl kurulacak, bunu hep beraber göreceğiz. Bi-

İlker Aktükün

ABD'nin tek başına dünyaya hakim olması farklı kutuplar ortada olmadan mümkün değildir. En azından yoğun bir çatışma olmadan...

zim açımızdan önemli olan burada Türkiye'nin konumu. Türkiye hakikatten ilginç bir ülke. Bir yandan stratejik değeri "azaldı mı?", "çoğaldı mı?" sürekli tartışılan bir ülke, bir yandan da öyle kolay kolay gözden çıkarılmayacak bir ülke. Kolay kolay gözden çıkarılmayacağı için de hem AB hem ABD şu anda Türkiye üzerinde kendi yönelimlerine kendi stratejilerine uygun bir biçimde etki etmeye çalışıyorlar. Bu da açık olarak gözüküyor zaten. Eskiden Eurovision'da sonuncu olduğumuz zaman "Eurovision da politik bir şey canım" derdik. Şaka değildi bu... Örneğin son olarak, AB'nin diğer ülkelerinin kamuoylarının yoklaması niteliğini taşıyan bir yarışmada (kuşkusuz Sertab Erener çok başarılıdır) İngiltere'nin sıfır puan alıp, Türkiye'nin birinci olması bir göstergedir.

Türkiye'de iç politikadaki aktörler de, bu türden bir ayrışmayı, bir yol ayrımını yaşamak zorundalar ve yaşıyorlar. Onun için Wolfowitz gelip, "İşçi AKP iktidarına niye bıraktınız, ordu niye liderlik yapmadı" diyebiliyor tezkerenin geçmemesi hususunda. Bir yol ayrımı olduğu kesindir Türkiye'de. Bu nasıl sonuçlanacak, bunu da hep birlikte izleyeceğiz. Önemli olan şu, Türkiye'deki iç politika aktörlerinin büyük bir çoğunluğu maalesef soğuk savaş döneminden kalmış olan aktörlerdir. Bunların en başında, "sosyal demokrat" emekten yana olan muhalefet geliyor. Çok önemli yasalar değişiyor şu anda Türkiye'de. İş Yasası, özelleştirmeye ilişkin uygulamalar, SİT alanlarının yerleşime açılması, ormanların satılması. Ayrıca Kurta'nın vurgu yaptığı işsizlik... Emekten yana bir politika izleyeceğini söyleyen bir aktör, şu sırada hiç de gündemde olmayan, AKP'nin de hiç de kafasına taktığını düşünmediğim "genç subaylar, irtica, türban, cuma tatili" gibi konular üzerinden bir muhalefet yapıyor. Buna yalnız bir şeyi daha eklemek lazım. Türkiye'de emeğin sözcüsü olma konumundaki sendikaların tutumu da bundan çok farklı değil. Sendikal yapılanma sağlıklı işlemiyor.

Sendikaların tabanlarıyla tepeleri arasında büyük bir açığı oluşmuş durumda. Sadece "sosyal demokrat" muhalefet değil, sendikalar da artık emeğin haklarını ve taleplerini yönlendirebilecek bir konuma ve işleve sahip değil.

Dolayısıyla, Türkiye bütün kurumlarıyla, ordusuyla, bürokrasisiyle, hükümetiyle ve hatta sermaye çevreleriyle, sendikalarıyla birlikte bir yol ayrımına geldi. Bir tercih yapmak zo-

rundadır. Çünkü uluslararası planda tercih artık aslında çok fazla kalmamıştır. Aktörler bazında baktığınız zaman, ya ABD'den yanassınızdır -ki kendileri gayet net söylüyor- ya da yeni nüvelenen bir AB'ye doğru bir atak yapacaktır devlet. Burada tabii emeğin konumunu tamamen ayrı bir noktaya koyuyorum. Burada emeğin özgür sesini ortaya çıkartacak ne ortada muhalif bir parti var şu anda, ne de sendikalar bunu yapabilecek durumdadır.

Serhat Aligil: Benim de, söylemek istediğim bir iki nokta var. Geçen döneme damgasını vuran ve önümüzdeki dönemi de etkileyecek şeyler yoksulluk, işsizlik ve borçlardır.

Yoksulluktan kastım şudur: İllere göre 2001'deki milli gelirler açıklandı. Burada çok çarpıcı iki şey var. Bir tanesi, kişi başına milli gelirin 1000 doların altına düştüğü il sayısının artmasıdır. 2000 yılında 4 iken, 2001'de bu rakam 14'e çıktı. Sonra 1500 doların altına düşenlerin sayısı 21'di, 36'ya çıktı. Ayrıca bir şey daha var. Türkiye ortalaması 2 bin 194 dolarken, bunun altındaki il sayısı da 61. AKP'yi neyin iktidara taşıdığı bu rakamlarda çok belirgin. Yine, buna paralel olarak Ankara Ticaret Odası şöyle bir karşılaştırma yaptı: 66 Muşlu bir işviçreli ediyor.

İkinci olarak bütün bu üç konuyla ilgili olarak en önemli gördüğüm konu acayip bir kuralsızlığın Türkiye'de işler hale gelmesidir. Özellikle hükümetin yarattığı inanılmaz bir kuralsızlık var. Örneğin İş Yasası böyle. Bugüne kadar 10 işçiden az çalıştıran işyerlerinde iş güvencesi geçerli olmuyordu, şimdi bu 30'a çıkarılıyor. Ama Türkiye'deki firmaların zaten yüzde 95'i KOBİ. Hatta KOBİ'den de küçük. Türk-İş'in açıklamasına göre aşağı yukarı iki buçuk milyon kişi fiilen iş güvencesinin dışında kalıyor. Bir kuralsızlık burada. Buna karşın işçi örgütlerinin tutumu ise hayal kırıklığı yaratıyor. Sanıyorum, Türkiye'de şartlar itibarıyla örgütlenmenin önünün en açık olduğu dönemlerden birini yaşıyoruz ama üretilen politikalar bu ihtiyacı karşılamaktan çok uzak.

İkinci kuralsızlık, borçlanmadan kaynaklanan kuralsızlıktır. Türkiye büyük borçları ve yeni borçlanma ihtiyacı için şu anda "elinde ne varsa sat" dönemine girdi. Herşeyin; Milli Piyango, limanlar, gümrük kapıları, araç muayene istasyonları gibi yerlerin özelleştirme kapsamına alınması, bu konudaki fütursuz açıklamalar bunu gösteriyor.

Serhat Aligil

**Türk-İş'in
açıklamasına
göre
aşağı yukarı
iki buçuk milyon
kişi
fiilen
iş güvencesinin
dışında
kalıyor.
Buna
karşın
işçi
örgütlerinin
tutumu ise
hayal
kırıklığı
yaratıyor**

ortadoğu'da güç dengeleri; ipler kimin elinde?

iktisat Dergisi adına Fuat Ercan ve Mehmet Türkay, savaş sonrası Ortadoğu'daki muhtemel gelişmeler, ABD ve AB'nin güç ilişkileri, Türkiye'nin bölgedeki konumu üzerine Prof. Dr. Mübeccel Kıray ile bir söyleşi gerçekleştirdiler. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **Mehmet Türkay** - Irak'ta ABD'nin saldırısıyla başlayan süreci değerlendirmekle başlayalım isterseniz.

• **Mübeccel Kıray** - Paylaşım, küçüklerle büyükler arasında değil, büyükler arasında. ABD, kendisini herkesten daha çok daha büyük gördüğü için, bu paylaşımı kati bir biçimde formüle etmeye teşebbüs etti. İşin ilginç tarafı, öbür taraf buna aynı biçim mücadele edecek şekilde cevap vermedi. Fransa'yla, Almanya'ya harp ilan etmedi, hatta "kendi çıkarlarımızı da kabul ettirebilir miyiz?" diye biraz alttan aldılar, müzakere yapmaya çalıştılar. Paylaşımın büyük payını, hatta hepsini almayı düşünen grup, bu münakaşayı bile kabul etmedi. Bu nereye kadar gider, bilmiyorum. Sovyetler Birliği çözüldükten sonraki aşamada ve hatta daha çözülmeyen baktığım zaman, hep aynı şeyi görüyordum; burada bir terslik var. Bir mücadeleye doğru gidiyoruz, bunun içinde Yeşil Kuşak falan meseleleri de var, onu da koyalım içine. Ama burada önemli olan, "bu sorun nasıl çözülür?" dediğimiz zaman, hiçbir zaman bence İslam'la Batı çatışacak, yani medeniyetler arası çatışmayla çözüm olmayacak. Bu bir amaç kaydırmasıdır, Huntington'un ki hakikaten spekülasyondur. Yeşil Kuşak teorisi, Huntington'un kavramları da değildir. Huntington'un dünyaya bakış tarzı, Brezinski'nin günlük politika tavsiyesidir. Brezinski'nin, Sovyetleri yok etmek için "Amerika ne yapsın?" diye baktığı zaman ortaya çıkardığı bir bakıştır bu ve tuttu da.

O zaman bunu böyle görebilirsene, baktığınız zaman bu yeniden paylaşım mücadelesinde, mücadele açıkta olmadığı gibi, sert de değil. Hadise hâlâ "acaba size ne kadar pay bırakabiliriz, biz ne kadarını tutabiliriz?" gibi meseleler içerisinde dolaşıyor. İngiltere'ye he-

Mübeccel Kıray

men, "peki, beraber girelim" dediler. Türkiye'de "beraber girelim" dediyse de, "ben adım gibi eminim" diye bir tabir vardır, bu anlamda Türkiye'nin paylaşımın hiçbir yönüne kattırılmayacağından emindim. Bu böylece daha kolay oldu, dışarıda kaldılar, içeri de girmediler. İngiltere'yle paylaşıyorlar zaten, İngiltere güneyi bırakacak değil, kontrol büyük çapta İngilizlerin elinde olacaktır. Kuzeydeki petrolün yüzde 40'ından fazlası tümüyle Amerikalıların olacaktır. "Buna hem Kürtler, hem Türkler girecek" deyince, Amerika buna "hayır" dedi ve ona da "Türk askeri Amerikan kumandasında girerse olur" dedi. Bizim kumandalar da, "yok canım, bizim kumandamız" falan itirazlar, onlar "başka şey olmaz" dedi. O kargaşanın içerisinde başka türlü beceriksizliklerden dolayı ipler koptu ve Amerika bakımından büyük bir lütf oldu bence. Teşekkür etmeleri gerekirken hakaret ediyorlar, başka bir yere girerken tekrar ihtiyaçları olacak.

• **Mehmet Türkay** - Zaten bugünlerde araları yeniden düzelmeye de başladı.

• **Mübeccel Kıray** - Gayet tabii, iyi polis, kötü polis hikâyesi, tekrar söylemeye bile gerek yok. Amerika, İngilizler kadar, Türkleri veya başkalarını katmadıkları için çok memnun. Ben Kürt liderlerin yerinde olsam katiyen "Kerkük başşehir olacak da, biz de buradan pay

Yeniden paylaşım mücadelesinde, mücadele açıkta olmadığı gibi, sert de değil

alacağız" diye heveslenmezdim. Büyük şirketler bırakmaz bunu. Tabii, orada ustabaşı olurlar, yok bilmem ne müdürü olurlar, bunlar pay almak değil, bunlar başka şeylerdir.

• **Fuat Ercan** - Dünya savaşından beri taraflar aynı diyorsunuz.

• **Mübeccel Kıray** - Taraflar çözülüyor, bağlanıyor. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda "ben daha çok istiyorum" diyen, çeşitli formüllerle bunu götüren hep Almanya'ydı. Bu seferkinde "daha çok istiyorum, benim hakkım" diyerek giren ABD. İngiltere başından beri bu paylaşımı gördüğü için, 19. yüzyılda tek hâkim olduğu için, Amerika'yla beraber giriyor ve oluyor.

Şimdilik ortalıkta en fazla tedirgin görülen Fransa'dır. Ben tam olarak bilmiyorum, benim petrol bilgim o kadar derin değil, ama bildiğim bir şey var: Eğer yanlış değilse, Şiilerin elindeki Basra civarındaki petrollerde önemli oranda Fransız sermayesi var. Artı, İran her zaman Fransa'nın etkisinde ve kolunda olmuştur. Hep söylerim ya, Humeyni'yi uçakla tepsi içinde Fransa sundu ve hiçbir zaman ilişkisini kesmedi. İran'la bir paylaşma meselesi çıkarsa, Fransa ile daha çok sürtüşecekler. Bugünlerde bu sürtüşmeler sanki sadece üslup, kültür meselesiymiş gibi, "biz yeni bir devletiz, siz eski devletsiniz" falan, "siz anlamıyorsunuz, biz anlıyoruz. Bizim menfaatimiz daha az, sizin menfaatiniz daha çok" falan gibi. Ama belli ki, bir yerde bunlar hakikaten çıkarlarına dokunduğu zaman çok sürtüşecekler. O sürtüşme nereye kadar gider, doğrusu bugünden kestirmek mümkün değil. Bu büyük çapta Amerika'nın diplomatik ustalığıyla "ne kadarını kabul ettireceğine, ne kadarını ettirmeyeceğine" bağlı. Nitekim, İngiltere mesela, bütün 19. yüzyıl boyunca Rusları ve Almanları, yani Çarlık Rusya'sı ve Alman İmparatorluğu'nu idare etti. Osmanlı'yı da kendisine alet etti; hiç durmadan biraz öyle, biraz böyle, ta ki Osmanlı'nın elinde İngiltere'nin pazarlık edebileceği hiçbir şey kalmayınca kadar. En sonunda Yunanistan'a da "burası iyi" dedi, ama biliyorsunuz sökmedi, Yunanistan'ı Türkiye İstiklal Harbi'nde bitirdi.

Ama büyük devletler önemli oranda, binlerce, milyonlarca insanı öldürecek harplere başlamadan evvel, önemli oranda diplomatik cambazlıklara çok meraklılar, "ne kadarını kurtarabiliriz?" diye. Birinci Dünya Harbi öncesi bu çok daha belirgindi. İkinci Dünya Harbi öncesinde Sovyetler Birliği mevcut olduğu

için, başka türlü yaşandı o. Meseleye bugünlerde bakıldığı zaman, büyük bir çatışmaya gitmezlermiş gibi geliyor insana. Ama unutmayın ki, Birleşmiş Milletler bile yok artık, yani "yok" demek mümkün. O ince politikaları, yumuşatma ve tekrar birleştirme politikalarını oynayacakları bir sahne kalmadı. Hiç belli olmaz, küt diye bakarsınız, Fransa'nın bilmem ne şehrinde tekrar toplanırlar, İngilizler, Almanlar, Fransızlar hepsi bir araya gelir -Verheugen'i bile almazlar içlerine, yani yalnız yükleri alırlar- ve yeniden dünyayı çok rahatsız etmeyecek bir düzen kurmaya çalışırlar.

Tabii, dünya Birinci Dünya Harbi'ndeki gibi değil, iktisadi üniteler çok büyüdü, network dahil, büyük sermaye dahil müthiş bir globalleşme var. Ama öbür tarafta da, bunların içinde bile çok hâkim çevreler var. O hâkimlerin ne istediğine baktığınız zaman, ne olacağı belli değil.

Ortadoğu'nun hali çok açık. Evvela Suriye'yi kaptıracaklar. Bana kalırsa, eskiden de vardı ya, İsrail, Irak, Ermenistan, büyük, kendine yüzde yüz bağlı devletler oluşturacak. Bu arada Türkiye, böyle ortada kaypak bir yerde kalıyor. Önemli olan İran'ı kendisine bağlamak. Kendine İran'ı bağlarsa, Amerikan etkinliği ta Vladivostok'a kadar gider. Ama ne var ki, Pasifik başka bir hikâye ve burada da İran başka bir hikâye, Türkiye'ye de, Suriye'ye de benzemiyor. Suriye, uzun zaman az açılarak kalmış, ama açık. Çok zorlanırsa, kolayca uyum gösterir, ben hiç direneceğini falan zannetmiyorum. Petrolü de yok, böyle büyük zenginlikleri de yok, ama Fransızların üssü, Fransız nüfuz bölgesi. Eğer, Suriye'yi çözerse ve Irak, Ürdün, Suriye, Ermenistan, Gürcistan falan giderse, başka türlü olur.

Dikkat edin, bu gürültünün içinde hiç İslam yok, bu bitti. Amerika'nın bundan sonraki 20-25 senelik dünya politikası için, İslam diye bir mesele yok, hiç yok. "Şu model olsun da, bu model olsun da, Vahabileri tatalım da, hayır Şiileri tatalım" bunlar yok.

• **Mehmet Türkay** - Kullanmak açısından yok değil mi ?

• **Mübeccel Kıray** - Evet, kullanmak açısından yok. Önemli bir mesele, Suudi Arabistan. Suudi Arabistan'ı ilk tasfiye edilecek memleket olarak görüyorum. Askerlerini çekecek, Kral Hükümetini, Vahabileri düşürecek. Sonra ne koyar o da çok belli değil. Petrole zarar gelmeyecek kadar kontrol altına alıp, ama ekonomik güçlerini en aza indirmeye ça-

Büyük devletler önemli oranda, binlerce, milyonlarca insanı öldürecek harplere başlamadan evvel, önemli oranda diplomatik cambazlıklara çok meraklılar

İşacak. Tabii, El Kaide'nin de hesabını görece, çünkü ellerinde para kalmayacak. Suudi Arabistan, çok yakında bambaşka bir şekle girebilir.

Mühim olan, Suriye ve Suriye'den Irak'a, Irak'tan Orta Asya'ya açılacak İran'dır. Bu paylaşımda, bu memleketlerin hiçbirinde kendi payı yok. Amerika'nın, gelişmiş Batı devletleriyle paylaşacak payları ve kozları var. Bunun başında da Fransa geliyor. Tamam, Almanya için buraları pazar falan, ama Almanya'nın büyük petrol girişimleri olduğunu sanmıyorum. Suriye'de zaten çok petrol yok, bizdeki kadar bir petrol var. Bu nereye gider? Bu aşamada daha hiçbir yere gitmez. Diplomatik olarak çekişirler, yarı hakaret, yarı iltifat, yarı bilmem ne falan, ama büyük çatışma zamanı daha gelmedi. Ne zaman olur; bilmiyorum. Ama önümüzdeki yirmi-yirmi beş sene içerisinde netleşir.

Amerika potansiyel olarak Kuzey Kore'yi elinde tutarak, Pasifik'teki güç alanını da kontrol etmeye yönelik bir bahaneyi tutuyor, o bir bahane. Tamam, onların bir nükleer potansiyelleri, daha doğrusu "nükleer silah da yaparız, size de sormayız" gibi iddiaları var. O da güzel bir bahane, onu ellerinde tutup, "zamanı gelince kullanırız, dur bakalım şimdi" diye bekliyorlar. Ama Ortadoğu'daki mesele, bu Batılıların paylaşımı hikâyesinde Amerika'nın diplomatik becerisini sonuna kadar kullanacağını ve diğerlerini dışarıda tutacağını zannediyorum.

• **Fuat Ercan** - ABD'nin kendi içindeki güç ilişkilerinde bir değişiklik var sanırım. Savaş endüstrisi öne çıktı.

• **Mübeccel Kıray** - Her şeye rağmen bu, dışarıdan görünüş. Amerika'nın içinde zannettiğinizden, bize yansıdığından çok daha fazla Bush ve ekibini tehdit eden, bu politikayı hak-sız gören bir grup var; Bush'un politikasını tenkit ediyorlar. Ama Amerika'nın dışarıya iyi niyetle gittiğini ve demokrasiyi, insan haklarını getirdikten sonra geri döneceğini düşünen de epeyce saf, kendi olduğu yerde kalmış büyük orta tabaka var. Amerikan iş çevreleri ve ekonomisi, bu harbin iyi veya kötü taraflarını çok iyi hisseder, birilerinin boğazına sarılabilir. Ama orta sınıf Amerikalı için, bunlar çok da önemli değil, "Amerika iyi bir memleket, herkesin hakkını verir, çalışırsan kazanırsın, gittiği yerde de bunları götürecektir ve bu iyi olacaktır" gibi. "Fransa buna 'hayır' diyormuş, duydunuz mu?" denildiğinde "yok canım, onlar

halledilir, olur öyle" deyip bitiriyorlar. Tabii, Amerika'nın iç dinamiklerinin özellikle ekonomide şirketler ve genel ekonomik göstergeler bakımından ne kadar etkili olacağını ben pek bilemiyorum. Tabii, bunları da hesaba katmaları lazım. Ama doğrusu ortalama Amerikalı için bunun çok bir şey ifade ettiğini bilmiyorum.

Çok garip bir şey var: Amerika, son 20-25 sene içerisinde çalışma hayatını o kadar değişik tarzda örgütledi ki, devamlılığı kalmadı. Hiç kimse aynı yerde 8 saat çalışmıyor, 4 saat çalışıyor para az geliyor, bir başka yerde 5 saat daha çalışıyor. Bu "part time" dedikleri hikâyeler. Kendisini o firmaya ait hissetmiyor, firma içinde örgütlenelim, hakkımızı öyle arayalım, biz de bunun payına iştirak edelim gibi beklentiler yok. Bunun böyle olması için Amerika çok gayret sarf ediyor.

• **Fuat Ercan** - ABD her geçen gün uluslararası rekabette epey güç kaybediyor. Ekonomi kötüye gittikçe savaş sanayi kompleksini oluşturan firmalar, bu firmaların destek verdiği politikacılar öne çıkıyor ve ilginç bir güç ittifakı oluşuyor.

• **Mübeccel Kıray** - Bütün memleketlerde bu böyledir, burada daha bariz hale geliyor. Tabii, Amerika'nın önemli bir meselesi de, maliyeti düşürmek için, bütün üretimi memleketin dışına sevk etmiş olmalarıdır. İçeride kalanlar da, bu yükü böyle taşıyorlar.

Bütün bu büyük pazarlardan pay almak isteyen, veyahut kaynakları kontrol etmek isteyen sanayileşmiş ülkeler, paylaşmada kritik yere gelindiğinde, düpedüz birbirlerinin boğazlarına kendi memleketlerinde sarılıyorlar. Burada geçerli olan prensip, bütün idealist kelimelere rağmen, hepsi biliyorlardı ki, "biz burada memleket ve şirket olarak çıkarlarımızı koruyacak bir müttefike yardım ederiz." Amerikan ordusu, Almanya'da ve Fransa'da ilerlerken, büyük Amerikan şirketleri ve para çevresi, ilk giren gruplara kendisinden bir subay yerleştirmeye son derece hevesli. Adını şimdi hatırlayamıyorum bir roman okumuştum Ruhr Havzası'na Amerikan ordusu giriyor, girdiği zaman da bir subay kendisine düşen bütün askeri vazifeleri gördükten sonra, soruşturuyor "burada hangi şirket kalmış?" diye buluyor ve "ben, orduda bilmem kimim" demiyor, "ben bilmem ne şirketten bilmem kimim" diyor. "Sizin zararlarınızı en aza indirmek, yeniden örgütlenmenize yardım için, bizi ortak almanızı tavsiye etmeye geldim" diyor. Adresler, bilgiler teati ediliyor, "daha sonra görüşülecek bir

ABD'nin
dışarıya
iyi niyetle
gittiğini ve
demokrasiyi,
insan
haklarını
getirdikten
sonra
geri
döneceğini
düşünen de
epeyce saf,
kendi
olduğu
yerde
kalmış
büyük
orta
tabaka
var

meseledir bu" deniliyor. Ama ordu girerken, içinde bu subay da giriyor. O kitapta bu subayın oraya tayin hikâyesi de var.

• **Mehmet Türkay** - Amerika her iki savaşta da doğrudan kendi ülkesinde tahribat yaşamadı, yani ekonomisi, şehirleri, alt yapısı fiziki bir zarara uğramadı. Avrupa hep bunu yaşadı, hep yeniden başlamak zorunda kaldı. Bu Amerika'ya bir hareket alanı da sağladı.

• **Mübeccel Kıray** - Orası öyle. Amerika, jeopolitik durumundan dolayı hep dört ayağının üstüne düşüyor. Avrupa'da birbirinin boğazını sarılanlara, "ben olmasam siz geçinemezsiniz" diyor ve bunda haklı. Onun için Birleşmiş Milletler'i tasfiye etti ya.

• **Mehmet Türkay** - Soğuk savaşın kurumları aslında yeniden yapılanıyor ya da ortadan kalkıyor.

• **Mübeccel Kıray** - Soğuk savaş durumu olmayacağı için, soğuk savaş kurumları yerine başka şeyler çıkacak. Burada Türkiye olarak yeniden düşünmemiz gerek, ne tam beyazız, ne tam siyahız, ne tam Avrupalıyız, ne tam Asyalıyız, ne tam Müslümanız, ne tam laikiz.

• **Fuat Ercan** - Şu meşhur iki medeniyet arasındaki köprü meselesi.

• **Mübeccel Kıray** - Köprüde yaşanmaz, ya bir tarafta, ya da diğer tarafta yaşayacaksınız. Tekrar Türkiye bir yol ağzında, çok garip bir yerde duruyor. Onun için biz, hem Türk politikacılarından, hem de öbür memleketlerin politikacılarından çok parende atma numaraları göreceğiz. Eğer, Amerika, Avrupalılara hakı-

katı çok söz hakkı vermezse, paylaşma hakkı vermezse, sürece katmazsa, özellikle Birleşmiş Milletler'i büsbütün çökertmeye yakın bir hale getirirse, Avrupa'nın oturup bir kere daha Amerika'nın etkin olduğu çevrelerde varlığını devam ettirecek bir politika geliştirmesi gerekecek. Bunu herhalde Slovenya'yla veya Polonya'yla yapamaz. Amerika, Polonya'yı kendi tarafına çekti. Almanya'nın bunu düşünmesi lazım.

• **Mehmet Türkay** - Bu süreçte Türkiye-AB ilişkisi ne yönde evrilebilir sizce?

• **Mübeccel Kıray** - Siz Avrupalı olsanız, Türkiye'yi ne yapacaksınız? Hazır Türkiye böyle dalgalanırken ve Avrupa'nın parçası olmak isterken, Türkiye'yi mutlaka Avrupa Birliği içerisinde, Polonya'dan daha çok hazır, çok da sermaye gelmemiş buraya, bir yere oturtmaları lazım, bunun için çaba sarf edeceklerdir. Amerika'ya da çok "hayır" dememek lazım. Avrupa bir denge bulmak mecburiyetinde ve bu dengede çok önemli olan memleket Türkiye'dir; bunu kazanmak lazım. Buna Amerika "peki" diyecek mi?.. Eğer, demin konuştuğumuz gibi İsrail'den ta Hazar'a kadar çıkan yolu kendisine açık tutabiliyorsa, Türkiye nereye giderse gitsin hiç aldırmasın, onu da bir vuruşta düşürür. Ama "orada çok da güçlük çıkmasın, bunu düzgün götürüyüm" diyorsa, Avrupa buraya açık kapılar bırakmasını ve desteklemesini falan şüpheyle karşılayabilir. Bu yepyeni bir diplomatik mesele olarak ortaya çıkıyor. Öbür taraftan da Amerika'nın da işine geliyor, "sen Avrupa Birliği'ne gir, benim de-

ABD,
jeopolitik
durumundan
dolayı
hep dört
ayağının
üstüne
düşüyor.
Avrupa'da
birbirinin
boğazını
sarılanlara,
"ben
olmasam
siz
geçinemezsiniz"
diyor ve
bunda
haklı

diklerimi oraya söyle." Ama içeri girdikten sonra o kadar olmaz. Dünya Bankası'nın yarısı İsveç sermayesidir, yani Dünya Bankası yalnız Amerikan sermayesi değildir. Onun için bu paylaşma sürdürülmesinde nerede ne olur, ne yapılabilir; onu da bilmiyorum.

• **Fuat Ercan** - Sizce ordunun burada pozisyonu nedir?

• **Mübeccel Kıray** - Orduyu ilgilendirmiyor, çünkü o tarafta da olabilir, bu tarafta da olabilir. Bana kalırsa ordu çok dikkatli ve çok bilgili, bizim bütün siyasilerimizden daha bilgili, hatta akademisyenlerimizden fersah fersah daha bilgilidir. Ordu, dikkatle Avrupa Birliği bunlardan ne istiyor ona bakıyor. Avrupa memleketlerinde dincileri toplamaya başladılar falan, bence çok önemli bir politik sürdürme çözümü. Hayal bu, yani, hiçbir şey bildiğimi zannetmiyorum, ama manzaraya bakınca gözümün önüne şu geliyor: Avrupa nüfusu çok yaşlı, bunu hepiniz biliyorsunuz ve ordu olarak da çok yıpranmış, çarpışma gücü hiçbir zaman çok büyük bir varlık gösterememiş. Almanya askerliği, saldırgan olmadığını ispat etmek için mütemadiyen aşağıya doğru çekmiş. Ne kalıyor? NATO'da pişmiş, gerilla harbinde pişmiş Türk ordusu ve askerleri kalıyor. Eğer açık bir sürdürme, çatışma haline girerse kimin ordusu kimi koruyacak meselesi çıkarsa ve Kosova'da olanları da gördüğümüze göre, hiçbir şey yapamadılar, Amerika geldi düzeltti- o zaman Türk ordusuna ve Türkiye'ye müt-hiş ihtiyaçları olacak.

Amerika bir adım daha atsin, mesela Suriye'yi kendine bağımlı hale getirsin, Avrupa 2004'te bile Türkiye'yi alır. Almak ister de, Amerika ne der falan tabii. Ama Avrupa'nın bütün davranışının değişeceğinden eminim, şimdi değişmeye başladığı besbellidir. Ben hep bekledim, şu El Kaide Almanya'da bu kadar çörekledikten sonra, Almanya'da, Fransa'da bir hareket olsa, aşırı İslam tedhişçilerinin hesabı daha geniş çerçevede görülsün diye bu olmadı, yapmadılar, onlar da akıllı. Fakat, ne olduysa, onlara arka taraftan nasıl bir bilgi birikimi geldiyse, anında yalnız tehdit eden örgütleri değil, şimdilik böyle ikisinin arasında devam eden, "şeriat devleti kura- cağız, ama daha belli değil" diyen grupları bile temizlemeye kalktılar. İkinci adımları atmalarını bekliyorum, liderleri kitleden koparıl-sın, ayrıl-sın. Nasıl ayıracaklar; onu bilmiyorum. Almanya'nın, Belçika'nın, Fransa'nın aynı zamanda aynı şekilde İslami terör, şeriat devleti isteklerine karşı bu kadar ani karar vere-

ceğini bekliyor muydunuz? Ben hiç beklemi-yordum.

• **Mehmet Türkay** - Amerika karşısında bütünsel bir Avrupa tasavvuru konusunda ne düşünüyorsunuz?

• **Mübeccel Kıray** - Olabilirliğini kestiremi-yorum. Bir defa İngiltere var. Bu İngiltere dün-yanın en deneyimli emperyalisti, yani "üçüncü dünyaya nasıl yerleşilir, nasıl idare edilir, nasıl kaynak aktarılır, hangi şirketler nasıl destekle-nir?" bu düzeni en iyi bilen insanlara ve arşiv-lere sahip. Bunun Amerika'yla içtiği su ayrı git-miyor. İngiltere bunu kendi bekası için o kadar zaruri görüyor ki, bütün alaylara rağmen, yok fino köpeği, yok bilmem ne, hiç bundan taviz vermiyor. Blair de aynı çizgide, Thatcher aynı çizgide, kim gelirse gelsin aynı çizgide olacak. Çünkü, memleketin devamlılığı ona bağlı, ka-tiyen Kıta Avrupa'sına güvenmiyor; ne Alman-lara, ne Fransızlara güveniyor. Ama beraber bir birlik oluşturalım, tamam oluşturalım; Eu-ro'ya gidelim, henüz İngiltere oraya dönmedi; biz Avrupalıyız, tabii Avrupalıyız tamam. Pay-laşımdan dolayı ortaya çıkan sürdürmelere geldiği zaman, İngiltere, Amerika'dan yanadır. Amerika, İngiltere'nin deneyimlerine çok önem veriyor gibi geliyor bana.

• **Fuat Ercan** - Peki, bu tabloda bir de, La-tin Amerika var.

• **Mübeccel Kıray** - Adım adım, Latin Amerika'da bu paylaşma bir aralık olacak, ama daha o üçüncü sıradadır.

• **Fuat Ercan** - Demin dediğiniz gibi, en deneyimli emperyalist ülke İngiltere, ama bir de tarihsel deneyimi olan İspanya var.

• **Mübeccel Kıray** - İspanya'nın, İspanya dışındaki kaynakları işletmesi katiyen bir kapi-talist memleket düzeninin işletmesi değildir. Onlar bir feodal memleketin işletmesi gibi iş-lettiler. Çok da ilginç, "Karayiplier" diye bir kiti-pi var. Subay ve orducuk, küçük bir grup, bir de papaz gönderiyor. Bir de şehir haritası gönderiyorlar, tıpkı feodal şehirler gibi, yani eski dünya şehirleri gibi olan şehri oraya kuru-yor, etraftaki yerli ahaliyi örgütlüyor, jasiédala-rı kuruyor, ya maden çıkarıyor, ya ticarete dö-nük bahçe, gül ektiriyor. Ama köylü-bey ilişkisi içinde oluyor. Oradaki o meşhur İnká gümüşü-nü, altınını alıyor, gemilere dolduruyor, İngiliz korsanlarından kaçırabildiği kadarını memle-ketine getiriyor. Memleketinde güzel güzel yi-yor, içiyor. İspanya, İngiltere'ye harp ilan edi-yor. Ama hiçbir zaman hakiki anlamda büyük işletmeler ve onun gelirini daha büyük hale

ABD,
açık
bir sürdürme,
çatışma
haline
girerse
kimin
ordusu
kimi
koruyacak
meselesi
çıkarsa
o zaman
Türk
ordusuna ve
Türkiye'ye
müthiş
ihtiyaçları
olacak

getirecek bir kapitalist müstemleke düzeni kurmuyor. Onun için hem Portekiz, hem İspanya battılar. Dolayısıyla, onları sayma, orası Amerika'nın arka bahçesi. Tabii, hepsi kapitalizmin gelişme süreci içerisinde ortaya çıkıyor. Hepsisi Batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinin etkisi altında oluşuyor. Hepsisi deniz aşırı olduğu için bazı handikaplara sahip, ama hiçbirisi yüzde yüz aynı değil.

• **Fuat Ercan** - Sömürgeleştirme biçimi de bugünü etkiliyor.

• **Mübeccel Kıray** - Tarihsel olarak bugün başka bir yerde oluyorsunuz.

• **Mehmet Türkay** - Peki hocam "Barış" konusunda ne düşünüyorsunuz? Mutlak bir barış dönemi mümkün mü sizce?

• **Mübeccel Kıray** - Herkes ayaklarını yere bassın, bütün bu idealist cümleler havadadır. Dünyaya barış gelmez, dünyada fakirlik bitmez, dünyada milletin birbirinin boğazına sarılması hiçbir zaman ortadan yok olmaz. Bunlar, milletlerin birbirini uyutmak için oluşturdukları garip ideolojilerdir ve ben bunlara "uyutma ideolojileri" diyorum. Bunlara kanıp, uyumamak gerekir. Benim en çok içerlediğim, sorumlu büyük uluslararası örgütlerin bu uyutucu idealleri olur olmaz ortaya dökmelidir. İn-

san hakları, eğer paylaşım mücadelesi verenlerin işine gelirse ortaya çıkar. Kendi kendine ne biçim bir devlet istediği meselesi, eğer paylaşımçıların arasında bir mesele varsa o zaman ortaya çıkar. Bunların hiçbirisi hakiki değildir, yapay düzeylerdir. Uyutucu, hakikaten uyutucu, herkesin aklını çelen, ortalığı büsbütün karıştıran enternasyonal teşkilatların giriş cümleleri olan hikâyeleri bana anlatmasınlar. Ben, bunları hep boş ve gereksiz bulurum. Mesela, referandumlar. Kim biliyor referandumda neye oy verdiğini? Ama Birleşmiş Milletler öyle istiyor, "referandum yapalım, kim ne istiyorsa o olsun" diye. Ortalama bir memleketin üyesi, referandumu, neyi seçeceğini ne kadar bilir?

Hiçbir zaman yüzde yüz barış olmaz, "teknoloji gelişecek, sanayileşme gelişecek de, her şey düzelecek" yok hiçbir şey düzelmez, insan insandır onu da unutmayın. Siz sahiden düşündünüz mü "barış olacak falan" diye? Sanayileşme olacak da barış olacak, ne sosyalist düzende olur, ne kapitalist düzende olur, ne başka bir düzende olur. Ama daha az harp olur, daha az yıkıcısı olur, daha çok insan daha sağlıklı, daha uzun yaşayabilir; böyle şeyler tamam, bunlar olabilir.

bazıları her daim “embedded”dir!

Son (şimdilik!) savaş ya da daha doğru bir adıyla saldırı, istila ve işgal operasyonu, tüm siyasi, hukuki, insani veçhelerinin yanında, bir de “medya” cephesiyle önemli, hatta geçmişe göre kısmen farklıydı.

Zaten bu yönüyle de epeyce tartışıldı; bilinen kavramlar, ilişkiler, ilkeler ve ilkesizlikler odağında olduğu kadar, yeni kavramlar çerçevesinde de.

Buna elbette, en klasik tartışma ve saflaşma biçimi olan “savaş yandaşlığı” ile “savaş karşıtlığı” da dahil.

Nitekim, Türkiye’de de, her iki yandan, meseleyi burada düşümleyenler oldu. Özellikle tezkere süreci içinde, savaş yanlılığı “aşlında savaşa karşı olup Türkiye’nin menfaatlerini düşünmek” yahut “saldırılan” tarafın bir diktatör olması mevzu edilerek “özgürlük” bağlamında savunuldu.

Salt slogan düzeyinde “savaşa hayır” diyenlerin ötesinde, “hayır” a katılanların bir kısmı da, “saldıran” tarafın yüzünü eşeleme-ye, saiklerini deşmeye çalıştı.

savaştan savaşa

Bu Körfez Savaşı, “naklen” denilen bir önekinde göre sadece “daha da naklen” değildi.

Bu kez, savaşın “çoğulcu” izlenmesinin imkanları da mevcuttu.

Bir öncekinde, tüm Batı ülkelerini, bir çok Arap ülkesini, doğrudan yahut dolaylı içine alan bir “koalisyon”un varlığı yüzünden, elbette eldeki Birleşmiş Milletler kararının getirdiği meşruiyetle de, özellikle Batı medyasının kahir ekseriyeti, savaş bir saldırı ile işgal operasyonu olarak görmemiş, bir saldırgan ders ve bir ülkeyi işgalden kurtarma olarak algılamış ve öyle sunmuştu.

Öncelikle bu açıdan medyada çoğulculuk pek mümkün olmamıştı.

Bu kez, ortada bir BM kararının bulunmaması, meşru denilen nedenlerin meşruiyetinin kendinden menkul olması, Batı ülkelerinin ciddi biçimde bölünmesi sayesinde, bir çoğulculuk imkanı oluştu.

Buna, kamuoyu duyarlılıkları da eklendi.

Özellikle Batı ülkelerinde sokaklara, meydanlara çıkan savaş karşıtları, medyanın bir bölümü üstünde bir kamuoyu baskısı ve kontrolünü mümkün kıldı.

Bir başka çoğulculuk imkanı, bir önceki Körfez Savaşı’nda, “Irak tarafındaki” yayın açısından büyük ölçüde CNN’in “gösterisi”ne kilitlenmiş yayının ve kanallarının bu kez çoğalmasındı. Bağdat’tan, hem teknolojinin uydu haberleşmesi gibi kolaylıklarının çoğalması, hem yukarıda belirttiğim savaşa ilişkin farklı yaklaşımlardan ötürü, “karşı tarafın sesi” ciddi biçimde duyulabildi.

Bunun içinde, El Cezire, Abu Dabi TV, El Arabiya gibi Arap kanallarının televizyon gazeteciliğin yeni rolü de önem kazandı.

ABD ve İngiliz kuvvetlerinin, “kendi” medyalarına, sivil cesedi, esir ya da ölü askerlerini göstermeme baskısına karşın, bunlar “görülebildi.” Çoğu zaman bir başka açıdan dezenformasyon, mizenformasyon ve manipülasyon-propaganda amaçlı olsa da, “öteki”nin bakış açısı da, insanların gerçek acısı da verilebildi.

Yine ciddi farklardan biri, bir önceki savaşta, “bölgedeki” gazetecilerin, karargahlarda brifing alan tek taraflı propaganda ve halkla ilişkiler memurlarına dönüştürülmesine karşın, bu kez “mobil” olmaları, bizzat birliklerle hareket etmeleriydi. “Embedded gazetecilik” denilen bu olguya yeniden döneceğiz.

Ve önemli bir fark da, özellikle ABD’de büyük medyanın, bazı televizyon kanallarının birer savaş makinesine dönüşmesine karşılık, bunu reddeden konvansiyonel gazetecilik kanalları ile gazetecilerin dışında, bu kez özellikle internet ortamında ciddi bir “alternatif medya”nın ve alternatif enformasyon ile yorun yaygınlaşabilmesiydi.

Bu hızlı karşılaştırmayı bitirirken şunu da söylemeli:

Tüm akıllı silahlara, tüm “embedded” gazetecilik yöntemlerine rağmen, bu savaş aynı zamanda, süresi itibarıyla en çok gazetecinin “öldürüldüğü” savaş oldu. (Listesini dipnot 1’de bulabilirsiniz)

Özellikle, Bağdat’ın işgali sırasında, gazetecilerin bulunduğu Filistin Otel’ine açılan tank ateşiyle de, gazetecilerin doğrudan ve toplu

Umur Talu*

Tüm akıllı silahlara, tüm “embedded” gazetecilik yöntemlerine rağmen, bu savaş aynı zamanda, süresi itibarıyla en çok gazetecinin “öldürüldüğü” savaş oldu

* Öğr. Gör. Bahçeşehir Üniversitesi

olarak, **“demokratik, özgürlükçü, medeni”** güçler tarafından hedef alınmasıyla medya-savaş tarihine geçti.

Elbette, onların iddiası olan çok seslilik, basın ve düşünce özgürlüğü gibi kavramlar bakımından tüm kara ve kanlı lekeleriyle.

yamanmış gazetecilik

Yukarıdaki hızlı karşılaştırma, içindeki tüm leke tespitlerine karşın, tüm tekelleşme, tek tip düşünce, tek tip enformasyon ve yorum, propaganda ve manipölasyon girişimlerine rağmen, **“çoğulcu imkanlar”**ın tespiti ve hakkının teslimi amacını da güdüyor.

Bunun farkında olmamak, elimizdeki imkanların ayırımına varmamak; neye karşı çıkıp neyi savunacağımıza dair referansları yitirmek, güçlülerin modasına rağmen **“farklı”** ses, yazı ve görüntü iletenleri, insani ve vicdani boyutları iskalayanları iskalamak, **“karşı”** değerlendirmelerimizi besleyen haber ve yorumların **“herşeye rağmen”** kaynaklarını unutmak, hatta kurutmak olur.

Elbette, bunların farkında olmak, bu **“olumlu-çoğulcu”** unsurları görebilmek, bir savaş kazasından ibaret olmayan **“embedded gazetecilik”**in her günkü hayatımız açısından taşıdığı tehlikelere, demokrasiye ve ulusal ya da küresel çoğulculuğa tehdidine karşı körleşmek anlamına da gelmez. Gelmemeli.

“Embedded” ya da dilimizdeki, **“iliştirilmiş, yapıştırılmış, içine gömülmüş, yamanmış”** gibi tercümeleriyle yapılan bu gazetecilik, bu savaşın bir yeniliği, yeni bir propaganda tekniği ya da gazetecilik türü gibi görüldü ve karşı çıkıp eleştirenler de çoğu zaman bu yenilik mevkiinde takıldı. İşin bu kısmına bitirirken dönüp orada kalacağım zaten.

Yeni olan, 600 dolayında **“akredite”** gazetecinin, saldırı, istila ve işgal birlikleriyle birlikte hareket etmek üzere seçilmesi, eğitilmesi, **“kendi hayatlarını korumak ve tabii askerleri tehlikeye atmamak üzere”** ne yapıp yapamayacakları bilgisi ve talimatıyla donatılmasıydı.

Kamuflej kıyafeti giyen bazı Fox muhabirleri gibileri ile Kuzey Irak'ta özel bir güvenlik şirketinin silahlı korumalarıyla küçük bir birlik gibi seyreden CNN ekibi cinsinden, bu kuşanmayı ileri mevzilere taşıyanlar da oldu. Henüz hiç bir **“embedded”** gazeteci, bir Iraklıyı vurmakla övünmemiş olsa da (**“Bir Sırp vur-dum”** diye manşetten seslenen bir Türk gazeteci-yi hatırlarsınız!).

Ama, çok sayıda olmasa da, savaş dönüşü gümrüklerde **“Irak yağmasından kaptıkları tablolar, bonolar gibi irili ufaklı paylar”**la yakalanan, Fox ekibinden bir teknik eleman, Boston Herald'ın **“embedded”** muhabiri **Jules Crittenden** gibileri de çıktı.

Dolayısıyla, bu yamanmış gazeteciler hep silahların, topların, tankların, füzelerin zaviyesinden savaşı izlediler ve mermilerin, bombaların düştüğü yerde ne olup bittiğiyle ilgilenmediler, kendilerine, sıcak ortamda da olsa sunulan soğuk bilgilerle ve **“şurası, burası alındı... şu kadar Iraklı teslim oldu”** gibi erken dolduruşlarla da yetindiler.

NBC'nin deneyimli muhabirlerinden **Ashleigh Banfield**'in geçenlerde Kansas Üniversitesi'ndeki konferansında teslim ettiği gibi...

“Deniz piyadeleri M-16'ları ateşlediğinde ne olup bittiğini göremedik. Füzeler, mermiler düştüğünde ne olup bittiğini göremedik, dumanın puf sesinden başka. Bu savaşın dışına kaçırılan bir şiddet ve dehşet vardı. Gazetecilik bu mudur ki? Ya da savaşın izlenmesi bu mudur?”

Savaşın tarafı bir ülkenin kamu yayıncısı olmasına rağmen, BBC'nin Genel Müdürü **Greg Dyke** da bazı Amerikan televizyonlarının tavrı karşısında şaşırıyordu:

“ABD televizyonları tam anlamıyla milliyetçi yayın yapıyor. Özellikle de Fox News ve 1200 radyo kanalıyla en büyük radyo zinciri olan Clear Channel Communications. Demokrasimizin sağlığı için, bir çok Amerikan yayın şebekesinin bu yoluna asla düşmemeliyiz.”

ABD'de gazeteciliğin niteliğinin her bakımdan geliştirilmesi için çaba harcayan **“Project for Excellence in Journalism”**ın yaptığı **“nötr”** araştırma, her **“embedded”** gazetecinin savaşçı olmadığını, gerçeğin farklı açılara ulaşmak için çaba harcayanlar da olduğunu, ancak bunun fiziken, yayın hızı, naklen yayın, editöryal çaba eksikliği ya da gönülsüzlüğü gibi nedenlerle adeta bir curcuna içinde kaybolduğunu demeye getiriyordu.

Nitekim, Washington Post'un **“embedded”** muhabirlerinden **William Branigan** Nefte sivil Iraklıların bir kontrol noktasında açılan ateşle katledilmesini, aynen bu şekilde bildirdi ve yayınlandı (www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A61229-2003Mar31.html). Ama aynı yerdeki, aynı andaki, aynı zaviyedeki bir çok gazeteci, bu haberi **“steril”** vermeye, ateş açan kuvvetleri

Embedded gazetecilik, bu savaşın bir yeniliği, yeni bir propaganda tekniği ya da gazetecilik türü gibi görüldü ve karşı çıkıp eleştirenler de çoğu zaman bu yenilik mevkiinde takıldı

mazur göstererek sunmaya özen gösterdi. Washington Post'ta bu haber ayrıntılarıyla yayınlandıktan sonra bile, bir kaç istisna dışında, büyük medya "İşin bu yönü"nü de olayın anlatımına katmaktan kaçındı.

"fired": hem ateş, hem işten atış

Bir kaç "soft" ve "hard" sansür olayına da değineyim. Askerler "fire", yani ateş açarken, işlerinden "fire" edilenlere, yani kovulanlara bir kaç örnek. Şunu ekleyerek: Bizde böyle şeyler olmadı! Ne olduğuna da yine bitirirken şöyle bir değerlendirim.

ABD'de, MSNBC'nin deneyimli "talk-show"cusu Phil Donahue'nun programı yayından kaldırıldı. Kanalin "iç yazışması"nı internet üzerinden yayın yapan "All Your TV" ele geçirdi:

"Donahue, savaş karşıtı, Bush karşıtı olan, yönetimin saiklerinden kuşku duyan konukları yayına çıkarmaktan hoşlanır görünüyor. Bu program, rakiplerimiz her fırsatta bayrak sallarken, liberal bir gündeme yataklık yapabiliyordu."

(www.allyourtv.com/0203season/news/0225203donahue.html)

Teksas'ta çıkan Lewisville Leader gazetesinden Brent Flynn savaş karşıtı görüşlerini ifade ettiği sütunundan oldu. Savaş karşıtı bir gösteriye de katıldığı gerekçesiyle yorumlarına son verildi, ama muhabir olarak işe devam edebildi. Flynn, "Eğer savaşı desteklesem ve o tür bir mitinge katılsaydım, sütunumdan olmayacaktım." Gazetecilikle aktivizmin karıştırılması elbette tartışılabilir ama, onun bu sözleri de tartışma götürmezdi.

Yellow Times (www.yellowtimes.org) adındaki internet sitesi savaş karşıtı haber ve yorum sunarken, üstünden yayın yaptığı web şirketi Vortech Hosting tarafından susturuldu. Gerekçe, "ABD'li savaş esirlerinin ve Iraklı sivil kurbanların resimlerini yayınlamak"tı. Bu daha resmi bir dille şöyle ifade edildi: "Uygunsuz grafik malzemenin yayınlanması ve hiç bir televizyon kanalının yayınlamasına izin verilmeyen görüntülerin mevcudiyeti."

Katar'dan yayın yapan (tarihin cilvesi, ABD-İngiliz merkez komutanlığı da Katar'daydı) El Cezire'nin büyük ilgi gören İngilizce web sitesi, kimliği meçhul hacker'lar tarafından imha edildi. El Cezire'nin New York Borsası'na girişi, "Esir asker görüntüleri yayımlayarak Cenevre Sözleşmesi'ni ihlal ettikleri" gerekçesiyle yasaklandı.

El Cezire, Filistin Otel'i'ne tank ateşiyle iki gazeteci öldürülürken, kendi Bağdat bürosuna açılan ateşle de Tarık Eyüb adındaki muhabirini kaybetti, Basra bürosu vuruldu, bir ekibinin aracına ateş açıldı. Aynı, daha önce Kabil bürosunun da vurulmasında olduğu gibi, "öteki taraf"ı da göstermesi rahatsızlık yaratmıştı.

Bir önceki savaşın "Bağdat gösterisi"nin yıldızı Peter Arnett, Irak televizyonuna çıkarak ABD hareketini (teknik, taktik açıdan) eleştirdiği için NBC ve National Geographic'teki işlerinden oldu. Gerçi yenisini buldu ama bir kaç yıl önce, üstelik başka gazetecilerin hazırladığı, "ABD'nin Vietnam ve Kamboçya'da kimyasal silah kullandığı"na ilişkin haberi CNN'de sunduğu için, Pentagon'un hoşnutsuzluğu sonucu kovulmasını da hatırlamıştır elbette.

CBS'in programcılarından Ed Gernon, ABD politikasını Nazi Almanyasınıninkine benzetdiği için kovuldu.

San Francisco Chronicle'ın teknoloji yazarı Henry Norr, savaş karşıtı bir gösteride gözüktüğü için işten atıldı. Gerekçe, gazetenin, "savaşa bağlı kamusal politik eylemliliği" çalışanlarına yasaklamış olmasıydı.

asıl ayıp

Bitirirken şunu söylemeliyim:

"Embedded" denilen ilişmiş, yandaşma ve dolayısıyla sansürlü-otosansürlü gazetecilik durumu bu savaş vesilesiyle gündeme gelip tartışıldı ama...

"Barış"ta da sıkı sıkı tartışılması ve teşhiri gerekiyor. Sadece, askerin, hareketlerinin uzantısı olmasıyla değil.

İliştigi, yandaşığı, içine gömüldüğü tüm güçler ve emir-komuta sistemleri bakımından.

Nitekim bu savaşın en azgın yayıncısı olan Fox TV, Avustralya kökenli bir "Amerikan milliyetçisi" olan patronu Rupert Murdoch tarafından askere yazılırken, aynı anda, hegemonyacı bir küresel medya sistemini ve ekonomik modeli de savunuyor, tam da aynı esnada, ABD Dışişleri Bakanı Powell'in oğlu Michael'ın başkanlığını yaptığı ABD RTÜK'ü FCC'yi tavrıyla, televizyon sahipliğini sınırlandıran son tekelleşme engellerinin de yıkılması için bastırıyordu.

Eminim, Türkiye'de bir kısım medyanın bir önceki hükümeti yağlarken, överken, yere göğe sığdıramazken, tabii bu yüzden birazcık gerçekleri gizler ve saptırırken, aynı esnada,

Embedded gazeteciliğin "Barış"ta da sıkı sıkı tartışılması ve teşhiri gerekiyor. Sadece, askerin, hareketlerinin uzantısı olmasıyla değil

RTÜK yasasının değiştirilip sermaye önündeki son engellerin de kaldırılmasını sipariş ettiğini hatırlamışsınızdır.

Bu noktada kısaca öteki sözümü tutayım:

Türkiye'de yukarıdaki gibi işten atılmalar filan olmadı. Daha önce yeterince atılmıştı zaten. Bazılarının azgın savaş çığırtkanlığına, sözde Türkiye menfaatçiliğine, piyasalar hassasiyetine, dolayısıyla Amerikan propaganda-cılığına rağmen, kamuoyu duyarlılığı ve az sayıda farkla Meclis'ten çıkan ret kararı yanında, büyük medya içinde de farklı sesler duyulabil-di.

Yeni Şafak gibi, bu hükümetle **"dost"** bir gazetenin savaşa ilişkin karşıt ve karşı-bilgi-lendirici tavrı bile dikkat çekiciydi mesela.

Amas şu oldu:

Bazı büyük medya kuruluşları, birer Ame-rikan think tank'i gibi değerlendirmelerle, en önemlisi haberlerle, ince ve kalın propaganda-lara koyuldu. Irak'ın özgürlük ve demokrasi ih-

tiyacı ile **Saddam**'ın zulmünü yeterince gün-deme getirirken, savaşın ardındaki ABD yön-e-timinin zihniyetini hiç sorgulamadan, **Perle, Parris** gibi şahinleri manşetlere oturtuverdiler (Maalesef, savaş karşıtları da, duygusal me-tinlerin yanında, bu tür analizlere fazla çaba harcamadı).

Ve en ayıbı...

Kimileri, kendi halklarını daha da yoksul-laşmak ile tehdit ederek, **"piyasa"** silahını göstererek, ABD'deki çetenin tetikçisi konu-muna düşürdüler.

Bunun nedeni ise, onların, güce, güçlüye, ekonomide ve medyada tahakküme, kendi mali çıkarlarına, bir çeşit hayat tarzı ile gusto-ya **"her daim embedded"** olmaları...

Demokrasi ve özgürlüğe, yaygın bir adale-ti reddeden, hakları ve özgürlükleri kısırlaştır-mayı hedeflemiş bir pencereden bakıp el sal-larken, aslında toplumlara ve halklara nanik yapmalarıydı.

dipnotlar:

- 1) Bu savaşta 13 gazeteci öldü, iki gazeteci hala kayıp. Ölenlerin dokuzu, **"öldürülenler"**: ABD-İngiliz ate-şiyle İman Anas'ta öldürülen ITV muhabiri **Terry Lloyd**. Halepçe yakınlarında Ansar el İslam'ın dü-zenlediği söylenen intihar saldırısında ölen Avustral-ya yayın kuruluşu ABC'nin kameramanı **Paul Moran**. Kuzey Irak'ta mayına basarak ölen BBC kameramanı İranlı **Kavi Gülistan**. Bağdat'ta El Cezire ofisine açı-lan ABD ateşiyle öldürülen **Tarik Eyüb**. Bağdat'ta Fi-listin Otel'i'ne açılan tank ateşiyle öldürülen İspanyol Telecino kameramanı **Jose Couso** ile Reuters ka-meramanı **Taras Protsyuk**. Bunlar **"embedded"** de-ğildi. **"Embedded"** gazetecilerden, *Atlantic Monthly* editörü ve *Washington Post* yazarı **Michael Kelly**, Alman *Focus* dergisi muhabiri **Christian Liebig**, İs-panyol *El Mundo* muhabiri **Julio Anguita Parrado** karşı tarafın ateşleri sırasında öldü. Ayrıca, Arjantin America TV'den **Veronica Cabrera** ile **Mario Podes-**

ta Bağdat'a giderken otomobil kazası sonucu, **"em-bedded"** NBC muhabiri **David Bloom** solunum ye-tersizliğiyle öldüler. İngiliz Channel 4'den **Gaby Rado** da Süleymaniye'de otel avlusunda ölü bulundu. **Terry Lloyd** ile aynı ekipten olan ITV kameramanı **Fred Narac** ile çevirmen **Hüseyin Otman** ise kayıp.

- 2) Savaş sırasındaki medya tavrına ilişkin bir kaç alter-natif kaynak:

www.fair.org, www.alternet.org, www.poynter.org,
www.journalism.org, www.motherjones.com,
www.inthesetimes.com, www.mediawatch.com,
www.spi.org, www.thenation.com, www.cjr.org,
www.counterpunch.org, www.indexonline.org,
www.dissidentvoice.com, www.consortiumnews.com,
[//media.guardian.co.uk](http://media.guardian.co.uk), www.cpj.org, www.robertc-hesney.com,
www.commondreams.org, www.online-journal.com, www.zmag.org.

Bazı
büyük
medya
kuruluşları
Irak'ın
özgürlük
ve
demokrasi
ihtiyacı ile
Saddam'ın
zulmünü
yeterince
gündeme
getirirken,
savaşın
ardındaki
ABD
yönetiminin
zihniyetini
hiç
sorgulamadılar

savaş ve aşırı gerçekçilik

Savaşlar insan üzerinde bazen nesiller boyu izi sürülebilecek etkiler bırakır kuşkusuz; korku, öfke, kin, peşin hükümlülük ve düşmanlık duyguları. Ancak bu savaşın özgül etkilerini özellikle ayırt etmemiz gerekli gibi görünüyor. Çünkü bu savaş 19. yüzyılda Nietzsche'nin önceden gördüğü, meşrulaştırıcı söylemlerle maskelenmeyen, Güç istencinin herkesin gözü önünde bütün çıplaklığıyla sergilendiği bir savaş. Bu bakımdan garip bir biçimde bilinen tarihin belki de ilk "dürüst" savaşı. Gerçi saldırganlar bin yıllar boyu sürmüş bir insanlık geleneğini bir çırpıda bir kenara atmamak zerafetini gösterip, kimseyi ikna etmeye çalışmasalar da, zayıf bir meşruiyet propagandasını sürdürdüler. Ama savaşa damgasını vuran Güç istencinin aşırı gerçekçi tonudur. Bu yüzden savaşın insanlar üzerindeki muhtemel etkilerini tartışırken özellikle göz ardı edilmemesi gereken de bu aşırı gerçekçi Güç istenci olmalıdır.

Şüphesiz bu savaşın uluslararası hukuk ve meşruiyet kurumları üzerindeki yıkıcı etkileri ayrıca tartışmayı gerektirecek kadar önemlidir. Keza emperyal güçler arasındaki mücadelenin nasıl bir yön alacağı veya Ortadoğu'da, hatta dünyada nasıl bir siyasi-ekonomik yapılanmanın ortaya çıkacağı da çok önemli; sanırım bu sayıda yer alan diğer yazılarda kısmen de olsa gerekenler söylenecektir. Ama söz konusu edilebilecek siyasi yönelimleri de derinden etkileyecek faktör, aşırı gerçekçilik zemininde kendini pek zayıf bir meşrulaştırıcı söyleme başvurmak zorunda hisseden bir Güç istencinin çıplak oldu-bittisinin insanlar ve toplumlar üzerinde yol açtığı zihinsel değişikliklerdir; çünkü bu zihinsel etkiler geleceğin siyasi hareketliliklerini de önemli ölçüde belirleyecek konumda yer alıyor olabilir.

Güç istencinin meşrulaştırıcı bir söyleme pek de ihtiyaç duymadan zafere ulaşmasının zihinler üzerindeki etkilerini tahmin etmek için önemli bir uzmanlık bilgisi gerektiğini sanmıyorum. Bu etki birinci planda tam bir dağılma olacaktır. İnsanlar ve toplumlar aşağıda fenomenolojilerini tek tek sıralayacağım zihinsel durumlar arasında, belki demografik olarak bile saptanabilecek dağılımlar gösterecekler bence.

Siyasi umutsuzluk, siyasetten uzaklaşma, duyarsızlık ve demokratik marjinalizasyon. İn-

sanlar genellikle etkileyip değiştirebilme, içinde bir yer bulabilme imkanlarının olduğunu hissettikleri toplumsal süreçlere katılma eğilimi gösterirler. En azından üstesinden gelebileceklerine inandıkları mücadelelere girme azmi sergilerler. Sıradan, gündelik bir yaşam sürdüren ve psikiyatrik açıdan genellikle normal deme eğiliminde olduğumuz insanlar için büsbütün böyledir bu. Aşırı gerçekçi Güç istenci dünyasında sıradan insan şüphesiz kendini daha da küçülmüş, iktidarsız ve etkisiz hissedecektir. Yıldızların yerini veya mevsimlerin akışını değiştiremeyeceği gibi, büyük gücün iradesi karşısında dünyanın siyasi gidişini de etkileyemeyecektir. Ona düşen, büyük dalgalanmalar içinde küçük teknesini karaya oturtmadan yaşayıp gitmektir bu dünyada. Kendine ve kitlelerin gücüne inancı azalmıştır, mücadele azmi ve kararlılığı kalmamıştır. Yılgınlık, demokratik denetleme mekanizmalarına olan inancını da, hak ve adalet duygularını da sarsmıştır. Zaten daima gücünün dünyası olan bu dünya, artık hiç bir meşruiyet söylemi maskesine dahi ihtiyaç duymayan bir büyük gücün elindedir ve yapacak bir şey yoktur. Debelenmek beyhudedir. Bilinçli hak, adalet duygularından ziyade, her normal insanda bilinçdışı inanç düzeyinde kalmasına rağmen, güçlü bir güdülenme oluşturan, haklının eninde sonunda adeta büyüsel bir şekilde nihai zaferi kazanacağı fantezisi derin yara almıştır. Her şeye rağmen, bilinçdışındaki bu köklü ve büyüsel adalet duygularını korumak isteyenler "inkar" benzeri savunma mekanizmaları kullanarak, bir tür kendini kandırma yoluna girecek, hiç olmazsa gücünün zaten haklı olduğuna inandırmaya çalışacaklardır kendilerini. Çünkü adaletsizlik karşısında iç dengelerini ancak böyle koruyabileceklerdir. Bilinçdışı büyüsel ve çocuksu adalet duygusunu korumak ve vicdani bir rahatsızlıktan kurtulmak için başvuru bu savunma mekanizmaları giderek "saldırganla özdeşleşme" mekanizmasını harekete geçirecek ve bireysel yaşamlarda, mesela aile içinde veya iş yerinde güç gösterilerinin dozu giderek artacaktır.

Terörizm. Geniş kitlelerin siyasi umutsuzluğu ve giderek demokratik duyarsızlığı göz önüne alındığında, çok daha küçük bir grup insanın güçlüyle güç oyununu oynamaya gi-

Saffet
Murat
Tura*

Bilinçli
hak,
adalet
duygularından
ziyade,
her normal
insanda
bilinçdışı
inanç
düzeyinde
kalmasına
rağmen,
güçlü bir
güdülenme
oluşturan,
haklının
eninde
sonunda
adeta
büyüsel
bir şekilde
nihai
zaferi
kazanacağı
fantezisi
derin
yara
almıştır

* Psikiyatrist

rişmesi beklenir. Bu dünyanın güce dayanan düzeni açıkça bellidir artık. Ezilmenin, aşağılanmanın, hiçleştirilmenin yarattığı ciddi narsistik yaralanmalara bağlı kin, insanın kendini yeniden önemli, değerli, haklı ve güçlü hissetmesini sağlayan duyguların zembereği olabilir. Kendini değerli bir varlık olarak hissetmek gibi doğal narsistik gereksinimi olan bir varlıktır insan ve kimi zaman kendine olan güvenini, saygısını kininden alır. Bir tür kötülük yapabilme, zarar verebilme potansiyeli olarak yaşanıldığı için, ezilmiş ve hiçleştirilmiş insana kendini yeniden güçlü, dolayısıyla değerli bir varlık olarak hissettirebilme özelliğine sahiptir kin. Öte yandan yıkıcı Gücün tek değer halini aldığı bir dünyada, kinin tüm-güçlülüğü fantezisi iyice pekişir. Hiçleştirilerek ağır narsistik yaralanmalara maruz kalmamış bir insanın boyun eğmeme, dengeli bir onur, haysiyet ve hakkını koruma kararlılığından aldığı güçlülük duygusu gibi yaşıntılamalarının yerini, kinin sağladığı narsistik tüm-güçlülük fantezileri almıştır artık. Yaşamla bağ, intikamın zaferi üzerinden kurulur. Hiçleştirilmenin, kaderi bir başkasının

iki dudağı arasında olmanın yarattığı korkunun aşağılayıcı etkilerinden kurtulmanın yegane yolu korkan değil korkutan olmaktır. Güç korkutandır. İşte "saldırganla özdeşleşme" mekanizmasının en etkili şekilde çalıştığı durumdur bu.

Aslına bakarsak korku narsistik bir yaralanmadır. Korkan insan, özellikle adil olmayan bir güç karşısında korkan insan, sadece korkmuş olmakla kalmaz, aşağılanmış da hisseder kendini. Artık korkak bir insandır o, aşağılık ve değersiz bir varlık olarak yaşantılar kendini. Kuyruğunu kıstırmış, pısmıştır. Bu narsi-

sitik yaralanmadan, kendini iki paralı bir şerefsiz gibi hissetmekten kurtuluşunun tek yolu tüm-güçlü kötülüğün intikam fantezisi olacaktır. Bugün şok ve dehşet ekenler, yarattıkları narsistik zedelenmenin aşırı telafisi bağlamında bir tüm-güçlülük fantezisi olarak terörist kini biçmeye de elbette hazırlanıyor olmalılar.

Ahlaki çöküntü ve güce tapma. Onbinlerce yıldan beri insanların taptıkları şeylerin aynı zamanda mutlak güç olduğuna inanma ihtiyaçlarının yoğunluğuna ve yaygınlığına bakılırsa, güce tapmanın insan türü için neredeyse doğal bir eğilim olduğu bile söylenebilir. Gücsüz bir Tanrı'ya kimse tapmazdı. Ama şimdi insan-

daki bu güce tapma eğilimi özel bir görünüm kazanıyor. Gücünün, parası ve silahı olanın neredeyse hiçbir adil meşruiyet yalanına (lafına, ideolojisine, söylemine) başvurma gereğini bile duymadan, kabul edelim ki pervasızlığın getirdiği bir tür dürüstlikle apaçık kurduğu güç düzeninin hak ve adalet duygularını derinden sarsacağından söz etmiştik. Bilinçdışı büyüsel adalet duygularının bu aşırı gerçekçi

gerçeklik tarafından ağır bir şekilde zedelenmesi çağımızın giderek belirginleşen bir eğilimini desteklemekten başka bir şey yapmayacaktır. Artık dünyanın maskesi düşmüştür; takdir ve takdir eden bir ulvi güç olmadığına göre de, bu dünyada hasbelkader yaşadığın süre içinde ya ezenlerden biri olacaksın ya da ezilenlerden biri. Bu kadar basit. Şerefli ve sakın bir yaşam sürdürmek aptalcadır artık. Toplumsal kutuplaşma anlayışsızlık düzeyine varmıştır. "Kaybeden" olmanın gururuna sığınanlar kendini avutan budalalardır. Türkiye'de savaşçı savunanların açıkça söylediği gibi: zeka adil

Bugün
şok ve
dehşet
ekenler,
yarattıkları
narsistik
zedelenmenin
aşırı
telafisi
bağlamında
bir tüm-güçlülük
fantezisi
olarak
terörist
kini
biçmeye de
elbette
hazırlanıyor
olmalılar

olmak değil, gücünün yanında yer almak, güc-ten pay almak, öyle ya da böyle kazanmaktır. Yetenek, bu dünyada, bu oyunun kurallarına göre hemen şimdi, ertelediğimiz sahici bir ideal olmaksızın kazanmaktır. "Kaybeden" in boyun eğmeyen gururuyla avunması benzeri narsisistik-mazoistik savunmaları bile elinden alınmıştır artık. Adalet yoktur demektir aşırı gerçekçi gerçeklik. Adalet duygusunun derinden zedelendiği aşırı gerçekçi toplumlarda hukukun üstünlüğü ilkesinin güç tarafından kolayca teslim alınabilir bir hal alacağını söylemek bir kehanet olmasa gerek.

Köktencilleşme. Anti-emperyalizmle milliyetçilik arasındaki düşünsel olarak köklü ve eylemde ince anlayış farkını koruyan akılcılık, zihinlerin ilkel katmanlarından gelen güçlü öfke ve isyan duygularından etkilenmeden kalabileceği güçte görünmüyor. Akılcı varlığını, filogenetik olarak devraldığı akıldışı eğilimleri karşısında zaten güçlükle koruyabilen insan zorlanmalı durumlarda giderek daha gerilemeli, daha ilkel, daha paranoid tepkiler vermeye eğilimlidir. O halde adaletsizlik karşısındaki öfke ve isyan duygularını gerilemeli bir tarzda en ilkel aidiyet ve kimlik sorunlarının dilinde ifade edecektir insan. Tüm dünya genelinde bazı insanlar için "biz" ve "onlar" ayrımı öfkeli-paranoid bir zeminde giderek netleşecek; kimi batılılar için tüm doğulular, kimi doğulular için tüm batılılar amansız bir düşman imgesinde görünecektir.

Dağılma. Yukarda bir kaç başlık altında yorumladığım muhtemel zihin durumları yeni Güç düzeni karşısında hem tek tek bireylerin hem de toplumların aralarında yalpalayacağı, dağılacığı durumlardan bazılarıdır. Bu dağılmanın zaman zaman bir çözülme etkisine ula-

şabileceğini varsaymamak için bir neden görmüyorum. Teknik terimi kısmen bir metafor olarak kullanmama izin verilirse, bu tür bir "sınır durum"a gerileme fenomeni, inkar mekanizmasının şiddetli bir kullanımını beraberinde getirecektir. Zihinler pek çok karşıt zihin durumu arasında uç noktalara savrulan yaşantılar içine girerken, bir durumda yaşadığı gerçekliği diğer duruma geçtiğinde unutmaya, ruhsal yalpalamalarını psikolojik bir körlük etkisi yaratan savunmalarıyla inkar etmeye, böylece çelişkiler üzerine kurulmuş kendi yaşam gerçeğinin yaratabileceği kaygı verici tutarsızlığı algılamaktan kurtulmaya çalışacaktır. Artık her insan biraz gemisini kurtaran kaptandır, ama aynı zamanda terörist, diğer yandan vicdanını askıya almış bir çıkarıcı, kimi kez milliyetçi ve imkanlar el verdiğinde hızla işbirlikçidir. İşte çıplak güç ve çaresizlik karşısında böyle dağılır insan. Öfke, kin, isyan, çıkar, yaranma, hatta yaltaklanma ve duyarsızlaşma arasında böyle gidip gelir.

Umut. Bu aşırı gerçekçi Güç dünyasında insanlığın umuda kapılması fanteziye sığınma tarzı bir savunma olarak görülebilir. İnsanlığın gerçekçi bir umuda kapılması için sebepler var mı? Barış için direnenlerin sayısına baktıkça böyle bir umudun sebepleri olduğunu şaşırarak da olsa görüyoruz. İnsanlığın büyük Güç istenci karşısındaki çaresiz zihinsel tepkilerini anlamak kolayken, aynı insanlığın nasıl olup da akılcı bir muhalefet geliştirmek için seferber olabileceğinin izlerini gördüğümüzde hayrete düşüyoruz. Her halde demokratikleşme için verilen binlerce yıllık akılcı kavga, acı gerçeklik karşısında basit bir fanteziye sığınma savunmasından ibaret değilmiş diye düşünüyor insan. Umutlanıyor. Biraz, bazen.

Artık
her insan
biraz
gemisini
kurtaran
kaptandır,
ama
aynı
zamanda
terörist,
diğer
yandan
vicdanını
askıya
almış
bir çıkarıcı,
kimi kez
milliyetçi ve
imkanlar
el verdiğinde
hızla
işbirlikçidir

abd'nin stratejik hedefi: avrasya

İktisat dergisi adına Emine Tahsin 6 Mayıs 2003 tarihinde Faik Bulut ile bir söyleşi yaptı. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **Emine Tahsin** - ABD, Ortadoğu'yu yeniden yapılandırma ihtiyacını neden duydu?

• **Faik Bulut** - İhtiyaç şu: "Bunun köşe taşı 11 Eylül olayıdır" diye düşünülüyor, ama çok daha öncesi var. Belki 50 yıl sonra tarih şöyle bir şey yazacaktır: "ABD, emperyal bir dünya devleti olma yolunda iken, kırılma noktası yaşadı. Askeri ve siyasi bakımdan kendisini güçlü hissetmekle birlikte, özellikle ekonomik açıdan gerileme, durgunluk da değil, kırılma noktasına giderek, yani yıllara yayılacak bir gerileme noktasında bulunuyordu." Anlamı şudur: Yaklaşık 2010-2015 yılında ABD artık üçüncü ve belki dördüncü dünya devleti konumuna düşecek, yani süper devletler kategorisinin alt sıralarında yer alacak. Bunun yerine "Avrasya" denilen, Çin, Japonya, Avrupa, Rusya gibi bloklar ortaya çıkmakla kalmayıp, yükselişe geçecek, dünya yeniden çok kutuplu bir yöne doğru seyredecek ve bu ülkeler, ABD'yi, birçok bakımdan; siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan geçecekler. 11 Eylül ABD'ye bunu hissettirdi. 11 Eylül, bir çeşit işaret idi. Gerçi İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, Amerika, sanıyorum dünya çapında irili ufaklı 200 kusura savaş yürüttü. Bunların hepsi yükseliş dönemine tekabül etmiştir. Bu tarihten sonra Amerika'nın saldırısı, gerçekte güdüsül bir savunmadır. Yani bütün saldırıları, bütün hegemonik hamleleri, emperyal hamleleri, dünya çapında imparatorluk kurma hamleleri, aslında daha çok gelecekteki stratejik savunmasına yöneliktir; şimdilerde saldıran ABD, 20 sene sonrasının savunma mantığıyla, güdüsüyle hareket ediyor. Birinci nokta budur.

İkincisi; 2000 yılında ABD'nin gelişme trendlerinden öte, çok gizli raporları var. Gerçi bu Amerikan Kongresi'nde elden ele dolaşıyor, bize kadar ulaştığına göre, aslında gizliliği kalmamış. Yine de o dönem için "top secret" dediğimiz devlet sırrına ilişkin gizli raporlardır. Gizli raporlar Amerika'nın ciddi oranda, yani hem dünya çapında tecride gittiğini, hem ileri-

Faik Bulut

de farklı ülkelerin gelişme trendleriyle baş edemeyeceğini, dolayısıyla sadece askeri gücüne dayanarak mevcut durumu, statükoyu koruyup mevzi kazanacağını göstermesi bakımından önemlidir. Deyim yerindeyse, Amerika'nın şimdiki hamleleri, gerileme dönemine tekabül edebilecek savunma mevzileri, savunma bariyerleri, Kırmızı Çizgileri'ni belirlemeye yöneliktir. Böyle aldığımızda, Bush'un iktidara gelişinin aslını astarını okumak kolaylaşır. Yani Bush'un birkaç oyla, Anayasa Mahkemesi kararı gibi hukuksal bir gizli darbeye Beyaz Saray'a oturduğu, kadife bir darbe yaparak, koltuğu gasp etmesi meselesi de netliğe kavuşmuş olur. Bugün ABD'nin mevcut saldırgan politikaları, Dışişleri Bakanlığı'nda bile benimsenerek yürütülüyor; kerhen bir icraat söz konusu. Savunma Bakanlığı, yani "Amerika'nın çelik çekirdeği" dediğimiz o Rumsfeld ekibinin, Wolfowitz, Flacher, Feith, Perle, Rice, Cheney gibilerinin içinde bulunduğu çelik çekirdek, biraz da illegal çekirdektir. Bir anlamda, "silah ve petrol çetesi şebekesinin" yürüttüğü savaştır. Burada Başkan sadece figürandır aslında, ama esas oğlan gibi gözükür, çünkü kendisine bir dava, bir politika ve bir strateji dayatılmıştır çelik çekirdek tarafından. Bu yüzden altını, ekonomik ve siyasi nedenlerle dolduramıyorlar. Uhrevilik, uluhiyet ve kutsiyet gibi kavram-

ABD'nin
şimdiki
hamleleri,
gerileme
dönemine
tekabül
edebilecek
savunma
mevzileri,
savunma
barikatları,
Kırmızı
Çizgileri'ni
belirlemeye
yöneliktir

larla cilalıyorlar savaş politikasını. İlahi, yukarıdan gelmiş bir emir, bir vahiy, Hristiyanlık mesihiçiliği şeklinde, yani iyi ile kötünün, hayır ile şer'in mücadelesi şeklinde bir sanal dünyada gezdiriyorlar insanı. İblisleri yok ederek dünyaya hayır işleyen bir devlet, bu işleri yapmakla Hristiyan fundamentalizminin, köktendinciliğinin cennete giden yolunu açmış oluyor böylece. Yerli ve yabancı şakşakçıları, basın ve medya yoluyla, insanları etkiliyorlar; başka hiçbir gerekçeleri yok.

Çok açık, 6 Mayıs itibarıyla konuşuyorum: Irak düştükten sonra, Zimbabwe Başkanı R. Mugabi'yi değiştirme yönündeki baskıları da, aslında olayın Saddam, Bişar, Esat, Kaddafi ve Ali Hameney ile sınırlı olmadığına kanıttır. İran ve Suriye bahanedir; ABD, dünya çapında, yukarıda aktardığım o stratejik saldırı hamlesini başlatırken pek gözü karadır. Bunun da altında yatan gelecekte kendini nasıl koruyacağına ve ayakta duracağına dair savunma endişesi, gerileme endişesi ve defterden silinme korkusudur. Olayı sadece petrole bağlamak, sadece bir imparatorluk konumuna bağlamak, sadece Saddam'ın iyiliğine kötülüğüne bağlamak yetmiyor; zira altında bir sürü etken var. Esas olarak bu ve Arap-İslam ülkeleri; Irak, muhtemelen Suriye, Suudi Arabistan, İran, Libya, Sudan, Yemen, geniş anlamda Ortadoğu ve Kafkasya coğrafyası ana hedefe giden esas güzergahtır. İçinde Türkiye de var. Biz bunları söylerken, sanki işgal veya müdahale yahut savaş hemen patlayacakmış gibi bir kanı uyanıyor. İnsanlar söylenenlerin çabuk sonuçlanmasını bekliyorlar. Birkaç haftalık bir gelişmemiş gibi algılanıyor stratejik öngörü ve tahminler. Beklenen olmayınca, "demiştin ama olmadı" türünden eleştiriler yöneltiliyor. Halbuki olay, kendi diyalogları içinde, gel git'lere elverişli, zaman zaman geri dönüşler yahut ani sıçramalar olabilecek biçimde algılanmalı, kesinlikle uzun vadeli düşünce sistemine göre bir mantık geliştirilmelidir. Günlük yaşananlar stratejinin ara boşluklarını doldurmada ve kendini yeniden gözden geçirmede yararlı olabilir. Bence, Amerikan silahı, günün birinde Türkiye'ye de yönelecektir. Kuşkusuz silahın kullanılma ve etkili olma tarzı, Türkiye'nin de tavrına yakından bağlıdır. Türkiye Amerika'yla birlikte yürürse farklı, yürürmezse daha farklı gelişmeler olacaktır. Her durumda Türkiye'deki siyasi karar odakları bu minval üzere devam ettikçe ABD, kendi plan ve siyasetlerini bir şekilde Ankara'ya dayatacaktır.

Irak, Suriye, Suudi Arabistan gibi ülkelerin ara fasıl olacağını, hassas ikinci hedefin İran olacağını düşünüyorum. Hedefteki İran'dan Kuzey Kore'ye uzanan bir hat düşündüğümüzde arada boşlukta Kafkasya ile Orta Asya'nın olduğu görülüyor. O halde stratejik hedef Asya ve Pasifik'tir; Çin'dir, Rusya'dır, Japonya'dır, Avrasya'dır diyebiliriz. 21. yüzyılın savaşlarıdır bugünden yaşananlar. CIA eski şefi William Woosley söyledi: "Irak'ta olagelenler, Dördüncü Dünya Savaşı'nın ilk halkalarıdır." Hadi bir CIA şefi söyler de, ya Alman Başbakanı Schredör'e ne demeli: Ona göre, yaşanagelenler, ufak tefek şeylerdir ve bir dünya savaşının habercileridir. Birinci Körfez Savaşı'nı eklerseniz, Dördüncü Dünya Savaşı kapıdadır demek yanlış olmaz. Esas büyük kapışmanın birkaç sene sonra, belki 10-20 sene sonra, olabileceğini düşünüyorum. Dikkat edin, liste an be an değişebiliyor. Ellerinde hazır bir liste var; sırayla, o gidince o, o gidince bu. Amerika'ya dost olmak da para etmiyor; mesela Suudi Arabistan nispeten dost ülkelerden biri, hava sahasını da açtı, iki üs verdi. Gerçi şimdi çekilme anlaşması yaptılar. Ama bakın, Suudi Arabistan bile kendisini oradan kurtaramıyor. Amerikan basını, "Cihad ve İslamcı köktendinciliğin verimli toprağı Suudi Arabistan'ı yola getirmeliyiz" diye açıkça makaleler döşenirken; Musevi destekli think-tank kuruluşları, yaptıkları toplantılarda, "Suudi yönetiminin bir şekilde derdest edilmesinden" dem vuruyorlar. Suudi düzleminde değişikliğin askeri müdahaleyle veya darbeye olacağına pek ihtimal vermiyorum; muhtemelen bir saray darbesi, aydınlar dilekçesi, reformcu düzenlemeler veya farklı baskı/şantaj mekanizmaları yoluyla rejim hizaya getirilir, Amerikan tarzının isteğine göre boy ölçüsü alınır.

ABD artık yandaş bir ülke değil, kendisine yüzde yüz bağlı kalacak, yani sömürge valiliği yapacak bir yönetim istiyor. Bu anlamda da tekelle kapitalizmin, aslında geçmişte kapitalizmin o yüksek aşaması dediğimiz klasik emperyalizmin de çok farklı bir özelliği var. Oligarşinin, hatta mafya oligarşisinin bir ekonomik politikası söz konusudur. Normal kapitalizmde sömürge mekanizmaları bellidir. Fakat, çok banal, tamamen her şeyi yutan, her şeyi alan ve insanlara hiçbir şey bırakmayan, benim yerindeyse mafyavari bir yöntemdir; Amerika'nın yeni siyaseti buna dayanır. Tepesine vurup eldeki son lokmayı almak. Evrensel düzlemde hortumculuğa dayanır yeni Amerikan saldırısı.

Amerikan
silahı,
günün
birinde
Türkiye'ye de
yönelecektir.
Kuşkusuz
silahın
kullanılma
ve etkili
olma tarzı,
Türkiye'nin de
tavrına
yakından
bağlıdır

Tabii, Irak'ta petrolü falan kuşkusuz göz önüne almak lazım. Ama oradaki petrol meselesi, vanayı kimin el altında tutacağı meselesidir. Günümüz stratejisinde vananın başını tutmak, suyun başını tutmak önemlidir. OPEC'i devre dışı bırakacak, Suudi Arabistan'ı can damarından yakalayacak; petrol fiyatlarıyla istediği gibi oynayacaktır ABD. Hatta Amerika'daki borsa tikanıklığı ve bazı petrol şirketlerinin ya da büyük tekellerinin Ortadoğu'da işgal edilecek alanlarda yatırım yapmaları için henüz çekinceleri var. O çekinceleri burada tüketecek ki, yeni bir pazar açabilsin. Bu tür şeyler çok yönlüdür. Tabii, Irak bir laboratuvar, yani bir etnik laboratuvar, bir mozaik, mezhepsel açıdan, etnik açıdan bir laboratuvar, Arap dünyasının biraz prototipi bir ülkedir. Burada başarılı olup olmaması, İran'da başarılı olup olmamasına, yani İran meselesini ya da yarın öbür gün Afganistan meselesine ya da Suriye, Mısır, Libya'da başarılı olup olmamasında bir çeşit deneme tahtası olacaktır. Nitekim, Irak sonrası yapılanmada bir projelerinin olmaması da bunu gösteriyor; hiçbir projeleri yok. ABD bölge haritasını yeniden çizirken; Filistin meselesine nasıl yaklaşacağı; Suriye'ye müdahale edip etmeyeceği veya baskı, şantaj yoluyla Şam'ı teslim alıp almayacağı; İran'a nokta operasyonları yaparak mı, yoksa sınır çatışmaları çıkartarak mı veya İran'daki canlı iç dinamiklerden kendi lehine sonuçlar çıkarıp molla yönetimini teslim alıp almayacağı ya da direkt bir müdahale gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği meselesi ikincil bir konudur, teknik bir sorundur ve ayrıntıdır. Esas olan bölgeye topyekün abanan, heyula gibi Ortadoğu-Kafkasya hattının üstüne gelen bir politikadır. Buralarda gel git'ler, geri dönüşler, direnmeler, ani sıçramalar veya geçici tereddütler yaşanabilir. Strateji bu olunca, ABD büyük askeri seferleri kadar büyük hüsrar ve hezimeleri de içinde barındırarak ilerleyecek; işgal ettiği alanlar kadar açık gedik verecek, işgal ettiği insan sayısı kadar düşman kazanabilecektir. Bu anlamda on parmanın altında on veya yirmi zehirli akreple karşılaşacaktır.

Siyaset tarihinde savaş derslerinde önemli bir şey vardır: En güçlü teknolojiyle bir ülkeye girebilirsiniz, işgal edebilirsiniz, ama çekilmemeniz teknolojiye bağlı değildir. Yani teknoloji sizin çekilip çekilmemenizi tayin etmez, oradaki sosyo-politik olaylar tayin eder. Bu çekilme yenilgi de olabilir, bir anlaşma sonucunda da olabilir, ama sonuçta çekilmeyi tayin eden

teknoloji değildir. O bakımdan Irak önemli diye düşünüyorum.

• **Emine Tahsin** - Sizce, Irak'ın yeniden yapılandırılması senaryoları başarıya ulaşabilecek mi?

• **Faik Bulut** - Bütün o tantanaya rağmen, ABD'nin henüz somut projeleri yok ve bu projelere bakış açıları çok önemlidir. Geçen gün bir gazetede yazdım, yani Amerika'nın gözünde Irak coğrafyası farklı bir coğrafyadır. Amerika, Irak'a bir askeri coğrafya olarak bakıyor, bir petrol coğrafyası olarak bakıyor, bir idari coğrafya olarak bakıyor. Askeri coğrafyada hep kentler var, yani stratejik kentler. "Bağdat'ın stratejik önemi nedir? Kerbela'nın, Nəcəf'in, Basra'nın nedir?" diye bakıyor ve o coğrafyada kırsalın hiç yeri yok. Şu anlamda söylüyorum: Köylünün, çiftçinin, esnafın yeri yok, böyle bir coğrafya eksik.

Petrol coğrafyasına baktığımızda, yine Musul, Kerkük, Fao, Basra petrol çıkarılan kuyulardan ibarettir. Bunların önünde böyle bir dünya var. Böyle bir dünyada petrolün dışında, yani kâr varsa, şirketler kâr ediyorsa, şirketlerin muhatap olduğu işçiler varsa vardır, onun dışında hizmet eden insanlar, teknisyen kadrosu falan varsa var, bunun dışında hiçbir dünya yok.

Üçüncüsünde de, Şii, Şavak, Yezidi var, Kürt, Türk, Sünni falan, binbir mozaik var. Onlara da global bir gözle bakamıyor. Böyle bakmadığı için, o mekanizmada, yani digital bilgisayardaki sanal dünya söz konusudur. Bunların arasında bir birleştirmede, bir paydada ve harmanlamada ortaya ne koyacak, o belli değil.

Irak işgalinden bir demokrasi falan çıkmaz, yani bu söylediğim coğrafya temelinde gidilirse, demokrasi çıkamaz. Şu olur: Belli bir idare yöntemi olur, Amerika belki demokrasiye benzer ya da onun çok kötü bir taklidini getirir; Amerikan hayat tarzını dayatır; Mc Donald's ya da Coca Cola demokrasisi olur. Nitekim, barlar falan açılmış, oryantal dansözler arzi endam ediyorlar, "demokrasi geliyor" diye. Bunu demokrasi diye bize yutturuyorlarsa ya da Michael Jackson demokrasisi oluyorsa, tabii bir hayat tarzı dayatılacaktır. Böyle bir demokrasi, biçimsel, yüzeyseldir. İnsanların bionik insan olduğu, hiçbir şeyden anlamadığı, sadece verilenle, televizyonla anlatılanla yetinilen bir demokrasiden bahsediyorsak; böyle bir şey mümkündür.

Ama Irak sorunlu bir ülkedir. İki nedenle; Iraklılar, insanları tarihte ruhen hep kaosla bir-

En güçlü
teknolojiyle
bir ülkeye
girebilirsiniz,
ama
çekilmemeniz
teknolojiye
bağlı
değildir.
Teknoloji
sizin
çekilip
çekilmemenizi
tayin
etmez,
oradaki
sosyo-politik
olaylar
tayin
eder

likte yaşamış insanlar ve dolayısıyla, kaosa çok meyilli insanlar. Kendilerine dayatılan şeyi, zaman içinde reddedebilen insanlar. Bir de, Irak tabii çok derin bir kültürün mirasçısı; o köklü Mezopotamya, Abbasi, Emevi, İslam, 77 tane derin kültürünü birden kaldırıp, bunun yerine Amerikan kültürünü ikame etmeniz öyle kolay değil. Mc Donald's açarsınız, burger bilmem neleri falan açarsınız, ama çok kolay bir şey değil. Buralarda çok derin ulusal çatışmalar doğar.

Üçüncüsü veya çok daha önemlisi diye düşünüyorum; Irak'ın tarihine şöyle baktım, yani o Nil ve Fırat'ın olması, 5-10 bin yıldan bu tarafa hep merkezi yönetimle idare edilmesini gerektirmiştir. Yani Irak, tarihte parçalanmış bir yönetimle idare edilemiyor. Parçalanabiliyor, o ayrı bir şey, parçalarsınız, bölersiniz ama merkeziyetçilik, Irak'ı kuvvetlendirmiştir. Dersiniz ki, "Amerika zaten böl-yönet politikasına dayanmaktadır. Parçalamada çıkarı vardır ve böyle kalmasını ister" Ama ister istemez, Irak'taki ABD yönetimi veya Amerikan destekli bir yönetim, Saddam rejiminin başka türevi olacaktır. Biri yerliydi o başka, bu emperyal varyant olacaktır. Geçen gün yabancı bir gazetede, hayali olarak Saddam'dan güya Bush'a bir mektup yazılmış, Irak'ı işgal eden Beyaz Saray yönetimine nasihatları içeriyor: Metbunun kendisi, bizatihi Amerika'nın bölgeye ilişkin niyetlerini çok iyi açıklayan bir şeydir. Amerika, demir yumrukla yönetmek zorunda. Bütün o şeylere, belki çok kaba saba davranmaz; protesto eden insanları katletmeyebilir, fakat büyük bir baskı mekanizması ve görünmez bir despotizm, merkeziyetçilik uygulayarak, ancak Irak'ta demir yumrukla idare edecektir Amerika. Demir yumruğun, her zaman silah olması gerekmiyor, yani kanunla da yapabilir, başka şeylerle de yapabilir.

Geçici olarak başarılı gözükabilir, ama Afganistan Başbakanı Karzai'den daha kötü bir yönetim tarzı gelecek. Kaldı ki, Afganistan komşuları itibarıyla çok tecrit olmuş bir ülkeydi, yani Hindistan, Afganistan'ı sevmiyordu, istemiyordu. Çin ile Rusya zaten öyle; Orta Asya cumhuriyetleri zaten öyle. Ama burada Irak'ı Arap dünyasına, İslam dünyasına bağlayan görünmez farklı iplikler var, çıkarlar var. Dolayısıyla, mesela parçalanmış ya da parçalanmamış Amerika yönetimindeki bir Irak'ın, öyle kolay kolay bölge insanının, bölge halklarının içine sindirilebileceğini zannetmiyorum. Bu, beraberinde belli tepkileri de getirecektir. Ama tepkiler uzlaşmadan isyana kadar açık bir yol-

da olacaktır. Şu anda zaten uzlaşmayla, direnme eğilimleri at başı gidiyor. Birkaç ay sonra hangi eğilimin kazanacağını ya da yükselen eğilim olduğunu göreceğiz, ama bu da mutlak olmayacaktır. Diyelim ki, uzlaşma eğilimi yükselen şeydir, ama o da mutlak olmayacaktır, o da 3-5 sene sonra kırılma noktası yaşayacak, yeniden tersine dönecektir. Eğer, direnme eğilimleri olursa, o da yine belli bir çizgi izleyemeyecektir. Zaman zaman gerilemelerle birlikte, belki yepyeni katmanları da içine alarak yükselecektir. Bu bakımdan tepkinin şekli de, klasik ulusal kurtuluşçuluk, klasik sol, klasik İslam damgasını, motiflerini taşımayacaktır. Belki bir sürü, yani birkaç sentezden oluşan bir motifle yürüyecektir diye düşünüyorum.

• **Emine Tahsin** - Savaşa dönecek olursak, Irak Savaşı'nda genel olarak beklenenin altında bir direnişle karşılaşıldı. Bunu neye bağlıyorsunuz? Güneyde daha farklı bir direniş sergilendi. Bunun Şii nüfusu ile ilişkisi var mı?

• **Faik Bulut** - Baştan söyleyeyim: Saddam yönetimi, ama bizzat Saddam'ın kendisi her halükârda iyi bir taktisyen olmakla birlikte, stratejik açıdan hep başarısız olmuştur. Hayat hikâyesini okuyanlar, ilk köy kavgasında da başarısız olduğunu söylerler. Yani böyle bir şeye bağlamak çok doğru değil, Saddam gibi yönetimlerde kişiler önemlidir. Bu bakımdan Stalingrad falan benzetmeleri, çok yanlış. İki nedenle eksik bir benzetmeydi. Stalingrad gibi bir yerde, yani Sovyetler Birliği'nde bir komünizm, bir ideal, dava diye bir şey vardı, sosyalizm vardı. Stalin bütün o despotik yönetim tarzına rağmen, tek parti diktatörlüğüne rağmen, kaçıışı değil, direnişi temsil ediyordu; yani rüşveti falan temsil etmiyordu. O zamanın konseptiyle Sovyet insanının aklında Stalin için, "muhaliflerini, şunları bilmem ne mahkemesinde, 1936'larda şunları şunları yargılatıp katletti" denilebilir, ama "şöyle rüşvetçiydi, şöyle bilmen neciydi" falan denilmiyor. O bakımdan bir davaya bağlılıkla, kişiye bağlılık arasında çok fark var. Burada bütün ilişkiler Baas Partisi'ne bile değil, Saddam'a bağlılık temelindedir. Sovyetler Birliği'nde bir partiye bağlılık, davaya bağlılık, dünya devrimine bağlılık var.

Bu karşılaştırmayı bir tarafa bırakırsak, Irak yönetimi, askeri bakımdan yenileceğinin çok farkındaydı. 1991 savaşındaki ordu hiç modernize olamamıştı, zaten ordu çok kötü, en kötü durumdaydı. Orada bu kişiye bağlılık ve kişisel despotizm konusunda Saddam

ABD
Protesto
eden
insanları
katletmeyebilir,
fakat
büyük bir
baskı
mekanizması ve
görünmez
bir despotizm,
merkeziyetçilik
uygulayarak,
ancak
Irak'ta
demir
yumrukla
idare
edecektir

"yenilgi" lafını duymak istemedi. Yani özel toplantılarında, bunları dillendiriyordu: Elimde belgeler var; mesela, Tarık Aziz "biz kesinlikle yenileceğiz, bu işi diplomasiyle halledelim" dediğinde, Tarık Aziz hakkında 40 sayfalık bir tasfiye talimatı göndermiş Saddam. Tarık Aziz, kalp sektesinden hastaneye yatırılmış. Kuzey Irak'a kaçtı, kaçmadı hikâyesi oradan çıkıyor. Yani "biz yenileceğiz, bu işi başka türlü halledelim" diyenlerin hiçbirisini dinlememiş Saddam. Herkes, aslında bu yenilginin kaçınılmaz olduğu konusunda hemfikirilmiş; bu bir.

İkincisi, ordu hep merkezi yönetildi. Merkezi yönetildiği için, sonradan Amerika'ya karşı bir taktik olarak orduyu ademi merkezi bir şekilde, yani bulunduğu yerde kendi kendine karar verme diye bir genelge geldi, ama yıllarca emir komutayla iş yapan bir subayın, inisiyatif kullanması mümkün değildi. Kolay mı yani, yıllarca siz askeri bir disiplinle yaşayın, ondan sonra sivil elbise giyinip sokağa çıkınca demokrat, sivil olunmuyor. Bu da, basit bir neden. Fakat, bence korku nedeniyle, yani "yenilgi lafını duymak istemiyorum" denilirken, yukarıya giden raporların hepsi aldattıcıymış. Mesela, "lazer teknolojisi geliştirdik, uçakları lazerle vuracağız, uçakları kaldırmaya gerek yok, Scud füzelerine de gerek yok, lazerlerle vuracağız" diye. Hakikaten birkaç bilim adamı lazer teknolojisini sökmüş ama bu lazerin uygulanması için atölye, fabrika, laboratuvar la-

zım. Hiç denememişler, "evet, lazeri getirdik mi getirdik" böyle raporlar da düzmece ve Saddam'ın gönlünü hoş tutan şeyler. Ama bunlardan daha öte bir şey, ordu savaşmak istemedi, bir kısmı resmen sattı.

• **Emine Tahsin** - Ordu mu, yoksa ordunun başındakiler mi? Saddam'ın altındaki adamlar mı?

• **Faik Bulut** - Ordu derken, daha çok yüksek rütbeli generallerden bahsediyorum. Bir kısmı sattı, bir kısmı pazarlıkla "ben korgeneralim, yeniden yapılanma döneminde beni orgeneral yaparsan" diye pazarlık yaptı, yani bir kısmı da böyle. Fakat esası, yani çoğunluğu kurşun sıkmadı. Bir iki örnek daha vereyim: Mesela, radarı çalıştırmadılar. Neden? "Düşman uçaklar gelmesin, yerlerini tespit etmesin" diye. Ama radarı çalıştırmayınca, füzeyi attığınızda uçağa gitmiyor, mahallere düşüyor. Şu taktik düştü: "Biz halkla birlikte koruyacağız." Halk da zaten sizden yana değil, ama ayrıca, halkla birlikte bir savunma anlayışı olmadı. Şu sokağa bir tank girdi, ama tank öyle yerini belli ediyor ki, zaten bomba oraya düşüyor, halk oradan zarar görüyor. Yani savunmadan bir fayda görmüyor, tersine zarar görüyor ve terk edip gidiyor. Dolayısıyla, halkla hiçbir alakan olmuyor. Satışlar oldu, dönenler oldu.

8 Nisan'ı 9 Nisan'a bağlayan gece herkes evine dönmüştü, ama bunun yanında haksız-

"Biz
yenileceğiz,
bu işi
başka
türü
halledelim"
diyenlerin
hiçbirisini
dinlememiş
Saddam.
Herkes,
aslında
bu yenilginin
kaçınılmaz
olduğu
konusunda
hemfikirilmiş

lık da etmeyelim. Çok darbe yediler, yani milisler, ordu aşırı bombardımanla bunaldı. Hatta, şöyle bir iddia var, çok emin değilim, ama "bu bombaların anası" denilen şey var ya, bu bombaların anasının yan etkisi olarak, insanda savaşma güdüsünü yok ettiğine dair bir iddia var. Buna pek bağlamıyorum, ama bence bombardımanda çok zayıf verdiler. Bütün bu nedenleri, yani halkın desteği yok, komutanların bir kısmı hiç savaşmak istemiyor, zaten bıkmış, bir kısmı satmış, bir kısmı pazarlık usulü bunu yapmış. Bir de buna bombardıman nedeniyle bunların arasındaki o "muhaberat" dediğimiz, yani iletişim ağının çökmesi, hepsini birden çökertiyor. Orada geride çatışanlar, Saddam Fedailer, halk milisleri ve gönüllüler. Gönüllülerin anlatımları falan var. Gönüllüler bile, çatışırken, mesela Cumhuriyet Muhafızları onların üzerine bomba atıyorlar, direnmelerini istemiyorlar; yani karar gecesinden sonra, belli bir karar var. Panikten bahsetmiyorum, sadece panik olsa ayrı bir şey, panik olsa herkes evine çekilir. Fakat, bir de karar var. Gönüllüler direnirken, Cumhuriyet Muhafızları filan da bunların üzerine bombalıyorlar, "direnmeyin" diye. Demek ki, oralarda bir sürü bilinmeyen söz konusu. Hepsini bir araya topladığınızda yenilgi kaçınılmaz oluyor.

• **Emine Tahsin** - Peki, Güneydeki direnişin farkı neydi?

• **Faik Bulut** - Güneydeki direnişin farkını Şiilere bağlayamıyorum. Şiiler, çok pasif bir tavır aldılar. Fakat, şöyle bir şeyi söyleyebiliriz: Amerikalılara karşı muhalif örgütler, "nasıl olsa Saddam'ı devirecekler, biz yer edinelim. Amerikalılarla birlikte değil, Amerikan sonrası boşluğu dolduralım" diye, deyim yerindeyse İslamcı Davet Partisi ya da Bedir Birlikleri gibi Şii muhalif örgütler, buralarda çatışmaları, direnişleri yürüttüler. Saddam sonrası direnişinin provasını ya da ayaklanmanın provalarını yaparken, direkt Amerika'ya yaramasın diye adını koymadılar; böyle bir direnişten bahsedebiliriz. Güneydeki direnişte, İngilizlerin savaş taktiğiyle, Amerikalılarınki farklı oldu. Amerikalılar bir şeyi hissettiler: Amerikalılar Kerbela'yı geçtikten sonra, Bağdat'ın önlerine geldiklerinde baktılar ki, tüm taktikler değişmiş; ortalık bomboş. İkinci şey, bu Afganistan savaşına biraz benziyor. İngilizler klasik bir kuşatma taktiği izlediler. Iraklılar ilk raundu, en azından propaganda savaşının ilk raundunu kazandıklarını, Amerikalılar bunun böyle olmayacağını anladılar; onlar da propaganda yöntemlerini değiştirdiler ve "biz Bağdat'ı işgal

ettik". O heykeli yıkmadan, tamamen psikolojik olarak yıktılar başkenti. Açıkçası Bağdat askeri bakımdan düşmedi.

Amerikan ve İngiliz savaş taktikleri arasındaki farka da bağlayabiliriz. Ama ben İran sınırından bir sürü militanın geçip, direnişi ve Saddam sonrasına yatırım olsun diye faaliyet göstereceklerini düşünüyordum ve öyle de oldu. Sonra her nasılsa, muhtemelen şöyle bir şey de oldu: Şiiler faktörünü toptan atlamak da doğru değil. Sanırım, İngilizlerle bu muhalif örgütler arasında belli bir temas noktası oldu, yani "direnışı devam ettirmeyin" türünden pazarlıklar yapıldı. Mesela, Divaniye'de muhalif milis örgütler ya da militanlar sonuna kadar direnirken, İngilizler tabii bir uyarı gönderiyorlar, bu direniş pat diye kesiliyor. Demek ki, bilinmeyen hâlâ çok olan bir savaşla karşı karşıyayız.

• **Emine Tahsin** - Bu noktada Baas Partisi'nin konumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

• **Faik Bulut** - Ne anlamda soruyorsanız, ona göre cevap vereyim. Çünkü, Baas Partisi uzun bir hikaye.

• **Emine Tahsin** - İngilizlerin Baas Partisi üyelerini topladığı görüntüler filan... İngilizler "Güneydeki direnişi toparlıyoruz, kontrol altına alıyoruz" bu tür görüntülerle desteklendi.

• **Faik Bulut** - Görüntüleri, çok fazla ciddiye almamak lazım. Sonuçta Baas Partisi'nin bütün o elit grubu, halktan soyutlanmıştı. Bir de, profesyonelleşmişlerdi, yani yönetimde maaşlı insanlardı. Halka o kadar da zulüm etmişlerdi ki, lanetli konumuna düşmüşlerdi. Böylesine zulüm eden bir yönetimin ayakta durması doğru değildi.

Ayrıca Irak Baas Partisi üzerinde konuşursak, Suriye Baas Partisi'ne göre daha sağda olan bir partiydi. Mesela, Suriyeliler, "zaten öteden beri ABD ile işbirliği içinde, İngilizlerle işbirliğinde olan bir parti" diye zaman zaman bu tür suçlamalar Saddam'a yöneltirler. Suçlamaları yarı yarıya düşersek, Irak'ın rejimi yaşadığı 4 önemli savaşta 3'ü Amerikan desteği ve gerici Arap rejimlerinin desteğiyle yapılmış savaşlar ve bir bakıma da haksız savaşlardır. Çoğu da katliamla sonuçlanmış, ya Şii katliamı, ya Kürt katliamıyla sonuçlanmıştır. İran'a saldırı böyledir, Kuveyt'in istilası yine Amerikan teşvikiyle olmuştur. Olaya bunları da katarsanız, burada halktan soyutlanmış, yiyici bir zümreden söz edebiliriz. Bu yiyici zümre, profesyonelleşmiş artık. Güce tapıyor, ondan güçlüsü varsa, onun önünde boyun eğecek. Bunun da ötesinde, sonuçta kariyer peşinde,

Baas
Partisi'nin
bütün
o elit
grubu,
halktan
soyutlanmıştı.
Bir de,
profesyonel-
leşmişlerdi,
yani
yönetimde
maaşlı
insanlardı.
Halka
o kadar da
zulüm
etmişlerdi ki,
lanetli
konumuna
düşmüşlerdi

artık kendisini kurtarmaya bakacak; yeni efendi kimse, oraya gelecek, ona riayet edecek. Bugünlerde Irak'ta, "bizim esmer Amerikalılar gitti, beyaz tenli Amerikalılar geldi, celladı değiş-tirdik sadece" diye lakırdı yapıyorlar, yani böyle bir ifade kullanıyorlar. Esmer Amerikalılar, yerli, yani Iraklı yöneticiler; Beyaz ve kızıl tenliler ise Amerikan ve İngilizler. Tabii, o İskoç kızılı olduğu için. "Çok fazla bir şey değişmedi, fakat yerlisine direnemiyorduk, çünkü çok müstebitti, eskisi yıkıldı, yeni şey doğdu, bir fırsat çıktı, belki direnilir" diye filan düşünüyorlar.

• **Emine Tahsin** - Radikal İslam hareketleriyle ilgili ne düşünüyorsunuz?

• **Faik Bulut** - Radikal İslam hareketleri, bence aslında daha önce, 2000 tarihini baz alırsak, dünya çapında kırılma noktasını onlar da yaşadılar. Afganistan'ı saymazsak, ki el Kaide bir istisnaydı. İktidar projelerinin hepsi iflas etti. Mısır'da gelemadiler, Cezayir'de bütün o silahlı mücadele ve kitleselliğe rağmen iktidara gelemadi İslamcı FİS. Ürdün'de gelemadiler, Lübnan'da iktidara gelemadiler. Gelemedikleri gibi, halkı kendi yanlarına çekmek için öne sürdükleri bütün iktidar programlarının boş olduğu, yani altının boş olduğu, demagojiden ibaret olduğu, bizdeki bu "adil düzen"e benzer bir şekilde boş olduğu da ortaya çıktı. Artı, onca yıl sürdürülen o kanlı çatışmalarda gerçek niyetleri de ortaya çıktı, yani bunların "halk" diye çok fazla da dertleri yoktu. Cezayir'de biliyorsunuz, karşılıklı katliamlar yaşandı, devlet de yaptı, İslamcılar da. Mısır'da İslami hareketler kuyumcu soygunculuğuna kadar, yani çetecilik olaylarına kadar buluştılar ve kendi içlerinde bölündüler, çatıştılar. Din adamlarını kaçırıp vurdular. Bir bakıma, benzetmek gibi olmasın, 1980 öncesi Türkiye'de solun bir sürü fraksiyona bölünmesi, kendi içinde çatışması ve zaman zaman kurtarılmış mahalle, şu, bu adına ya da devrim adına, halk mahkemeleri adına bir bakıma, birtakım haksızlıklar ve yanlışlıklar yapmasına da benzer, yanlışlıklar yaptıkları için, İslamcılarının prestijleri, itibarları düştü. Bunun da ötesinde, "Cihat" denilip kutsanan "silahlı mücadele" denilen temel argümanları çöktü. Nitekim, bundan 2 sene önce, Mısır'da, en militan iki örgüt, Cihat ve İslami Cemaat özeleştirimlerini yaptılar ve "şunu kafir ilan etmekle, şuraya cihat açmakla biz haksızlık etmişiz" dediler. Bu aslında kırılma noktasını da gösteriyor. Tabii, İslami akım devam edecektir, ama ben, dünya çapında artık böyle çok büyük İslami

bir akımın, alternatif bir akımın "İslam çaredir" diyen bir akımın olacağını zannetmiyorum. Giderek gerileyen, ufalan, küçülen, kendi içinde atomize olan, bölünen bir şey söz konusudur.

Kaldı ki, bu cihat fetvaları bile çelişkilidir ve neredeyse cılkı çıkmış durumdadır. Mesela, herkes cihat ilan etti. İnsanlar cihada çok fazla itibar etmediler. Türkiye'ye pek yansımayan oranda, cihat fetvaları tartışıldı, çok tartışılmaya başlandı. "Cihat ilan ediyorsunuz, ama cihat buna karşı ilan ediyorsunuz. Peki, Saddam veya yerli diktatörlerin yanında durmak dinen caiz midir, bunun adı cihat mıdır, değil midir?" türünden bir sürü sorgulamalar da var. Saddam tarafının cihadı vardı. Saddam muhaliflerinin cihadı vardı. Hiçbir cihat yeterince destek bulamadı. Demek ki, onlar da tartışılıyor. Geçen gün bir makale okudum, çok ilginç "İslam çaredir, Saddam'ın düşüşünün nedeni, İslam'a yeterince sarılmamasıdır" türünden bir makaleydi. Lübnanlı bir şair Adonis, Türkiye'ye de gelmişti birkaç yıl önce, ilginç bir cevap vermişti, yani "Kendinize kutsiyet atfedip, ikide bir Cihat çığırtkanlığı filan yapmayın; başka dinden olanları görmemezlikten gelip, Müslümanları dünyanın merkezine yerleştirmeyin, yoksa çabuk çuvalarsınız. Hadi Saddam başarısız oldu, hadı o İslam'ın dışına çıkmıştı. İslamcılığınızın cılkı çıktı. Siz, ey mollalar, ey imamlar, ey ayetullahlar, ey din adamları, peki siz niye başarısızsınız? Siz, Saddam gibilerini desteklerken, dualarınızın kabul olacağını mı düşündünüz?" diyerek, "kendinize meftun olmayı bırakın da, Irak'taki bozgunun adam gibi bir analizini yapın" şeklinde bir yazı yazdı. Sorgulama devam etti: "Sadece bunu dine bağlamış, hapsedilmiş ... bir İslam değil. Bugün İslam ... İslam değil. İslamın, Amerikancı türü var, İslamın militanı olanı var. Hangi İslamdan söz ediyorsunuz?" sorularını yöneltti. Bu bakımdan gerileme eğilimi içinde İslamcılık. Ama, bu yarın öbür gün birtakım tepkisel eylemlerin olabileceği ve bunun da dini söylemler içinde kullanılabileceğini, insanları galeyana getirmek için birtakım İslamcı söylemlerle, ajitasyonların yapılabileceğini ve özellikle de Şii dünyasında bu tür argümanların, gerekçelerin kullanılabileceğini dışlamıyorum. Ses getiren büyük eylemler de yapılabilir İslam adına. Ancak esas eğilim değişmeyecektir. İslamcılar, gerilemiş durumdadır. Uzun vadeli baktığınızda böyle.

• **Emine Tahsin** - Son günlerde 3'e bölünmüş bir Irak yönetiminden bahsediliyor. Sorunun çözümü mümkün olabilir mi?

Dünya
çapında
artık
çok
büyük
İslami
bir akımın,
alternatif
bir akımın
"İslam
çaredir"
diyen
bir akımın
olacağını
zannetmiyorum

• **Faik Bulut** - Zaten bu çok sorunlu, yani bunu çok kültürlülük içinde çözmek mümkün görünmüyor. Çok kültürlülüğü hazmetme, bir bilinç ve gerçekten birikim işidir, toplumsal boyutla çok yakından ilintilidir. Bir ülkenin geldiği seviyeyle de bağlantılıdır. Irak'a baktığımızda, bu tür oluşumlar bir defa coğrafi bakımdan çok bölünmüş. Kuzeyde Kürtler, Güneyde Şiiler, yani coğrafya bir defa böyle ayrımı ortaya koymuş. Bütün ayrımlar belki 1000-2000 yıldır etnik temelde olabilir, birbirine karşıt temelde gelişmişler. Birbirini hazmedici, sindirici, durumu kabullenici ve ötekini kabullenici değil, tersine dışlayıcı bir şekilde gelişmişler. Dolayısıyla, bunların bir anda böyle bir bütün oluşturmaları, milli bir bütünlük oluşturmaları mümkün değil. Zaten Irak'ın problemi de o. Irak ya da Suriye, hatta Türkiye'de cemaat ruhu egemendir; Türkiye ve Irak gibi ülkeler henüz ulus olamamışlar. Cemaat başka, toplum başkadır; fıkırsel düzeyde ve toplumsal zeminde buluşursanız da uluslaşırsınız, yani bilinç olarak uluslaşırsınız. Ulus-devlet anlamında söylemiyorum, yani mantıken uluslaşırsınız, millet olduğunuzun bilincine varırsınız; böyle değil. Ama cemaat, toplum içindeki feodal gettocalıktır. Buna İngilizce'de "particularizm" diyorlar. Irak'ta hakim olan olgu budur.

Nasıl cemaatçilik hâkim?.. Basit bir örnek vereyim: Irak'ta da bu geçerlidir. Mahmutpaşa'ya inersiniz, "bu, Mahmut Efendi'nin cemaatinden, oradan çorap alın" ya da şu bakkal Müslümandır, sakallıdır oradan alışveriş yaparsınız, öbürü modernidir, Atatürkçüdür falan filan. Türkiye'deki 28 Şubat'ta bu daha net görüldü, "şuradan alışveriş yapın, şuradan yapmayın" diye. Bu, cemaatçiliğin çok tipik bir göstergesidir. Normal bir pazar ilişkisinde, böyle değildir. Gidersiniz, kaliteli bir çorap varsa, nispeten cebinize göreyse alırsınız. Ama cemaatseniz İslamcıysanız, "dini bütün adam var mı oradan alayım" ya da diğeri solcuysa, sağcıysa, her neyse, kendi meşrebine göre alır. Türkiye'de Millî Gazete'ye bakın, "helal et, helal et" diye gider. Bu, pazar ilişkisi temelinde toplum olmamanın bir göstergesidir. Irak'ın daha fazladır.

Irak'ta şöyle de fazla: Şiiler sırf kendilerini diğerlerinden ayrı gösterebilmek için, bayramı, Sünnilerden bir gün sonra kutlarlar. Sünniler bayramı birinci gün kutlamışlarsa, onlar ikinci gün kutlarlar. Namaz saatleri bile farklıdır. Bunları sadece bir şey birleştirebilir. Birincisi, merkezi yönetim; ikincisi, belki Amerika'ya karşı topyekûn bir direnişin yaygınlığı temelinde

de yeni bir arayış içinde bir süreç filan birleştirebilir. Ama zaman alacak bir şeydir.

Federasyona gelince, federatif sistemler aslında dünya çapında gerileyen sistemlerdir. Artık modern dünyada, küreselleşen dünyada, Amerika'da bile federasyon gerileme sürecine girmiştir. Dolayısıyla, federal bir sistemi önermek, uzun vadede ne kadar başarılıdır; bilemem. Amerika, böyle yapabilir. Fakat, ben şöyle düşünüyorum: Muhtemelen Amerika'da tepede bir sömürge yönetimi... Hani "kent yönetimi" diyorlar ya, kooperatif, büyük site bir kent yönetimi diye bir şey çıkardılar, üst yönetim, en tepede bir yönetim ve bu da Amerikalılardan oluşacak. Yok Garner, Tommy Franks, bunlar tepede olur, bunun altında daha eyalet sistemlerine yönelik, daha kantonal sistemler meydana gelecektir diye düşünüyorum. Muhtemelen de, Kürtler özerkliklerini filan kazanacaklar. Bu bir statü, yani zaten Kürtler pratikte özerktirler, ama bunu hem anayasal statüye, hem de uluslararası bir statüye kavuşacaklar Kürtler.

ABD, açıkçası Şiilere böyle bir yönetim tarzı verebilir. Fakat, Amerika'nın tabii Şiiler konusunda çekinceleri var. Direkt seçimsel bir demokrasi olursa, zaten Şiiler yüzde 60 gibi bir çoğunluğu elde edecekleri için, ister istemez Amerika'nın yönetiminin dışına çıkacaklar. Demek ki, Amerika böl-yönet, kantonal sistemler ya da bölge sistemleri ya da bilmem ne sistemleri vasıtasıyla Şiileri mümkün olduğu kadar bölüp parçalayarak, yani vatandaş derecesine indirmeden, vatandaşlık temelinde değil, ama farklı şeylerle, bunların iktidara gelmesini engelleyebilir. Gördüğüm kadarıyla da, eski düzenin önemli adamlarıyla anlaşacaktır. Yani hem ordudaki eski komutanlar, yöneticiler, hem Baas Partisi'nin eski yöneticileriyle anlaşarak ve Şii İslamın karşısına Sünni İslamı, Sünni İslam partilerini çıkararak bir denge sağlamaya çalışacaktır. Artık duruma göre, dönüp tersini de yapabilir.

Ayrıca Şiiler arasında Batı yanlısı, İran yanlısı, Irak Şiiliği, İran Şiiliği, ılımlı Şiilik, ılımlı olmayan Şiilik, militan Şiilik, Hizbullahçılık gibi birtakım ayrımlara giderek, kendi aralarında bir tartışma yaratıp, bütünselliklerini sadece teolojik, "İlim Havzası" ile siyasilere kavgası diyorlar buna. Aslında dini bir ekoldür İlim Havzası; İran Kum ile Irak Necef havzası arasında çekişme var. Biraz Avusturya ekolü, Fransız ekolü, İngiliz ekolü gibi bir şey... Tabii, benzetme babında söylüyorum, öyle değil, ama bu havzalar. Yani imam hatip mezunu,

**ABD
hem Baas
Partisi'nin
eski
yöneticileriyle
anlaşarak ve
Şii İslamın
karşısına
Sünni
İslamı,
Sünni
İslam
partilerini
çıkarak
bir denge
sağlamaya
çalışacaktır**

medrese mezunu mu gibilerden, bölünmeler yaratarak, dengeyi kendi lehine sağlamaya çalışacak ABD.

Kürtler konusunda farklı bir strateji uygulayacağını düşünüyorum. Birincisi, İran, Suriye, Türkiye, Irak bağlamında Kürtleri ele alırsak, İran'la Türkiye'nin mümkün olduğu kadar bu meseleye müdahale etmelerine engel olacak bir politik tavrı izlenecektir. Tabii, İran'la Türkiye'nin de Amerika'ya yönelik politikalarına çok bağlıdır.

İkincisi, uzun dönem için eğer İran'ı işgal etmeyi düşünüyorsa, ki bu 1-2 sene içinde ortaya çıkacaktır, o zaman Kürtleri tampon olarak kullanıp, İran Kürtlerini cazibe merkezi haline getirmeyi düşünecek. Keza, Türkiye'deki Kürtlerin cazibe merkezi olmasını sağlayacak böyle bir politika güdecektir. Özetle, Türkiye, Suriye, İran gibi ülkelerde Kuzeydeki Kürt kartını, genel Kürt kartını bu ülkelere karşı hem kullanacaktır, hem şantaj yapacaktır. Bazı tavizler koparmak için şantaj, ama aynı zamanda Iraklı Kürtleri cazibe merkezi haline getirecektir.

Üçüncüsü, Kürtleri sıçrama tahtası olarak kullanacaktır, özellikle İran ve Kafkasya söz konusu iken. Burada Musul ve Kerkük'ün özel bir statüyle idare edileceğini düşünüyorum. Bu 2-3 sene sonra, diyelim ki 5 sene sonra muhtemelen şöyle bir politika güdecektir: Saddam'ın Araplaştırma politikalarının rehabilitasyonu, yani sürgün edilenlerin, katledilenlerin, tapusunun iadesi, malı elinden alınanların, bütün bunların iadesi, tarihi hataların düzeltilmesi adında bir programı bu iki şehir için uygulayacaktır. Artı, bu zaten ülke genelindeki, ama daha çok Musul ve Kerkük'teki petrol gelirlerinden belli bir pay Kürtlere verecektir. Bu, onların ekonomik bakımından düzelmesi anlamına gelir. Bu statü sağlandığı zaman, ilk 5 sene, 10 sene demografik yapıyı Amerika istediği şekle getirebilecektir ya da doğal olarak eski şeklini alacaktır. Genelde köy çoğunluklu bir demografi olacaktır, yani şehir içi ya da şehir dışı. Öyle olunca, Türkiye gibi ülkelerin, özellikle Türkiye ya da Suriye'nin durumu nazik bir hal alacaktır. Mesela, Türkiye diyecek ki, "Kerkük ve Musul Türkmen şehridir" Suriye de diyecek ki, "bunlar Arap şehridir". Bu tür iddialara karşı, ABD şöyle bir argümanla, o demografik yapı yerine oturduğunda ya da yeniden dizayn edildiğinde, "kardeşim referandum yapalım, kim nasıl karar verirse" diye bir öneriyle ortaya çıkacaktır. Tabii, genelde çoğunluk eğer Kürtlerden yanaysa, ister istemez bunun

Kürt şehri olduğu ortaya çıkacaktır. Çoğunluk başka etnik gruptaysa, ki benim birinci dediğim olacaktır muhtemelen, başka bir plan devreye girecektir. Ondan sonraki adım da ne olur?.. Tek sistemli Kuzey Irak, o zaman "Kürdistan bölgesi" ki Irak'taki resmi tanım böyledir, resmen hem Irak, hem bölge hem de uluslararası statü kazanmış olacaktır. Üçüncü bir adımla ya da aynı referandumla birlikte... "Kürdistan bölgesine mi bağlı olsun, merkeze (Bağdat) mı bağlı olsun Musul ve Kerkük. Hadi merkeze bağlı olsun" diyen olur ama "Kürdistan bölgesine bağlı olsun" diye bir karar çıkar büyük olasılıkla. Yalnız, Amerika'nın bölgeye yönelik, özellikle İran'a ve Türkiye'ye yönelik politikaları bu işi belirler. Amerika, böyle de yapmayabilir, işine gelmez böyle yapmayabilir. Ama muhtemel Amerikan senaryosunun mantığı bizi, yukarıda çizdiğim tabloya götürüyor; bunu söyleyebilirim.

Kürtler ekonomik bakımdan milli gelirden pay alacakları için, önemli oranda güçlenecekler. Ama Kürtler arası iktidar kavgasını dışlamıyorum, kavgaya olabilir.

İkincisi, ondan sonraki sürece baktığımızda, Kürtler, yani Kuzey Irak'taki Kürtler, eskisi kadar Türkiye'nin vesayetine ve yardıma muhtaç olmayacaklar. Eskiden kırmızı pasaport dahi almak için, Türkiye'ye muhtaçtılar veya hut Amerika'ya geçerken Ankara'ya uğramak-taydılar. Şimdi tersine, Kürtler merkeze, yani siyaset olarak Bağdat'a taşındılar ve Arap pasaportuyla çok daha serbest hareket edecekler. Bu bakımdan da, İran'ın, Suriye'nin ve Türkiye'nin muhtemel baskı ve gözdağı politikalarından daha azade hareket edeceklerdir. Bu onların hareket serbestisini artırmış olacaktır diye düşünüyorum.

Türkiye, tabii burada önemli bir hata yaptı. Yani Kürtlerle dostluk politikası geliştirmede, mantık sadece güvenlik ve Kürt kompleksi olduğu için, mantık bu olduğu için, "acaba a Kürdünü, b Kürdüne karşı kullanabilir miyim?" zihniyetiyle hareket edildiği için; diyelim ki, "Barzani'yi Talabani'ye, Talabani'yi PKK'ya, PKK'yı ona karşı kullanabilir miyim?" mantığı hakimdi, "bunları kullanırsam, bunlar zayıflar, dolayısıyla Kürt kartı otomatikman devreden çıkar" gibi bir mantık yürüttü Ankara. Bu, yanlış. Halbuki, o zaman Barzani'ye yardımının temelinde de, böyle sahici dostluk, stratejik dostluk yoktu, "Kürtleri kendime çekeyim, Kürtleri himayeme alayım" ya da "Kürtler, yarın öbür gün benimle işbirliği yapsınlar, Irak'la, Amerika'yla değil, benimle işbirliği yapsınlar"

Şimdi
Kürtler
merkeze,
yani
siyaset
olarak
Bağdat'a
taşındılar ve
Arap
pasaportuyla
çok daha
serbest
hareket
edecekler

diye bir mantık yürütmedi Ankara. Oradaki mantık, Kürtlere destek mantığı, birbirine karşı iyi Kürdü, kötü Kürdü kullanma mantığı, böyle bir hata yaptı Türkiye ve Kürtlerle dostluk siyasetini geliştiremedi. Dostluk gibi görünen şeyler, tamamen bölgesel savaş, bölgesel siyasi oyunlardan ibaret kaldı.

Diğer kötü oynadığı kart ise, Türkmen kartı oldu. Türkmenlerin Irak siyasetinde ve askeri bakımdan çok önemli bir yeri olmadığını bile bile ve Türkmenlere, bu Irak yönetimine karşı mücadele tarihinde dişe dokunur, kuşkusuz belli mücadeleler olmuş, ama dişe dokunur demokratik dahil, silahlı mücadeleler falan da olmadığını bile bile, onları masada büyük bir ağırlıklı gibi, bir kuvvetmiş gibi addetti. Halbuki, arkasında kuvvet olmayan bir kartı iyi oynayamazsınız. Türkmenlere desteği, doğrusunu isterseniz, güvenlik memurları gibi çalıştırdılar. Devletin güvenlik ya da emniyet birimleri gibi çalıştırma mantığıyla hareket etti. Bu tabii Irak Türkmenlerine ait bir şey değil, Türkiye'nin Trakya'daki Türk politikası böyleydi. Eskiden Bulgaristan'daki Türk politikası da böyleydi. Yani devletin güvenlik memurlarını çalıştırdığınız andan itibaren, zaten ona hürriyeti bağışlamanız mümkün değil.

Üçüncü bir nokta, Türkiye onları sürekli kışkırtma temelinde, sadece askeri bir meseleymiş gibi masaya getirdiğinde hiçbir şey elde edemedi. Halbuki, Türkmenler de buna, yani hazıra çok alıştıkları için, her dayak yiyişte gelip Türkiye'ye "dayı, baba beni dövdüler"

"Kim?" "Kürtler" "Vay, sen misin döven" diye böyle kötü ilişki geliştirdi. Böyle ilişki tarzı yerine, farklı, daha rasyonel, daha akılcı ve devlet politikasını da söylediğim temelde, yani 36. paralele kafayı takmayan, bölge vizyonu, stratejik vizyonu şeklinde oynasaydı, Kürt kartı da, Türkmen kartı da, hatta Türkiye'nin kendi kartı da daha yerine oturabilirdi. O bakımdan Türkiye'nin de önemli hataları olduğunu düşünüyorum. Tabii, bu ileride bir kafa kafaya gelme noktası da yaratabilir. Tek başına çatışma mantığı da yaratabilir. Türkiye tarafından ya da Kürtler tarafından, bölge inisiyatifi daha iyi kullanabilirdi. Yani ilk taşı kimin atacağı çok önemli değil ya da kimin kimi harekete geçireceği çok önemli değil, böyle bir sorun var diye düşünüyorum. PKK-KADEK meselesi de, yanlış mantık yüzünden çözüme kavuşmadı; daha bir girift hal aldı. Türkiye'deki Kürt korkusu, eskiden bu ülke sınırları içinde düşünülürken veya PKK terör örgütü ile özdeşleştirilirken, bu kez daha geniş bir çerçeveye yayıldı. Türkiye, gerçekçi adımlar atıp sorunu demokratik yöntemlerle ve bölge halkının içine sinebilecek politikalar geliştirmese, PKK kartı, genel Kürt kozu çerçevesinde başta ABD olmak üzere, birtakım güçlerin istikrarsızlık veya istikrar unsurları olarak yepyeni bir işlev kazanabilir. Kimin nasıl davranacağına bağlı olarak, PKK-KADEK meselesi de, Türkiye içinde çözüme kavuşturabileceği gibi, Kuzey Irak ve İran düzleminde de kendine bir çözüm zemini bulabilir.

**Türkiye'deki
Kürt
korkusu,
eskiden
bu ülke
sınırları
içinde
düşünülürken
veya
PKK
terör
örgütü ile
özdeşleştirilirken,
bu kez
daha
geniş
bir
çerçeveye
yayıldı**

Irak'ın işgali: "soğuk savaş"tan hegemonya bunalımına

11 Eylül saldırılarının hemen ardından ABD başkanı George W. Bush'un ağzından ilan edilen «terörizme karşı savaş» gerekçesi kimse tarafından tatmin edici bulunmadığı için, Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin ardındaki saikler pek çok analize konu oldu. Bu analizlerde öne çıkan gerekçeler birkaç başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki, ABD'de iktidarı «şaiabeli» bir seçimin ardından ele geçiren, petrol ve silah tüccarları kliğinin, dış politikadaki yeni yönelimin mimarı olması üzerine, buna bağlı olarak ikinci bir açıklama çabası da savaş ekonomisinin ABD'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz ve resesyon koşullarına bir çözüm sunması üzerinde temelleniyor. Nihayet en çok kullanılan açıklamalardan biri de petrol. Irak'ın Suudi Arabistan'dan sonra en fazla petrol rezervine sahip olan ülke olması, bu gerekçelendirmenin en önemli argümanını oluşturuyor. Kuşkusuz bütün bu gerekçeler gerçeğin en azından bir yüzüne ışık tutuyor. Ancak her biri tekil olarak ele alındığında yeterince açıklayıcı olamıyor. ABD'nin Afganistan'la başlayıp, Irak'la süren ve «şer ekseninde» yer alan kimi diğer devletlerle devam edeceği ABD yönetiminin çeşitli yetkili ağızlarından açıklanan saldırıları daha bütünsel bir boyutta, uluslararası sistemde yaşanan hegemonya bunalımı çerçevesinde değerlendirmek gerekiyor.

«soğuk savaş» sonrası hegemonya bunalımı

Uluslararası sistemde bir geçiş döneminin içinde yaşıyoruz. SSCB ve «reel sosyalizmin» çözülmesiyle biten «soğuk savaş», aynı zamanda «kısa yirminci yüzyılın» da takvimdeki sırasını beklemeden sona ermesi anlamını taşıyordu. «Soğuk savaş» döneminin nükleer «dehşet dengesine» dayalı iki kutuplu yapısı, aktörlerden birinin sahneyi terk etmesiyle birlikte ortadan kalktı. «Kötülükler imparatorluğunun» tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte uluslararası sistemde bir hegemonya bunalımının başlamış olduğunu söyleyebiliriz. Wallerstein'a göre "SSCB'nin çözülüşü ABD hegemonyası çağının da kapanmasıdır. Soğuk savaş Pax-Americana'ydı! Şimdi soğuk savaş bitti ve onunla birlikte Pax-America'na da tari-

he karıştı" (I. Wallerstein, 1993; s.46). Ancak Wallerstein'ın tanımladığı Pax-Americana'nın tarihe karışması bir Pax-Universalis'e yol açmadı. Aksine hegemonya boşluğunun doğduğu bir geçiş döneminin kapıları açıldı.

Tanımı gereği, uluslararası sistemde gücün toplumsal dağılımının istikrarlı bir biçimde sürdürülmesini dayatabilecek bir jeopolitik konumda tek bir gücün olması anlamına gelen hegemonya kavramı, Cox'un da vurguladığı gibi basitçe bir devletin diğerlerini sömürdüğü bir düzen olarak tarif edilemez. Aksine kapitalist üretim ilişkilerinin uluslararasılaşması sürecine anlam veren hegemonya kavramı, dünya düzeni, toplumsal güçler ve devletler arasında bir eklemlenme noktası olarak tanımlanabilir. Bu nedenle uluslararası sistemde hegemonik olmak isteyen devlet, kavramsal düzeyde evrensel olan bir dünya düzenini kurmak ve korumak zorundadır. Böyle bir durum, hegemonya altındaki devletlerin, kendi çıkarlarını hegemonik devletin çıkarlarına uyum gösterebilecek tarzda formüle ettikleri bir düzeni ifade eder (R. Cox, 1987; s.32). Böyle bir hegemonik devletin varlığı, sistemin işleyiş biçiminden bağımsız olarak, büyük güçler arasında askeri çatışmaların olmadığı bir «barış» dönemini ima etmektedir. Aksi, yani herhangi bir hegemon gücün hakimiyetini kurmadığı bir aşama açıktır ki daha az istikrarın, daha az meşruluğun ve çatışmaların söz konusu olduğu bir dönem olacaktır.

1971 yılında *New Left Review* dergisinde yayınlanan bir makalesinde Rowthorn, dönemin iktisadi eğilimlerinin, ileri kapitalist ülkelerden oluşan «Batı ittifakının» geleceğini nasıl etkileyeceğini tartışırken, benzer bir analiz yapıyordu¹ (B. Rowthorn, 1971; s.30-31). Rowthorn'a göre bu "ittifakı" oluşturan tek tek ülkelerin özerkliği analiz edilirken, üç kavramdan yararlanılabilirdi: «süper emperyalizm», «ultra-emperyalizm» ve «emperyal rekabet». Rowthorn'un analizinde süper emperyalizm, tek bir hegemonik gücün bütün sistemin hakimi olması anlamına gelirken, ultra-emperyalizmde görece özerk emperyalist devletler koalisyonunun, uluslararası sistemin birliğini korumak için örgütleyici bir rol yerine getirmesi anlatıl-

İlker
Aktükün*

Kapitalist
üretim
ilişkilerinin
uluslararası-
laşması
sürecine
anlam
veren
hegemonya
kavramı,
dünya
düzeni,
toplumsal
güçler ve
devletler
arasında
bir
eklemlenme
noktası
olarak
tanımlanabilir

* Dr., İ.Ü. SBF
Uluslararası İlişkiler
Bölümü

mak istenmektedir. Ultra-empyralist bir sistemin yürüyebilmesi için, koalisyonun ortaklığı sürdürmesinden elde edeceği çıkar, ortaklar arasındaki ilişkilerden daha ağır basmalıdır. Nihayet empyral rekabet ise, görece özerk devletlerin arasındaki ilişkilerin şiddetlendiği, bu nedenle uluslararası sistemde örgütleyici rolü yerine getiremedikleri ve aralarında ciddi çatışmaların ortaya çıktığı bir dönemi ifade etmektedirler.

Cox'un ve Rowthorn'un kavramsallaştırmalarının ortak noktası mutlak hegemon ya da süper empyralist devletin olmadığı koşulların bir rekabet ve çatışma döneminin habercisi olduğudur. Deyim yerindeyse, var olan uluslararası sistemde Leviathan'ın yokluğu Hobbesçu doğa durumuna dönüşü temsil etmektedir.

11 eylül saldırıları ve abd dış politikası

Geçiş dönemlerinin en önemli özelliği «dönemeç noktaları» enflasyonunun yaşanmasıdır. Gündelik tarih içindeki önemli olayların, o tarihi bizzat yaşayanlar tarafından değerlendirilirken, önemleri oranında bir «dönemeç noktası» olarak nitelendirilmelerini garip karşılamak gerekir. İçinde yaşadığımız geçiş dönemi açısından 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991 yılında SSCB'nin «resmen» tarih sahnesinden çekilip yerine BDT'ye bırakması «dönemeç noktası» enflasyonunun ilk habercileriydi. Kuveyt'in Irak tarafından işgali ve ardından patlayan I. Körfez Savaşı, Yugoslavya'nın dağılışı, Bosna, Kosova, Çeçenistan on yıl boyunca yapılan çeşitli analizlere hep bir «dönemeç noktası» olarak geçti. Ancak gelecekte içinde yaşadığımız dönemin tarihini yazacak olan siyasi tarihçiler hiç kuşkusuz en büyük önemi 11 Eylül saldırılarına vereceklerdir. Zira her ne kadar bir «milat» olarak kavramsallaştırılamasa da, 11 Eylül saldırıları, uluslararası sistemde uzun zamandır mayalanmakta olan eğilimleri açığa çıkartmış, ABD dış politikasına en önemli aracı sağlayan «dönemeç noktası» olmuş ve Soğuk Savaş sonrası dünyasında ABD hegemonyasının kendisini yeniden üretme çabasına temel teşkil edecek güdüyü ve «nedeni» ortaya koymuştur.

11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve Pentagon'a yönelik saldırılar bugüne kadar bir çok açıdan değerlendirildi. Çok farklı görüşlerden hareket eden yorumcuların değerlendirmelerinde ortaklaşan ve öne çıkan nokta saldırıların bilinçli bir şekilde son on seneyi simgeleyen yapılara yönel-

miş olmasıydı: Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri «küreselleşme» ve «neo-liberalizmi» temsil ederken; Pentagon binası, tarihin belki de garip bir ironisi olarak 11 Eylül 1990 günü ABD'nin 41. başkanı olan George Herbert Walker Bush'un, ABD kongresinin birleşik oturumunda dile getirdiği «yeni dünya düzeni»ni simgeliyordu.²

Başka bir deyişle ABD'nin, SSCB'nin çöküşünden beri yürüttüğü uluslararası politikalar saldırıların hedef tahtasına yerleştirilmişti (Bu konuyla ilgili bkz. İ. Aktükün, 2002; s.94-99). 1991'den itibaren ABD, dış politikasının merkezine, SSCB'nin yerine geçebilecek dünya çapında bir meydan okumayı temsil eden bir devlet ya da devletler bloğunun ortaya çıkmasını engellemek; benzer biçimde, küresel bir meydan okuma anlamına gelmesi de, dünyanın herhangi bir jeopolitik alt sisteminde ABD'nin çıkarları aleyhine politikalar izleyebilecek bir bölgesel güce de izin verilmeyeceği anlayışı yerleşmişti. SSCB'nin çözülmesinin hemen ardından hazırlanan ilk beş yıllık savunma bütçe kanunun içine bu politik hedefler açık biçimde konulmuştu.

ABD bu politik hedefleri dış politikasının merkezine yerleştirdiğinde, dünya, soğuk savaş sonrası iktidar boşluğu yaşayan jeopolitik alt sistemler ve bu iktidar boşluğunu doldurmaya aday devlet ya da devletler blokları ile parçalanmış, çok kutuplu bir görüntü ortaya koyuyordu. Her şeyden önce soğuk savaşın yarattığı statik yapının dağılması jeopolitik alt sistemlerdeki dengeyi tamamen değiştirmişti: «Doğu bloku» ülkelerinde «reel sosyalizmin» çözülmesi 1945 yılından beri fiilen bölünmüş olan Avrupa'yı yeniden bir bütün haline getiriyordu. Yugoslavya'nın çözülüp dağılması Balkanlarda I. Dünya Savaşı öncesini andıran bir iktidar boşluğu doğurmuştu. SSCB'nin ortadan kalkmasıyla Orta Asya, Kafkaslar ve Hint alt kıtasında büyük politik boşluk alanları yaratmıştı. Ortadoğu'nun dengeye dayalı yapısı tamamen sarsılırken, soğuk savaşın satranç tahtası işlevini gören Afrika kıtası adeta insanlık tarihinin dışına atılmış, etnik, dini, kabile çatışmalarının yanı sıra «biyolojik bir soykırıma» da maruz bırakılmıştı.³

Jeopolitik boşluk alanlarının ortaya çıkmasının iki önemli sonucu olduğu söylenebilir. İlk petrol, doğal gaz ve stratejik önemdeki minerallerin aktarım yollarıyla ilgili önemli sorunlar ortaya çıktı. Bu hatların yeniden tanımlanması ve paylaşılması gündeme geldi. İkinci olarak da, daha önce soğuk savaşın ideolojik

1989'da
Berlin
Duvarı'nın
yıkılması ve
1991'de
SSCB'nin
«resmen»
tarih
sahnesinden
çekilip
yerine
BDT'ye
bırakması
«dönemeç
noktası»
enflasyonunun
ilk
habercileriydi

olarak böldüğü bölgelerde kültürel karşılaşmalar ortaya çıktı. Bir anlamda ideolojik bölünmüşlüğü yerini etnik, dini ve mezhepsel çatışmalar aldı.

İktidar boşluğu yaşayan jeopolitik alt sistemlerde bu boşluğu doldurabilecek güçler de sadece ABD ile sınırlı değil. Her şeyden önce Almanya-Fransa-Belçika ekseninde şekillenen AB, her ne kadar homojen bir bütün oluşturmaya da önemli bir güç odağı olarak belirleniyor. Politik ve askeri güç olarak zayıf ancak ekonomisi güçlü Japonya bir başka önemli güç odağı. Ancak her ikisinin de ötesinde SSCB'nin dağılmasının ardından yaşadığı ekonomik krizlere rağmen hızla kendini toparlayan Rusya Federasyonu ve önemli bir askeri güç olmasının yanı sıra dünyadaki en hızlı ekonomik büyüme oranını yakalamış olan Çin, önümüzdeki dönemde ABD hegemonyasını sarsacak odaklar olarak şekilleniyor.

Bu tablo büyük oranda I. Dünya Savaşı'na ön gelen günlerin tablosunu andırmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında dönemin hegemon gücü Britanya ile Çarlık Rusyası, Orta Asya ve Afganistan'ı kendi nüfuz alanlarına katmak için ilan edilmiş bir rekabet ve etkileme savaşına girmişlerdi. Kipling'in ölümsüz adlandırmasıyla bu «büyük oyun» I. Dünya Savaşı'na kadar, Orta Asya, Afganistan ve Hint alt kıtasında devam etmişti (bkz. P. Hopkirk, 1995). Benzer bir mücadele Almanya ile Büyük Britanya arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde olan Ortadoğu toprakları üzerinde yürüyordu (bkz. M. Özyüksel, 1988). Bu mücadeleler I. Dünya Savaşı'na giden yolda ortaya çıkan ittifakları ve mücadele alanlarını şekillendirmişti. Her iki dünya savaşında da paylaşım ve nüfuz alanı mücadelesine konu olan coğrafyalar, soğuk savaşın ardından yeniden, iktidar boşluğu yaşayan jeopolitik alanlar olarak karşımıza çıktı. Avrupa'da çok uluslu imparatorlukların çökmesinden beri Balkanlar uluslararası sistemin yumuşak karnı olarak gündemdedi. Ortadoğu ve Afrika'nın bir çok bölgesi Versailles'dan beri birer çatışma alanı konusuydu. Şimdi bu coğrafyalara SSCB'nin boşalttığı Orta Asya ve Kafkasya da eklendi. Bu durumun birçok analizci tarafından Avrasya'da «yeni büyük oyun» olarak adlandırılmasında önemli bir haklılık payı var.

askeri güce dayalı hegemonya arayışı

ABD'nin 11 Eylül sonrasında başlattığı «sürekli savaş», bu «yeni büyük oyun»da yapılan yeni bir hamle anlamını da taşıyor. Arın,

herhangi bir büyük gücün «süper emperyalist güç» olarak önderlik vasfını kazanabilmesi ve bu vasfı sürdürülebilmesi için beş temel işlevi yerine getirebilmesi gerektiğini vurguluyor: dünya bankerliği, sermaye ihracı, üretim potansiyeli ve sermaye malları ihracı, pazarların kontrolü, askeri ve siyasi kontrol (T. Arın, 1992; s.18-19). 11 Eylül saldırıları Clinton dönemi sonrasında iktidara gelen George W. Bush yönetimine, ABD hegemonyasını, artık giderek lokomotif gücünü yitiren Amerikan ekonomisine değil de, Amerikan silahlı kuvvetlerine dayandırarak sürdürmek için gereken fırsatı verdi. ABD ekonomisinin içinde bulunduğu yavaşlama ve mali sarsıntılar hızla genelleşme eğilimi taşıırken, hegemon bir gücün yerine getirmesi gereken işlevleri de yapamaz hale getiriyor (ABD ekonomisi için bkz. E. Yıldızoğlu, 2002; s.26-30). Hegemonyasını, 1990'ların sonlarından itibaren alarm zilleri çalmaya başlayan ekonomik «üstünlüğüne» dayandırmayacağını anlayan Washington, hegemonyasını tartışmasız en üstün olduğu alanda, silahlı kuvvetlerini kullanarak ve iktidar boşluğu yaşanan jeopolitik alanlarda doğrudan bu güce dayanarak, yeniden üretmeyi hedeflemiştir. Nitekim, 11 Eylül saldırılarından yedi ay önce, iktidara henüz gelmiş olan Bush yönetiminin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in sunduğu yeni stratejik gözden geçirme raporunda ABD'nin uluslararası ilişkilere bakışındaki belirgin değişiklikler ortaya çıkmaya başlıyordu. 23 Mart 2001 tarihli *Washington Post* gazetesine yansıdığı biçimiyle raporda Rusya'nın ekonomik olarak güç kaybetmesiyle birlikte Asya'da Çin'in giderek daha güçlü bir hale geldiği ve Pasifik Okyanusu bölgesinin ABD askeri operasyonları için en olası bölge haline geldiği vurgulanıyordu. Bu nedenle, «soğuk savaş» döneminde Avrupa'da barışı korumak, Rusya'yı caydırmak amaçlarına göre düzenlenen savunma politikalarının yeniden düzenlenmesi gerekiyordu.

ABD başkanı George W. Bush'un, 11 Eylül saldırılarından bir yıl sonra 20 Eylül 2002 tarihinde ortaya koyduğu Ulusal Güvenlik Stratejisi ise bu savunma politikalarının askeri güce dayanarak nasıl somutlanacağını bir belgesiydi. Belgede belirtilen dört ana tema da üstün askeri güce dayanılarak formüle edilmişti. Ulusal Güvenlik Stratejisine göre:

a) ABD düşman devletlere, kitle imha silahlarına sahip olmak isteyen terörist gruplara ve bunları barındıran ülkelere askeri müdahalede bulunacağını açık olarak ilan ediyordu;

ABD
ekonomisinin
içinde
bulunduğu
yavaşlama
ve mali
sarsıntılar
hızla
genelleşme
eğilimi
taşıırken,
hegemon
bir gücün
yerine
getirmesi
gereken
işlevleri de
yapamaz
hale
getiriyor

b) Yine stratejik olarak kendi askeri gücüne karşı başka herhangi bir yabancı güç tarafından rekabet edilemeyeceği belirtiliyordu;

c) ABD kendi güvenliği ve ulusal çıkarlarını korumak için, uluslararası işbirliğine taraf olmakla birlikte, tek taraflı hareket etmekte tereddüt etmeyeceğini açıklıyordu.

d) Ve son olarak da, özellikle Ortadoğu'nun kimi müslüman devletleri kastedilerek, ABD'nin «demokrasi» ve «insan haklarını» yaymayı stratejik bir öncelik gördüğü vurgulanmıştı (ABD'nin yeni ulusal güvenlik stratejisi için bkz. R. Mahajan, 2003; s.42-58).

Belirtilen ana temalarda, «terör» ve terörü destekleyen «şer cephesi» ülkeleri vurgulansa da, Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin özünde ABD hegemonyasına meydan okuyabilecek büyük güçleri hedef aldığı açıktır. Bir başka deyişle, «şer eksenini» ya da *rogue states* (haydut devletler) olarak tarif edilen İran, Irak, Libya, Suriye, Kuzey Kore gibi devletler dünya enerji kaynaklarının üzerinde ya da yakınında olup hem bölgesel güç olarak ABD'ye meydan okumakta, hem ABD ile dünya çapında rekabete girebilecek güçler ile ittifak içine girebilme potansiyeli taşımaktadır.

Nitekim, 11 Eylül saldırılarının arkasından hedef tahtasına yerleştirilen El-Kaide örgütü ve Afganistan'a yapılan müdahale, ABD'ye Afganistan'ı kuşatan alana, Pakistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan'a askeri olarak girme olanağı sağlamıştır. Böylece iki önemli rakibi olan Çin ve Rusya Federasyonu arasındaki önemli bir coğrafyanın askeri denetimini ele geçirmekle kalmamış, Çin, Rusya, İran ve Hindistan'ın da kara komşusu olmuştur. Öte yandan Gürcistan üzerinden Güney Kafkasya'daki askeri varlığını güçlendiren ABD, böylece Hazar havzasının batısında ve doğusunda bir askeri denetim bölgesi oluşturuyordu. Bu müdahalenin iki temel amacı olduğu söylenebilir: ilki bölge ülkelerinin Rusya Federasyonu ve Çin'in etki alanı dışına çıkartılmasıdır. İkinci olarak da, Ortadoğu'dan sonraki en zengin enerji yataklarına sahip olan Hazar havzasının, enerji kaynaklarının ABD denetiminde açık denizlere inerek dünya pazarlarına ulaşmasını sağlamaktır. Afganistan müdahalesi sonrasında ABD'nin bu iki temel hedefi açısından önemli bir yol katettiği söylenebilir.

Afganistan operasyonunun ardından ABD yönetimi açısından sıra Ortadoğu'ya geldi. 11 Eylül saldırıları ile Ortadoğu arasındaki bağlantı radikal islamcı terörizm ve terörizmi des-

tekleyen devletler argümanı üzerinden kuruldu. Radikal islamı besleyen unsurların kökeni olarak Ortadoğu gündeme gelince, bölgenin uzun zamandır «şeytanlaştırılmış» lideri Saddam Hüseyin'in akla gelmesi kaçınılmaz oluyordu. Bir yandan Suudi Arabistan teröristlerin memleketi olarak vurgulanırken, diğer yandan Irak sahip olduğu kitle imha silahları ve terörizmle ilişkisi ön plana çıkartılarak hedef tahtasına yerleştirildi.

Ancak Irak'ın işgali, Afganistan'a yapılan müdahale gibi uluslararası bir *consensus*'a dayanmadı. Başta Almanya, Fransa olmak üzere Çin ve Rusya, ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi yerine sorunun BM zemininde ve BM kararları çerçevesinde çözülmesi için yoğun çaba harcadılar. Kuşkusuz bu çabada, Irak'a yönelik gayri meşru bir saldırıyı önleme isteğinden ziyade, Ortadoğu bölgesinin ABD çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirilmesinin diğer büyük güçlerin aleyhine olacağı gerçeği hakimdi. Bu nedenle ABD ve müttefiklerinin 20 Mart Perşembe günü, Irak'a karşı «önleyici savaşı» başlatması aynı zamanda güç hiyerarşisi içindeki büyük devletlere de verilmiş bir göz dağı anlamını taşıyor.

Bu saldırının ardından «soğuk savaş» döneminin yapılan artık büyük oranda tarihe karışmıştır. Her şeyden önce BM örgütüne rağmen gerçekleştirilen saldırı, BM'yi tıpkı 1930'ların Milletler Cemiyeti gibi etkisiz bir konuma getirmiştir. BM'nin artık «soğuk savaş» dönemindeki işlevini yerine getirmesi mümkün değildir. AB kendi içinde bölünmüştür. AB açısından bir yeniden yapılanmanın işaretleri belirmeye başlamıştır. NATO'nun yeni işlevi, ABD ile Fransa-Almanya eksenindeki bölünme temelinde yeniden tanımlanmayı beklemekte. Ve daha da önemlisi 1648 Westphalia anlaşmasıyla ortaya çıkan ve ulus-devletlerin egemenliği esasına dayanarak gelişen devletler arası ilişkiler ortadan kalkmış, yerine ABD askeri valilerini ya da ABD askeri korumasındaki yöneticileri koyan bir protektora sistemine geçilmenin ilk adımları atılmıştır (C. Samary, 2003; s.4-10).

sonuç yerine

ABD'nin Ortadoğu'da yapacağı düzenleme Irak merkezli gibi görünse de, bu coğrafyada yeri değiştirilecek herhangi bir taşın domino etkisi yaratacağını söylemek için uzman olmaya gerek yok. Kaldı ki soğuk savaş koşullarında şekillenmiş olan ve ideolojik sınırlarla

**BM
örgütüne
rağmen
gerçekleştirilen
saldırı,
BM'yi
tıpkı
1930'ların
Milletler
Cemiyeti
gibi etkisiz
bir konuma
getirmiştir**

bölünmüş jeopolitik alanlar içinde yaşadığımız dönemde coğrafi anlamda daha da bütünleşmiş ve Ortadoğu kavramı eski açıklayıcılığını yitirmiştir. Kimi yorumcular tarafından kullanılan Avrasya kavramı bugün daha geniş bir jeopolitik alt sistemi vurgulamaktadır. Bu kavram Avrupa ve Asya kıtalarının oluşturduğu tek bir kara parçasını niteliendirmekten ziyade, batıda balkanları, güneyde Ortadoğu ülkelerini, kuzey ve kuzeydoğuda ise Kafkasya, Orta Asya ve Rusya'yı içine alan geniş bir coğrafya parçasını içermektedir. Bu nedenle ABD'nin yaratacağı domino etkisinin sadece Ortadoğu ile sınırlı kalacağını söylemek mümkün değil-

dir. Bu etki bütün Avrasya coğrafyası üzerinde olacaktır.

ABD'nin askeri güç kapasitesine dayanarak yaptığı, yapmaya çalıştığı düzenlemeler ve dünyayı Avrasya eksenli olarak protektoralar, askeri karakollar sistemi ile kontrol altına almayı hedefleyen, bu yolla hegemonyasını sürdürmeyi ve yeniden üretmeyi hedefleyen politikalarının, bölgesel çapta ve dünya çapında ABD karşıtı ittifakları ortaya çıkarması kaçınılmazdır. Eski dünya düzeninin ortadan kalktığı kesin, ancak yenisinin alacağı biçim içinde yaşadığımız geçiş döneminin sonucunda belli olacak.

dipnotlar:

- 1) Rowthorn'un bu analizi SSCB'nin varlığı koşullarında, «Batı bloku» içindeki olası gelişmeleri değerlendirmek için yaptığını hatırlamak gerekir.
- 2) Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinin ardından, Kongre'yi askeri müdahaleye ikna etmek isteyen G.H.W. Bush, 11 Eylül 1990'da yaptığı konuşmada bir «yeni dünya düzeni» tarif ediyor ve konuşmasını şöyle bitiriyordu: «Son günlerde gelişen olaylar, kimsenin Amerika'nın liderliğinin yerini alamayacağını kesin bir biçimde kanıtlamıştır. Aynı şekilde hiç kimse, Amerikalıların ti-

ranlığa karşı mücadelesinin kesinliği ve güvenilirliğinden şüpheye düşmemelidir.» (bkz. Bush-Scowcroft, 1998; s.370)

- 3) Afrika kıtasında şu anda 28 milyondan fazla insan AIDS hastalığına yakalanmış durumda. Kıtada sadece 2001 yılında 2 milyon 300 bin kişi bu hastalıktan yaşamını yitirdi. Berton Gellman'ın Washington Post gazetesinde yazdığına göre on yıl içinde AIDS'den ölen Afrikalıların sayısı bütün bir Fransa nüfusundan daha fazla olacak. (Açcar, 2002; s. 41)

kaynakça:

- İlker AKTÜKÜN (2002), «Yol Ayrım Çizgisi Olarak 11 Eylül, İktisat, Eylül, sayı: 429, ss.94-99
- Gilbert ACHCAR (2002), *Le Choc des Barbaries*, Ed. Complexe, Brüksel. (Türkçesi: *Barbarlıklar Çatışması*, çev.: Diren Kahrman, İstanbul, Everest Y., 2002)
- Tülay ARIN (1992), «Dünya Düzeni: Emperyalizm Nereye?», 11. Tez, sayı: 12, İstanbul, Belge Y., ss.17-71.
- George BUSH-Brenda SCOWCROFT (1998), *A World Transformed*, New York, Knopf.
- Robert W. COX (1987), *Production, Power and Order*, New York, Columbia University Press.
- Peter HOPKIRK (1995), *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*, çev.: Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Y.
- Rahul MAHAJAN (2003), *Full Spectrum Dominance -U.S. Power in Iraq and Beyond-*, New York, Seven Stories Press.

Murat ÖZYÜKSEL (1988), *Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul, Arba Y.

Bob ROWTHORN (1971), «Imperialism in the Seventies Unity or Rivalry», *New Left Review* 69, September-October, ss.31-54.

Catherine SAMARY, «Çıkmazları ve Kavşaklarıyla Protektoralar», *Le Monde Diplomatique*, sayı:14, ss.4-10.

İmmanuel WALLERSTEIN (1993), «1980'lerden Alınacak Dersler», *Eski Dünyadan Yeni Dünyaya* içinde (der.: Hakan Yılmaz), İstanbul, Hil Y., ss.45-62.

Ergin YILDIZOĞLU (2002), «Tarihsel Bir Dönemekte Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı», *Stratejik Analiz*, Kasım, sayı:31, ss.26-30

Irak savaşı ve uluslararası "istikrara" etkisi

1990'dan 2025/50'ye kadar olan dönemde çok büyük ihtimalle barış, istikrar ve meşruiyet kıtlığı çekilecektir... Dolayısıyla çatallanma sonrası, mesela 2050 ya da 2075 sonrası için sadece birkaç şeyden emin olabiliriz. Artık kapitalist dünya ekonomisi içerisinde yaşıyor olmayacağız. Bunun yerine yeni bir düzen ya da düzenler, yeni bir tarihi sistemde ya da sistemlerde yaşıyor olacağız. Ve bu nedenle, muhtemelen bir kez daha nisbi barış, istikrar ve meşruiyetle tanışacağız. Fakat bu, bugüne dek bildiğimizden daha iyi mi, yoksa daha kötü bir barış, istikrar ve meşruiyet mi olacak? Bunu bilmek olanaksız ama sonuç bize bağlı.¹

Irak savaşı, 1945 sonrası kurulan uluslararası sistemin tüm kurumları ve kurallarıyla birlikte yeni bir boyutta yeniden tanımlanmasını somut bir biçimde gözler önüne sermiştir. Bu yeniden tanımlama ve düzenlemeler, uluslararası ilişkilerin işleyişi, uluslararası hukuk ve meşruiyet, BM'de somutlaşan uluslararası düzen, bu düzenle birlikte süreç içerisinde çeşitlenen uluslararası kurumların varlığı ve işlevlerinin yanı sıra 1945'ten bugüne varlığını sürdüren "ittifaklar" ve "barış" gibi kavramların içeriklerinin ve niteliklerinin "değiştiği" anlamına gelmektedir. Ancak bu değişimin açılımına ve bunun kısa ve uzun dönemli sonuçlarının neler olabileceğine ilişkin değerlendirmelerden önce, "değişimin" tarihsel bağlarını ortaya koymak tartışmanın daha sağlıklı bir zemine oturmasını sağlayacaktır.

19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıl büyük güçler arası savaşların ve çatışmaların doruk noktasını oluşturmaktaydı. I. ve II. Dünya savaşlarıyla somutlaşan bu durum, 1945 sonrasında dünya kapitalizminin güçlü bir büyüme eğilimine girmesi ile görece bir istikrarın sınıflar arası ve uluslararası düzlemde sağlanması ile yumuşamış, nitekim bu yumuşama da sosyal devlet yaklaşımı ve ulusal kalkınma politikalarıyla ifadesini bulmuştur.

1945 sonrası süreçte, 19. yüzyıl sömürgecilik -doğrudan ya da dolaylı ilhak- biçimleri; dünyanın Avrupa ve Amerika dışında kalan bölgelerinin kapitalist üretim tarzına eklemlenme, bu eklemlenmenin o bölge sosyo-ekonomik, siyasi yapılarında yarattığı değişiklikler, bu gelişmelerle bağlantılı olarak ortaya çıkan

anti-emperyalist milliyetçi hareketlerin yanı sıra, 1917 Bolşevik Devrimi ve SSCB'nin kuruluşuna alternatif bir sistemi temsil ederek ortaya çıkışı; kapitalizmin krizinin 1929 bunalımı ile somutlanması ve sınıf çatışmalarının derinleşeceğine ilişkin endişeler gibi nedenlerle farklılaşmış, aynı zamanda Avrupa, Amerika, Japonya ve Çin arasında bir "istikrar" ya da doğrudan çatışmaların gözlenmediği ve sınırlı kaldığı bir dönem yaşanmıştır. İvmesini yatırımlardaki ve üretimdeki büyümeden alan bu durumun 1970'lerin sonuna kadar ulaştığı, ancak 1980 sonrası dönem için 1945-1980 döneminde görülen yatırımda ve üretimdeki büyümenin, geçerli olmadığı belirtilmelidir.²

Kapitalizmin krizi, artı 1990'da Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile birlikte küreselleşme, neo-liberalizm ve yeni dünya düzeni tanımlamaları, 1945-1974/1990 arası dönemin bittiğinin ve yaşamın her alanında -ekonomik, toplumsal, siyasal, yönetsel ve kültürel- bir "değişimin" habercisi olmuştur. Tüm bu gelişmeler, krizin derinleşmesi ve Güney-Kuzey arasındaki farklılığın/eşitsizliğin tarihte hiç görülmemiş bir boyuta ulaşması ile birlikte düşünüldüğünde; 1945 sonrası zorunlu olarak ortaya çıkan uzlaşmacı düzenlemenin sermayenin lehine yeniden tanımlanmasının ötesinde, farklı ulusal sermayeler arası rekabetin keskinleşmesi anlamını da içermektedir.

Bu gelişme uluslararası ilişkiler düzleminde, varolan kabullerin ve dengelerin değişmesi, özellikle Kuzey-Güney ülkelerinin eşit egemen-bağımsız statüsünün sürdürülemediğinin de gerekçesini oluşturmuştur. 19. yüzyılda "barbar halkların" ya da "uygar olmayan" ulusların kendi kendilerini yönetemeyeceği iddiası, Avrupalı sömürgeci devletler açısından emperyalizmin haklılığını ortaya çıkaran en temel meşruiyet kaynağıydı. 20. yüzyıl boyunca ulusların kendi kaderini tayin etme ilkesi ile ortaya çıkan bağımsızlık mücadeleleri sonucunda ve devlet-sivil toplum ayrımı çerçevesinde kurgulanan sömürün yeni biçiminin de "onayıyla" kabul edilerek yaygınlaşan egemen-eşit-bağımsız devlet statüsü ve devletlerin işlerine karışmama, bir uluslararası hukuk ilkesi haline gelmişti. Bugün geline nokta ise halen geçerliliğini koruduğu vurgulanan bu ilke farklı bir biçimde yorumlana-

Eren
Deniztol
Göktürk*

Irak
savaşı,
1945
sonrası
kurulan
uluslararası
sistemin
tüm
kurumları
ve
kurallarıyla
birlikte
yeni bir
boyutta
yeniden
tanımlanmasını
somut
bir biçimde
gözler
önüne
sermiştir

* Dr.
Mersin Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler
Bölümü

bilmekte, egemen-eşit-bağımsız devletler topluluğunun tamamını ya da bir bölümünü tehdit edebilecek bazı ülkelerin içişlerinin, BM aracılığı ile izlenmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması istenebilmektedir. Bu istek, devletler nezdindeki uluslararası ilişkilerin ötesinde "insanlığın tehdit edilmesi" gibi kutsal bir anlam yüklenmekte ve buna bağlı olarak da, bir devletin egemen bağımsızlık statüsü "insani" gerekçelerle ihlal edilebilir bir konuma taşınmaktadır.

"Uluslararası adaleti ya da barışı" tehdit eden ülkeler tanımlaması ve bu tanıma konu ülkelerde insan haklarını yeniden yerleştirmek adına birtakım ülkelere askeri müdahaleler gündeme gelebilmekte ve uluslararası alanda da yasal bir zemin bulabilmektedir. Böylece 19. yüzyılın "barbar halklar" söylemi çağa uygun bir açılım ile yerini insan haklarına saygısız ve/veya antidemokratik diktatörlüklere bırakmış gözükmeğe başlamıştır. Dolayısıyla bu diktatörlüklerin ellerinde bulunan nükleer, biyolojik ya da kimyasal silahların yaratacağı tehlikelerin engellenmesi söylemi, bu devletlerin içişlerinin ötesinde bir anlam tanımlamakta ve böylece "yüce değerler ve ilkeler" adına bazı ülkelerin siyasal bağımsızlıkları ya da meşrulukları tartışmaya açılabilir. Bu tanıma yapanlar açısından durumun haklılığı, kanıtı ve tartışmanın yasallaşmasının ilk örneği Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkmış ve bu işgal uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin, Kuzey-Güney ayrımının netleşmesi ve askeri müdahale biçimi çerçevesinde, 1991 Irak Savaşı ile habercisi olmuştur. O dönemde müdahilleri açısından üzerinde konsensüs sağlanmış bir savaş olarak gözükmeğe birlikte Körfez Savaşı ve sonrasındaki süreç farklı ulusal sermayeler arası rekabetin keskinleşmesinin de, önceleri örtülü ama giderek daha da açığa çıkan bir niteliğe bürünmesinin zeminini oluşturmuştur. Bu ilk savaşla, görece olarak "haklı" bir zeminde, Irak'ın "işinin bitirilmemiş" olması farklı ulusal sermaye gruplarının çıkarlarının çelişmesi gibi bir anlam taşımakla birlikte, Irak'ın varlığını sürdürmesinin önemi 11 Eylül sonrasında anlam kazanmıştır. Birinci Irak Savaşı sonrasında hala varlığını sürdürebilmiş bir Irak, 11 Eylül sonrasında geçmişten gelen bir "haklılık" çerçevesinde uluslararası ilişkilerin yeni "ilke"sinin kendisini onaylatmasının aracı olarak, ikinci Irak Savaşı'nda önemli bir işlev görmüştür.

Öte yandan, ikinci Irak Savaşı, 1990'dan bu yana alttan alta süren ABD ve "Avrupa"-

Rusya³ arasında yaşanan "rekabeti" gündeme taşıyan ve 1945-1990 arasında kurulmuş "ittifakların", ABD'nin tek taraflı bir dış politikaya yönelmesiyle birlikte kırılma noktasını oluşturmuş bir öneme sahiptir. Bu varolan ittifakların, NATO ve AB gibi, yeniden tanımlanacağına habercisi olduğu gibi aynı zamanda uluslararası hukuk, ulusal-uluslararası meşruiyet, siyasal bağımsızlık gibi kavramların da altüst olacağı bir durumu işaret etmektedir. Kartların yeniden dağıtılması diye tanımlanabilecek bu sürecin sonuçlarının neler olabileceğini tartışmadan önce, özellikle 1990 sonrasında bu çerçevede ortaya çıkan gelişmelere, düzenlemelere ve "değişikliklere" ilişkin bir değerlendirme yapmak gerekmektedir.

"değişim"

ABD, Avrupa arasındaki ilişkilerin geçirdiği değişimi, 1990 sonrası gelişmelere bakarak değerlendirdiğimizde, ideolojik ve politik ayrımlara dayanmayan çıkar çatışması; bu çatışmaya rağmen Güney'e karşı izlenen ekonomik, toplumsal ve askeri politikalarda "işbirliği içerisinde rekabet"; bu işbirliğinin arka planında sürdürülen, çıkar çatışmasının derinleşmesine karşı izlenecek politikaların netleştirilme çabaları ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde buna ilişkin gerekli politik, ekonomik ve kurumsal önlemlerin alınması ve araçların yaratılması süreci olarak özetleyebiliriz.

Bu tartışmada çıkar çatışmasının nedenleri, tarihsel, toplumsal ve ekonomik kökenlerine ilişkin değerlendirmelere hem yazının kapsamı hem de hedefi nedeniyle yer verilmemiştir. Ancak, küçük bir not düşersek, "çıkarcı çatışmanın özünü... kapitalizmin dinamikleri oluşturmaktadır... kapitalist birikim modeli ise ürün piyasaları dışında, faktör ve girdi piyasalarının ele geçirilmesini ve baskılanmasını gerektirmektedir. Zamanla sıkışan kar hadleri hem söz konusu piyasalar üzerindeki kapitalist baskıyı şiddetlendirmekte, hem de bizzat sermaye çevrelerini karşı karşıya getirmektedir."⁴ "Küreselleşmenin anayasallaştırılması"⁵ olarak da adlandırılan bu dönemde ABD ve Avrupa devletleri ve AB hem kendi ulusal dış politikaları hem de çeşitli uluslararası finansal ve ekonomik bir takım kurumlar aracılığıyla 3. Dünyanın Batıya bağımlılığının derinleştirilmesi ve kurumsallaştırılması yönünde bir dizi düzenlemeyi işbirliği içerisinde gerçekleştirmişlerdir. Bu süreç aynı zamanda kendi aralarında dünya pazarlarında genişleme ve güçlü olabilme çerçevesinde bir çatışmayı da içinde

19. yüzyılın
"barbar
halklar"
söylemi
çağa
uygun bir
açılım ile
yerini insan
haklarına
saygısız
ve/veya
antidemokratik
diktatörlüklere
bırakmış
gözükmektedir

barındırmış ve bu çatışma çeşitli platformlarda su yüzüne çıkmıştır.⁶

Kırılmanın derinleşmesi

Zbigniew Brezezinsky'nin 1991'de "Dünyanın yeni bir çağın eşiğinde olduğuna dair yaygın bir kanı olduğu" saptaması, aynı yıl 1. Irak Savaşı sırasında, ABD Başkanı Bush'un "Yeni Dünya Düzeni" tanımlamasıyla somutlaşmış oldu. 1. Irak Savaşı, Yeni Dünya Düzeninin (diğer açılımlarını bir tarafta bırakarak) en önemli niteleyenlerinden biri olan ABD'nin süreç içerisinde oluşturacağı "Müdahale Hukuku"nun ilk açılımını sağlamasıdır. Bu açılım Somali, Bosna, Kosova ve Afganistan müdahaleleriyle sürdürülmüştür.

Örneğin, Kosova krizine ABD'nin ve NATO'nun önerdiği çözüm, 1945 sonrasında ortaya çıkan ve geliştirilen tüm uluslararası yasal standartların yok sayıldığı bir yaklaşımı yansıtmaktadır.⁷ Artık insan haklarının uluslararası hukuktan daha önemli olduğu savı ve "uluslararası adalet" başlığı, devletlerin eşit egemen-bağımsızlık ilkesinin, insani nedenlerle yeniden değerlendirilmesinin ve hatta yok sayılmasının gerekçelerini oluşturmuştur. Sonuçta tarihsel, toplumsal kökenleri mülkiyet haklarına dayanan ve farklı toplumsal, ulusal ve uluslararası mücadelelerle süreç içerisinde genişleyerek bugün bildiğimiz insan hakları hukukunu oluşturan kurallar ve işleyişin "bir kısmı" uluslararası alanda bir "müdahale aracı"na dönüştürülmektedir.⁸

Bu çerçevede bakıldığında 1990 sonrasında ABD'nin başını çektiği, bazen Birleşmiş Milletler bazen de NATO aracılığıyla uluslararasılaştırılan askeri müdahaleler ve bu müdahaleler sonrasında ise çeşitli ülkelerin bağımsız egemenliğini zedeleyen uluslararası yönetim mekanizmaları kuran ya da o ülke halkı tarafından karar verilmesi gereken konulara (rejimin niteliği, politik ve anayasal kurumların nasıl kurulacağı gibi) müdahale eden bir anlayışın yaşama geçirildiğini söylemek gerekir. Bazı devletlerin devlet olma statüsünün (rogue states) tartışılır olduğuna dair yargılar ise artık açıkça dile getirilebilmektedir: "Devletler gerçekte eşit değildir. Irak, Küba, Libya, Kuzey Kore, Somali, Sırbistan, ve Sudan'ı temsil eden hükümetlere devlet sıfatı atfedildiğinde, "onurdan" ya da "saygıdan" söz edilemez." ya da; "Statükoya saygı duyulması gerektiğini düşündürecek herhangi bir zorlayıcı neden olmadıkça göre, Batının geçmişte yarattığı sınırlara neden bağlı kalması gerektiği sorgulanmalıdır."⁹

Son yirmi yılın bazı tartışmalarına bakarsak, bir yandan Irak'ın, Somali'nin, İran'ın Küba'nın birer devlet sayılamaması gerektiği retoriği geliştirilirken, bir yandan da "uluslararası adalet" ya da "insani gerekçelerle" bu ülke rejimlerinin değişmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. 19. yüzyılın sömürge politikalarından geri çekilmek zorunda kalan kapitalizm, "küreselleşme ve demokratikleşme" çağında ise krizden kurtulmak için benzer politikaları gündeme getirmiştir. Bazı ülkelerin siyasal bağımsızlıklarının olmaması gerektiği ya da rejimlerin değişmesi gerektiği üzerine kurulu uygulamalar, "uluslararası güvenlik, adalet, demokrasinin ve insan haklarının uluslararası alanda yayılması" gibi gerekçelerle ABD ve müttefiklerine "meşru" müdahale zemininin hazırlanması süreci olarak algılanmalıdır. 11 Eylül saldırıları ile bu zemini şiddetle güçlenmiş ve ABD'nin "terörizme karşı topyekün savaş" politikası çerçevesinde Afganistan'a yapılan "çok taraflı" müdahalenin, II. Irak Savaşı'yla "tek taraflı" biçime bürünmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. 1990-2003 sürecinde uluslararası istikrar/istikrarsızlık bağlamında altı çizilmesi gereken noktalar şunlardır: Amerikan dış politikasının değişen çizgisi; Rusya'yı da kapsayacak bir biçimde Avrupa devletlerinin ya da Çin'in bu çizgiye II. Irak Savaşı'na kadar açıkça karşı çıkmadıkları gibi, farklı ağırlıklarla ya da kapsamlarda (mali destek, hava sahasının kullanılması ya da askeri güçlerinin doğrudan kullanılması) müdahalelere katılması; bu işbirliğinin yanı sıra Almanya ve Fransa'nın başını çektiği, Avrupa bütünleşmesi ve genişlemesi olarak adlandırabileceğimiz, ABD varlığı dışında ve AB'ne bağımsız hareket edebilme yetisi kazandıracak, ekonomik, politik ve askeri yapıların oluşturulmasına hız verilmesi; ABD-Britanya ve Almanya-Fransa ve Rusya arasında yapılan askeri işbirliği anlaşmaları ve askeri sanayilerin de biraraya getirildiği anlaşmalar biçimindeki ayrışma.

I. Irak Savaşı'nda, Almanya ve Japonya'nın "dünyanın güvenliğinin sağlanmasında paylaşımları gereken sorumluluk ve yükümlülük" konusunda "isteksiz" davranmaları, savaşın maliyetine ilişkin tartışmaların aslında yeni dönemin güçler dengesiyle ilişkili olduğu ve "Almanya ve Japonya'nın ... Kongreyi (ABD) sarsan yeni duraksamaları, ne kadar cimri olduklarını değil, şanlı Amerikan askeri zaferi için ödedikleri milyarların karşılığında ellerine ne geçeceğine dair duydukları derin kaygıyı göstermektedir" yorumlarına neden olmaktaydı.¹⁰

Bazı devletlerin devlet olma statüsünün (rogue states) tartışılır olduğuna dair yargılar artık açıkça dile getirilebilmektedir

Aslında 1990'lar boyunca bir yandan Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla ABD ile ilişkilerin değiştiğini tanımlayan bir yandan da ABD'nin küresel çıkarlarıyla kendi çıkarlarının bir arada sürdürülebileceğini tanımlayan AB'nin ve özellikle Almanya ve Fransa'nın aslında bir "çatışma" durumuna kendi iç çelişkilerini de aşacak bir biçimde hazırlık yapmaya çabaladığı da ortaya çıkmaktadır.¹¹

I. Irak Savaşı'ndan hemen altı ay sonra neredeyse Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşundan bu yana aslında işlevsiz bir biçimde varolan, Avrupa savunması düşüncesi Almanya ve Fransa'nın bir araya gelip Avrupa savunma gücünün çekirdeğini oluşturacak ortak bir askeri birim üzerine (Avrupa Ordusu) tartışmalarıyla tekrar gündeme taşınmıştır. 1991'de imzalanan Maastricht Anlaşması, yalnızca Avrupa'nın ekonomik ve para politikalarında birliğe adım atması ve tek başlarına ABD ile ekonomik alanda çıkar çatışmasına giremeyecek devletlerin bir bütün halinde hareket etmeleri anlamına gelmemekte, aynı zamanda ortak bir savunma politikasının Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (CFSP) çerçevesinde gerçekleştirilmesini de hedefine almaktadır. 1997'de imzalanan Amsterdam Anlaşması, AB'nin kriz yönetiminde güçlendirilmesinin gerekliliğini tanımlayarak Batı Avrupa Birliği'nin (WEU) AB'nin içerisine katılması gerekliliğinin altını çizmekteydi.¹² Aralık 1998'de yapılan Fransa-Britanya zirvesinde AB'nin bağımsız biçimde hareket etmesi ve Atlantik ittifakının gücünü arttırılmasına karar verilirken, yeni karar alma mekanizmalarının oluşturulması ve AB'ye mahsus yeni askeri önlemlerin geliştirilmesi için planlama yapması da onaylandı. Haziran 1999 Cologne Avrupa Konseyi kararıyla güvenlik ve savunma konularında bir ortak Avrupa politikası oluşturma sorumluluğu AB'ye verilerek, AB üyesi on beş ülkenin daha etkili bir Avrupa ordusu geliştirmesi için sorumluluk tanımlaması yapılmıştır. Aralık 1999 Helsinki Avrupa Konseyi ise Cologne'de alınan kararlar çerçevesinde, 2003'e kadar tüm üye devletlerin 50.000/60.000 arası askerden oluşacak bir gücü 60 gün içerisinde "operasyona" hazır olacak ve bir yıla kadar orada tutabilecek biçimde oluşturmaları; Birliğe son derece önemli operasyonlar için gerekli olan stratejik yönlendirme ve politik kılavuzluk sağlayacak, Konsey içerisinde yeni askeri ve politik kurumların ve yapıların oluşturulması sonucuna varmıştır. Haziran 2000 yılında bir adım daha atılmış ve hem AB'ye üye olmayan ama NATO'ya üye

olan devletlerin (Türkiye) hem de tüm bu düzenlemenin dışında kalan devletlerin (Rusya ve Ukrayna) katılabileceği biçimlerin tartışmaya açılması kararlaştırılmıştır. 2000 yılının sonlarında ise Batı Avrupa Birliği'nin tüm işlevleri, kurumları ve varlığıyla birlikte AB içerisine katılması AB'nin daha bütünlüklü bir dış ve güvenlik politikası oluşturmalarının bir başka tanımını oluşturmuştur.

Bu süreç içerisinde Rus dış politikasının yönlendirilmesinde, Kosova müdahalesi çerçevesinde BM Güvenlik Konseyi'nin dışarıda bırakılarak, NATO'nun ve asıl olarak ABD'nin müdahalesi bir durak noktası oluşturdu. Rusya'nın 1990'ların ilk yarısında "çok-kutupluluk" çerçevesinde izlediği dış politika 1996'dan itibaren değişmeye başladı ve bu değişiklik Putin'in 2000 yılında yeni bir dış politika tanımlamasıyla, artık Rusya için "stratejik bütünleşme" politikasının geçerli olduğunu saptamaktaydı.¹³ Bu yeni ulusal stratejiye göre, ABD'nin tek yanlılık politikası ile uluslararası sistemde ortaya çıkan "II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan stratejik ve politik sistemin artan bir hızla çöküşü"¹⁴, oyunun kurallarının Rusya'nın katılımı olmaksızın yeniden yazılması, ekonomik ve finansal küreselleşme, Avrupa bütünleşmesi ve askeri ilişkilerde bir "devrimin" Rusya'dan bağımsız gelişmesi gibi "dostane olmayan" bir ortam içerisinde, Rusya bugüne kadar etki edemeyeceği olayları engellemeye çalışır bulmuştur.¹⁵ Temel hedef, Rusya'yı yeniden güçlü bir devlet konumuna taşımak olmalıdır. Uluslararası alanda "izolasyon" bu hedefe ulaşmayı zorlaştırmakla kalmayıp aynı zamanda reform üzerinde oluşan konsensusu da bozarak, "radikal politik hareketi" güçlendirmektedir.¹⁶ Tüm bu nedenlerle Rusya, bir yandan Avrupa-Amerika ve NATO-AGSP (ESDP-European Security and Defence Policy) eksenlerinin hepsini kapsamaya çalışırken, bir yandan da çok yanlılık (BM Güvenlik Konseyi) ve tek yanlılık politikalarını (Gürcistan'ın Çeçen teröristlere yataklık ettiği gerekçesiyle önceden saldırı hakkını kullanabileceğini bildirmiştir 12 Eylül 2002) farklı olaylara ve sorunlara ilişkin ileri sürmektedir.

Genel anlamdaki bu gelişmelerin yanı sıra ikili ilişkilerde de bir takım değişiklikler söz konusudur. Kosova müdahalesinin hemen ardından ABD ve İngiltere arasında stratejik, askeri ve istihbarat servislerinin işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik "Savunma Ekipmanı ve Sınai İşbirliği için İlkeler Deklârasyonu" imzalandı.¹⁷ Buna göre bir "Trans-Atlantik köprü-

2000
sonlarında
Batı Avrupa
Birliği'nin
tüm
işlevleri,
kurumları ve
varlığıyla
birlikte
AB
içerisine
katılması,
AB'nin
daha
bütünlüklü bir
dış ve
güvenlik
politikası
oluşturmasının
bir başka
tanımını
oluşturmuştur

sünün kurulmasıyla ABD Savunma Bakanlığı küreselleşme politikasını Avrupa'ya taşıyabilecek" ve böylece ABD ve "müttefik" şirketler arasında oluşturulacak daha sıkı bir sanayi bağlantısıyla, ABD'nin savaş ve operasyonlar arası ilişki kurma kapasitesi güçlendirilecektir. Bu anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra, zaten en büyük Amerikan savunma şirketlerinden biri olan Lockheed Martin and Boeing ile ittifak halinde olan British Aerospace, GEG Marconi ile birleşerek ABD-İngiltere savunma sanayinin Fransız-Alman sanayi karşısında hakimiyetini pekiştirdi. Bu ittifaka karşılık olarak, Fransız Aerospace-Matra ile Alman Deutsche Aerospace (DASA) birleştirildi ve bir yıl sonra European Aeronautic Defence and Space Co. (EADS) bu birliğe dahil oldu¹⁸. Böylece resmi olarak nükleer silaha sahip olmayan Almanya, Fransa'nın nükleer silah programının içerisinde yer almaya başladı.

Bu gelişmelerin yanı sıra, 1998'den itibaren Almanya ve Fransa, Rusya ile savunma sanayine ilişkin ikili görüşmelere başladılar ve 2000 yılında Rusya ile Almanya arasında, NATO çerçevesi dışında ve ABD'nin bilgisi dahilinde olmaksızın, bir işbirliği anlaşması imzalandı.¹⁹ Öte yandan, CIA tarafından özellikle Doğu Asya'da büyük bir güç haline gelmeye çalışan bir devlet olarak tanımlanan Çin'in, askeri modernizasyon programı; silahlanma harcamalarını 2001 yılında yüzde 17.7 arttırması; Rusya'nın silah satışının yaklaşık yüzde 70'inin Çin'e gitmesi ve Çin ve Rusya arasında birden fazla askeri işbirliği anlaşmasının imzalanması silahlanma ve askeri işbirliklerinin ABD'nin yükselen hegemonik gücü karşısında yeniden oluşturulmasına bir başka örnek oluşturmaktadır.²⁰ Çin Savunma Bakanlığı Ekim 2000 tarihli "White Paper"ına göre, ABD "yeni bir 'askeri müdahale tehdidi' altında"²¹ uluslararası politika ve neo-ekonomik kolonyalizmi" yaşama geçirmektedir ve Çin Silahlı Kuvvetlerine göre ise uluslararası alanda "savaş, hegemonya ve güç politikaları" ağırlık kazanmaktadır. Sonuçta, değişen Amerikan dış politikaları, ABD'nin Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan gibi devletlerle yaptığı ikili askeri anlaşmalar, hem Çin'in hem de Rusya'nın içeriye dönük kaygıları aslında bu bölgede çıkarları çatışan iki gücü "biraraya" sürüklemiş görünmektedir. 11 Eylül'den hemen sonra Hindistan ve Fransa'nın Arap Denizi'nde ortak askeri tatbikat yapmaları ve Rusya-Hindistan askeri işbirliği anlaşması, Pakistan-Hindistan'ın Keşmir soru-

nuna ilişkin çatışmasında Pakistan'ın yanında yer alan bir ABD düşünüldüğünde, uluslararası alanda kırıma ve istikrarsızlığın yaygınlaşması ve derinleşmesini göstermek açısından son derece önemlidir.

Irak savaşı ve sonuçları

Irak savaşının ABD'nin beklentilerinin de ötesinde "kısa" sürmesine rağmen, sonuçlarına bakıldığında ve 2002'nin sonuyla karşılaştırıldığında, dünyanın bugün ABD'de dahil olmak üzere herkes için daha tehlikeli, istikrarsız ve "çatışma" potansiyeline daha yakın olduğunu belirtmek gerekmektedir. ABD'nin tek yanlı politikasını kendi güvenliklerine ve çıkarlarına bir tehdit olarak algılayan tüm devletlerin silahlanmaya hız vermek de dahil olmak üzere bir takım önlemler alması kaçınılmaz gözükmektedir. Irak savaşının, Avrupa'nın, Rusya'nın, Çin'in ve diğer ülkelerin soğuk savaş sistemini terk etmelerinde hızlandırıcı bir etkisi olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Avrupa açısından bakıldığında, ABD ile ortaklaşa hissedilen "tehdidin", Amerikan dış politikasıyla uyum ve NATO'nun şemsiyesi altında bir bütünleşmeyi gerekli kıldığı ifade edilebilir. Ancak, yine de NATO bünyesindeki Fransa-Almanya'nın uzlaşmasına dayalı olarak, Avrupa bütünleşmesine ilişkin tüm varsayımların ve politikaların sarsılması da son birkaç ayın sonuçları arasında gözden kaçırılması gereken bir gelişmedir. İngiltere'nin Avrupa para sisteminin dışında kalmasından sonra, Irak savaşında kendini bütünüyle ABD politikalarıyla özdeş bir biçimde tanımlaması; Almanya-Fransa ve Belçika'nın patriot füzelelerinin NATO çerçevesinde Türkiye'ye yerleştirilmeleri konusunda gösterdikleri direnç ve bu direncin ABD tarafından NATO'nun sonu olacağı tehdidiyle kırılması; BM Güvenlik Konseyi'nde Fransa ve Rusya tarafından kullanılacağı belirtilen veto ve bu kararın Almanya ve Çin tarafından desteklenmesi; "yaşlı Avrupa" tartışmaları ve Avrupa'da milyonlarca insanı sokağa döken savaş karşıtı hareket, 1945-1990 arası uluslararası ilişkilerin geleneksel işleyişinin, reflekslerinin, hukukunun, ittifaklarının son bulduğunu sergilemektedir. Nitekim savaş sonrasında Almanya-Fransa-Belçika-Lüksemburg'un Avrupa savunması oluşturmak üzere yaptıkları Saint Malo deklarasyonunun "dörtlü çete" olarak sunulması ve ABD'nin Londra'da 16 ülkeyi toplayarak yaptığı Irak'ın askeri anlamda "istikrara kavuşturmasını hedefleyen" toplantı, kırılmanın ve ye-

ABD'nin tek yanlı politikasını kendi güvenliklerine ve çıkarlarına bir tehdit olarak algılayan tüm devletlerin silahlanmaya hız vermek de dahil olmak üzere bir takım önlemler alması kaçınılmaz gözükmektedir

niden tanımlama sürecinin altı çizilerek yazılması gereken bir başka boyutudur.²² Bir sonraki "savaşta", bu savaşta ortaya çıkan "ittifakların" aynen tekrarlanıp tekrarlanmayacağı ve 1945-1990 Amerika-Avrupa ve Avrupa içi ittifakının nasıl kırılacağı hem bu ülkelerin iç politikalarına bağlı olarak içerdeki sınıfsal dengeyi nasıl kuracaklarına, hem de uluslararası alanda çıkarların hangi oranda çatıştığına bağlı olarak değişebilir.²³

ABD'nin "bizimle olmayanlar, bize karşıdır" şeklinde formüle ettiği dış politikanın, uluslararası, ulusal, bölgesel ve toplumsal açıdan zincirleme bir biçimde istikrarsızlaştırıcı bir etkisi olmaması düşünülemez. Özellikle Ortadoğu'da birbiriyle bağlantılı son derece karmaşık sorunların (Filistin, İsrail, İran gibi) sadece uluslararası güvenliği tehdit etmesi değil, aynı zamanda "küresel ekonomi" ve "uluslararası enerji piyasaları" üzerinde de istikrarsızlığa, kırılmalara ve çatışmalara yol açması beklenebilir. Bugün, Irak'ın "yeniden yapılandırılmasında" ya da başka bir ifadeyle pastanın paylaşılmasında, kimin ne kadar ve nasıl bir rol oynayacağına ilişkin, ABD, Almanya, Fransa ve Rusya arasında yapılan tartışmalar ve farklı tutum alışı Batı bloğu içerisindeki çatlağı iyice açığa çıkaran, derinleştiren bir süreç olduğu gibi, aynı zamanda "müdahale hukukunun" BM nezdinde bir kez daha meşrulaştırılmasına da işaret etmektedir.²⁴

Son söz olarak, IMF'nin dünya ekonomik büyümesinin düşeceği beklentisi, dünya ölçeğinde işsizliğin artması, en iyi niyetli yorumla küresel ekonomik durgunluğa işaret eden göstergeler, dünyanın "gelişmiş ekonomilerine" sahip ülkelerin arasında en küçük pazar, hammadde ve çıkar için kıyasıya ve "sonuna kadar" bir rekabetin yaşanacağını göstermektedir. Bu rekabetin Avrupa ve Amerika arasında kısa ya da orta vadede açık bir "çatışmaya" ya da "savaşa" dönüşmesi beklenemez. Ancak, "sonuna kadar rekabetin" öznelere olan her bir devletin bu rekabeti güçlendirilmiş bir askeri yapıyla desteklemeleri ve dolayısıyla

bütçeden silahlanmaya ayrılan payların arttırılması -sosyal güvenlik, eğitim, sağlık gibi alanlarda da daralma- kaçınılmaz görünmektedir. Önümüzdeki sürece bakıldığında, tüm dünyada varlığı şu ya da bu biçimde hissedilen ekonomik krizin derinleşmesinin önünün (özellikle batı dünyasında varlığını hissettiren anti-kapitalist eylemler gözönünde bulundurulduğunda) doğuya ya da güneye karşı geliştirilecek milliyetçilik ile kesilmesine; sınıf temelli ya da ekonomik anlamda kuzey-güney karşıtlığına dayalı bir çatışmadan çok, "medeniyetler çatışması" olarak adlandırılacak bir çatışmanın gündemde tutulmasına; az gelişmiş ülkelerde demokratikleşme çabalarının ulusal güvenlik ve terörizm tehdidi gerekçesiyle askıya alınmasına; gerekçe oluşturacağı söylenebilir.

Tüm bu gelişmeler ışığında 1990'larda ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareketin içinde barındırdığı anti-kapitalist "ruh"da gözönünde bulundurulur ise, savaş karşıtlığı ya da bir başka ifadeyle anti-emperyalist bir tutumun, daha da kapsamlı bir noktaya evrilerek, radikalleşmesi beklenebilir. Bununla beraber, küreselleşme karşıtı hareketin, kendisini sınıf temelinde örgütlenmiş bir hareket olarak tanımlamaktan oldukça uzak bir çizgide sunması, hem örgütlenme biçimi hem kullandığı araçlar hem de ulusal-sınırları aşan eylemliliğiyle, bugüne kadar ortaya çıkmış sınıf mücadeleleri ile karşılaştırıldığında, tarihsel örneklerinden farklı bir yapı sunmaktadır. Sistemin reforme edilip edilmemesi, şiddet kullanılıp kullanılmaması gibi temel konularda farklı tavırlar ve tanımlamalar içerisinde olan bu eylemliliği basitçe "küresel bir sınıf mücadelesi" olarak nitelenecek kolay değildir. Ancak, böylesi bir duruşa yönelebilecek bir sınıfsal yapıyı hem kendi içerisinde hem yöneldiği hedef anlamında barındırmakta olduğu da vurgulanmalıdır. Irak'a ABD'nin saldırısı, bu saldırının öncesinde ve saldırı sürecindeki kitlesel eylemlere karşı takınılan tavır ise böylesi bir "değişimi" hızlandıracak bir gelişme olarak nitelenebilir.

ABD'nin
"bizimle
olmayanlar,
bize
karşıdır"
şeklinde
formüle
ettiği
dış politikanın,
uluslararası,
ulusal,
bölgesel ve
toplumsal
açıdan
zincirleme
bir biçimde
istikrarsız-
laştırıcı
bir etkisi
olmaması
düşünülemez

dipnotlar:

- 1) Wallerstein, I., *Liberalizmden Sonra*, Metis Yayınları, 1995, sf. 33, 51.
- 2) Ekonomik büyüme %2-3'lerde seyrederken, bu dönemin başlangıcında % 8-9 olan dünya ticaretindeki büyüme de düşmüş, %4-2.5'a gerilemiştir. Kişi başına büyüme oranı, 1960-1980 % 83 iken, 1980-2000 arasında % 33'e düşmüştür. Weisbrot, M., Naiman, R. ve Kim, J., *The Emperor Has No*

Growth:Declining Economic Growth Rates in the Era of Globalization, May, 2001, Center for Economic and Policy Research, www.cepr.org

- 3) Bu kutuplaşmayı Wallerstein, ABD-Japonya-Çin-İngiltere ve Almanya-Fransa-Rusya şeklinde tanımlarken, Woods, ABD, Almanya ve Japonya arasında üçlü bir kutuplaşma öngörmektedir. Wallerstein, I., *op.cit.*, sf. 32-33, Woods, A., A

- Socialist alternative to European Union, www.marx-ist.com
- 4) Önder, İ., Savaşın Ekonomi Politikası, Sol Dergisi, sayı. 195, Ocak 2003, sf. 37
- 5) Gill, S., The Constitution of Global Capitalism, www.theglobalsite.ac.uk/press/010gill.htm, 2000
- 6) Örneğin, Avrupa ve ABD şirketleri arasındaki rekabetten dolayı çözümlenememiş ve kuruluşundan sonraki ilk dört yılda DTÖ'nün "panellerine" götürülmek zorunda kalınan tam 177 anlaşmazlık söz konusudur. WTO Millennium Bug: TNC Control Over Global Trade Politics, CEO Observer Issue 4 - <http://www.xs4all.nl/~ceo/observer4/index.html#bur a>
- 7) Dietrich, W., A Structural-cyclic Model of Developments in Human Rights, Human Rights Working Papers, 27 April 2000, <http://www.du.edu/humanrights/workingpapers>
- 8) Tol-Göktürk, E. D., Küreselleşme, Yeni Uluslararası Akımlar ve Uluslararası İlişkiler Disiplinine Etkileri, ODTÜ, I. Uluslararası İlişkiler Uluslararası Kongresi, 3-5 Temmuz 2002, www.ir.metu.tr/conference/papers/tol-gokturk/pdf
- 9) Candler, D., "International Justice and the end of International Law", www publica.cz/forum/forum-cah-ndler.htm
- 10) Hoagland, J., For Bush, a delicate time with Germany and Japan", The International Herald Tribune, 22 Mart 1991, aktaran Garten, J., Soğuk Barış, Sarmal yayınevi, 1994
- 11) Alman ve Fransız burjuvazisi ve elitleri arasındaki çatışma, İngiltere'nin ABD ile tanımladığı "özel" ilişki biçimi, Batı-Doğu Almanya bütünleşme sürecinde ve daha sonra Doğu Avrupa devletlerinin AB'ye katılma sürecinde Fransa, Almanya ve İngiltere arasında yaşanan sıkıntılar gibi.
- 12) Braillard, P., Schwok, R., The Development of a Common European Security and Defence Policy (CESDP) by the European Union and its Possible Consequences for Switzerland, September 15, 2001, CIAO, www.ciao.org
- 13) National Security Concept of Russia, Daily News Bulletin, Ministry Of Foreign Affairs Of The Russian Federation Information And Press Department, www.mid.ru
- 14) Rus strateji analistlerinden Sergei Karaganov'un yaptığı değerlendirmelerden alıntı yapan, Lynch, D., Russia Faces Europe, Chailiot Papers 60, Institute for Security Studies, EU, May 2003, www.iss-eu.org/chailiot/chai60.pdf
- 15) www.mid.ru, op.cit.
- 16) Interview by President Vladimir Putin of the Russian Federation to the French Newspaper Le Figaro, 27.10.2000, Daily News Bulletin, Ministry Of Foreign Affairs Of The Russian Federation Information And Press Department, www.mid.ru
- 17) Chossudovsky, M., The Anglo-american Military Axis, Centre for Research on Globalisation, <http://globalresearch.ca/articles/CHO303B.html>, 10 Mart 2003
- 18) ibid.
- 19) ibid.
- 20) Barron, J., China's Modernization: The Russian Connection, Parameters, US Army War College Quarterly, Winter 2001-02, <http://carliste-www.army.mil/usawc/Parameters/01winter/barron.htm>
- 21) gunboat policy yerine kullanılmıştır.
- 22) Gnesetto, N., ABD ile Avrupa ilişkileri, Le Figaro, aktaran Radikal, 24 Mayıs 2003
- 23) Özellikle şu anda sağcı hükümetlere sahip İspanya ve İtalya ve bunlara ek olarak Amerika ile işbirliği yapan Doğu Avrupalı devletlerin bir sonraki savaşta nerede yer alacaklarını bu süreçler belirleyecektir.
- 24) ABD, İngiltere ve İspanya tarafından hazırlanan ve Irak'ın savaş sonrası statüsünü ana hatlarıyla çizen tasarıya göre "işgalci güçler" tarafından kurulan "idare"nin Irak'taki sorumlulukları ve yükümlülükleri "uygulanabilir" hukuk kurallarıyla sınırlı tutularak, "işgalci güçler" dışında kalan ve Irak'ta çalışacak olan güçlerin bu "idare"nin yetkisi altında faaliyetlerini sürdürebilecekleri ifadeleri yer alıyor. Bu durumda örneğin BM bu ülkede birtakım faaliyetler sürdürecektse, bunu "işgalci güçlerin" kurduğu idarenin denetiminde yapmak zorunda. Tarhanlı, T., ABD'nin yeni Irak kararı, Radikal, 22 Mayıs 2003

Irak sorununun dünya politikasına etkileri

1. ortadoğu'da jeopolitik önemi tanımlama sorunu:

Tarihçi Stefanos Yerasimos, Belgrad'dan başlayıp Sava nehri boyunca uzanan ve Dalmasya kıyılarında Adriyatik'e kavuşan çizgi ile Anadolu'yu Suriye ve Mezopotamya'dan, Mezopotamya'yı da İran yaylasından ayıran ikinci bir çizginin arasında kalan coğrafyayı Batı ile Doğu arasındaki "Geçiş Alanı" olarak tanımlıyor¹. Geçiş Alanı, Osmanlı topraklarının ana parçasını teşkil ediyordu; yine çağdaş Türkiye de Geçiş Alanı'nın ortasında yer almaktadır. Yerasimos, Geçiş Alanı ile, spekülasyon bir coğrafya kurguyu değil, özellikle sınırları farklı dünyalar arasındaki şiddetli çatışmalara tanık olan gerçek öneme sahip "jeo-politik" bir alanı tarif etmektedir.

XIX. yüzyılın paylaşım amaçlı güç çatışmalarının asıl ilgi konusu, Geçiş Alanı ile fazlasını (Ortadoğu vs.) teşkil eden Osmanlı toprakları üzerindeki çekişmelerin özünü simgeleyen "Doğu Sorunu" olmuştur. Avusturya-Sırbistan ihtilali ile patlak veren I. Dünya Savaşı'nın öncelikli ilgi alanı Balkanlar olarak gözükmüyorsa da, kısa sürede yayılan savaşın temel nedenlerinden birisinin de Doğu Sorunu olduğu kısa sürede ortaya çıktı ve bu savaş Osmanlı'nın Ortadoğu'dan çıkartılarak İngiliz-Fransız mandata egemenliğine girişile sonuçlandı. Sovyetler'in dağılması, önce Osmanlı, sonra İngiliz etkisini, ardından Üçüncü Dünyacı bağımsızlaşma hareketlerini gören Ortadoğu'da bu kez de ABD'ye, bölgeyi yeniden bir dış güce bağımli hale getirme operasyonunu sonuca ulaştırma fırsatı sağladı. 1920'lerin ikinci yarısında Suudi Arabistan'daki petrol imtiyazları² ile başlayan Körfez'e sızma sürecinde 1948'de İsrail'in kurulması ve 1953'de İran'da Musaddık'ın devrilmesi perçinleyici gelişmeler oldu. Fakat bu gelişmeler Arap Dünyası ve İran'daki iç tepkiler ile bundan sonraki 30 yıl boyunca Mısır, Suriye, Irak, Libya, Yemen, İran, Sudan gibi bölge aktörlerinin de Batı karşısı girişimlerini beraberinde getirdi. Soğuk Savaş döneminde de bu cephe Sovyet koruması altında uluslararası ve bölgesel krizlerde direnme olanağı buldu, bununla birlikte ABD her zaman olası bir "revenge" fırsatı gözetmeye devam etti ve bu fırsat sosyalist blokun krize düştüğü 1990'daki Kuveyt hadisesi ile doğdu.

Sovyetler'in dağılması, Çarlık sonrası dönemde sosyalizmin ideolojik ve politik denetiminde olan Avrasya topraklarının tüm zenginliğiyle birlikte başıboş kalmasına ve Batı sermayesine açık hale gelmesine yol açtı. Bu halile, Osmanlı'dan sonra, SSCB'nin çözülüşüyle birlikte, Azerbaycan'dan Kırgızistan'a uzanan, Orta Asya'yı kapsayan, alanda "ikinci bir Doğu Sorunu"nun açığa çıktığı söylenebilir. Kuveyt ve 11 Eylül hadiselerini pragmatist biçimde kendi çıkarları için kullanan ABD Irak'taki rejimi yıkarak Ortadoğu'yu şekillendirmeye yolundaki yeni bir aşamaya geçme çabasındadır. Yalnız, bu adımın burada kalmayıp, İran, Azerbaycan hattında ilerlemesi ve süreç içerisinde Kırgızistan'a kadar uzanan ABD etkisindeki bir siyasi bölge ortaya çıkartılması yönünde süreceğine dair senaryolar yazılmaktadır. Böylesi bir durumda Ortadoğu ile Orta Asya'yı ABD'nin enerji bölgelerinde kuracağı mutlak bir denetim altından birleştirilmesi ana amacı sezilebilir. Bu noktada, Osmanlı topraklarının paylaşımı olan eski orijinal Doğu Sorunu ile Sovyet topraklarının paylaşımı olarak tanımlanabilecek yeni Doğu Sorununun eklenmiş olduğundan bahsetmek mümkün hale gelecektir.

ABD başta olmak üzere bazı Batılı merkezlerde Irak ve Saddam Hüseyin'le olan sorunun 1990 Ağustos'unda başlayıp, 1991 Ocağı'nda savaşa dönüşen Kuveyt Krizi ile devam ettiği öne sürülmektedir. Fakat o dönemde yapılan medyatik yalan bombalarının etkisiyle olayların çok daha gerilere uzanan boyutlarını ve gerçek niteliklerini anlayabilmek pek kolay olmamıştır. Özellikle 1992'den sonra Kuveyt krizine daha sakın kafayla bakan nesnel araştırmalar ortaya çıkmaya başlamıştır³. Bunun sonucunda da önceden karanlıkta kalan pek çok konu aydınlığa kavuşmakta, yorum dahi getirilemeyen pek çok gelişmeye tutarlı yorumlar nihayet yapılabilmektedir. İşte bu yazıda bu tip yorum ve birikimler aktarılmaya çalışılacaktır.

2) Irak'ın kuveyt'e girme nedenleri:

Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etme sebepleri, farklı farklı beklentilerin birleşmesiyle doğmuş olabilir:

Mehmet Hasgüler*

M. Bülent Uludağ**

Hakan Arslan***

Sovyetler'in dağılması, Çarlık sonrası dönemde sosyalizmin ideolojik ve politik denetiminde olan Avrasya topraklarının tüm zenginliğiyle birlikte başıboş kalmasına ve Batı sermayesine açık hale gelmesine yol açtı

* Yard. Doç. Dr.

** Yard. Doç. Dr.

*** Dr.

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

1. Irak'ın Kuveyt üzerinde öteden beri egemenlik iddiası vardı. Osmanlı ve Arap İmparatorluğu dönemlerinde Kuveyt'in Basra vilayetine bağlı olması ve oradan idare olunması Irak tezini kuvvetlendirmektedir. Kuveyt'in ülkedeki geniş petrol rezervlerinden ötürü İngilizlerce uydurulmuş bir devlet olduğu kuşku götürmez. Mesela Ürdün de böyle bir İngiliz-versiyonu devlettir. Tüm bu verilerin ışığında yaşanan bazı olaylarda Irak yönetimlerinin Kuveyt'e ilişkin tavırlarının eskilere uzandığını göstermektedir. Mesela İngiltere 1960'da Kuveyt'e bağımsızlık verdiğinde, Irak buna itiraz etmiş ve 1961'de işgal girişiminde bulunmuştur.

2. Irak'ın Kuveyt'e ihtiyacı da vardı. Bu ülkenin işgali, Irak'ın denize çıkışı sorununu halletmesine büyük ölçüde vesile olabileceği gibi, Kuveyt'i kontrol edebilecek bir Irak'ın dünya petrol rezervinin yüzde 24'ünü eline geçireceği ortadadır. Irak'ın İran'la olan savaşı başlatma sebepleri arasında yine benzer olgularla karşılaşılmaktadır. İran'ın Khuzistan bölgesi Elam uygarlığının doğduğu yerdir. Bu bölgede, kesin olmamakla birlikte 3 milyon kadar Arap yaşadığı sanılmaktadır. Bu Arap nüfus Irak'ın pan-Arabist emellerinin hedefi olduğu gibi, Khuzistan'ın aynen Kuveyt'e benzer şekilde hem Irak'la bitişik hem de İran'ın ana petrol rezervlerinin bulunduğu bölge olması, ayrıca Şat-ül-Arap'ın İran tarafını oluşturması, Irak'ın denize çıkışı sorunu ve petrol üzerinde hegemonya çabalarını tatmin edebilecek bir bölgeyi Saddam'a sunuyordu. 1979-80 döneminde İran'daki devrim ve iç kargaşa saldırı için uygun ortamı da oluşturduğundan, Saddam Hüseyin çok kısa süreceği beklentisiyle savaşı başlatabilirdi. Ama işler onun umduğu gibi gitmemiştir.

3. Irak, İran'la 8 yıl süren savaşta tüm Arap dünyası adına savaştığını iddia ediyordu. Her ne kadar Suriye, Libya ve Güney Yemen gibi Arap rejimleri İran yanlısı bir konumdaysalar da, Körfez'deki tutucu Arap monarşileri şah gibi müthiş bir despotun devrilmesinden hayli ürkmüş olacaktı ki, İran'la olan savaşında Irak'ı geniş ölçüde finanse ettiler. Savaş sona erdiğinde, savaş öncesinde hemen hiç dış borcu olmayan Irak'ın, savaş sonunda 70 milyar \$ borcu vardı. Bu borcun 30 milyar \$'ı, büyük kısmı Kuveyt olmak üzere sözcüğü Arap Krallıklarından gelmişti. Bu Körfez emirlerinin ve krallarının paralarını geri istemeleri, onların güvenliği için de savaşmış, 500.000'in üzerinde evladını yitiren Saddam Hüseyin'i çok öfkelenmişti.

4. Saddam Hüseyin'in İran'la olan savaşının hukuki sebebi Şat-ül-Arap üzerindeki anlaşmazlıktı. Fakat gerçek sebepler arasında, İran'daki Şii karakterli devrimin, nüfusunun yüzde 60'ını Şiilerin oluşturduğu, bu mezhep için çok kutsal merkezlerin (Kerbela, Necef gibi) bulunduğu Irak'ı da İran'ın istediği yönde sarsabileceği endişesi vardı. Üstelik, Irak yönetiminin laik Arap milliyetçisi ve sosyalist bir yapıda olması, onu Humeyni'nin "Tağuti" yani baskıcı, İslam-dışı, gayri meşru rejimler arastırma sokuyor ve açıkça ilk hedef durumuna getiriyordu. İran'ın radyo ve televizyonunun çok kolay dinlenip izlenebildiği Irak'ta, güneydeki Şii çoğunluk propaganda etkilerine gayet açık durumdaydı ve Sunni ağırlıklı Bağdat merkezi yönetimi bu durumdan endişe duyuyordu. 1988'de savaş bittiği halde İran'ın propaganda savaşı bitmemişti. Bununla beraber laikliğin ve sosyalizmin 80'li yıllarda gözden düşmesi Irak rejiminin meşruiyet ve ideoloji sorunlarını da ortaya çıkarmıştı. Kitleleri özellikle 1980'li yıllarda saran ve yükseliş sebeplerine burada girilmeyecek olan İslamcı dalgalar, siyasal meşruiyet sorunu olan Irak yönetimi tarafından da pekala kullanılabilirdi.

5. Bir önceki maddede ileri sürülenlerle bağlantılı şekilde İslamcı bir söylem Irak yönetimine ordusunu ve halkının büyük bir kısmını bir arada tutabilme imkanı vermekle kalmayacak, ayrıca Irak'a öteden beri hevesli olduğu Arap-İslam dünyası, Bağlantısızlık hareketi ve üçüncü dünya içinde radikal bir direniş merkezi olma hedefini gerçekleştirmede ciddi bir ideolojik temel oluşturabilecekti.

6. Saddam Hüseyin'in İran'la uzlaşmaksızın başka girişimlere yönelebilmesi kolay olmayacaktı. Irak ordusunun önemli bir kısmı, 1988'de savaşın son döneminde ele geçirilmiş 100 km kadar derinlikteki Güney İran topraklarında bulunuyordu. Bu işgal İran'ın barış konusundaki isteksizliğinin de bir sebebinin oluşturuyordu. Saddam Hüseyin'in sırf barış sağlamak için bu bölgeyi karşılıksız olarak terk etmeyi halkına izahı hayli zor olacaktı. Ama Kuveyt işgalinden sonra İran'la uzlaşmak ve İran topraklarını terk etmek fikrini kabul ettirebilmek Irak halkına çok daha kolay olabilirdi ve makul karşılanırdı.

7. Bu yıllarda dağılan ve sınırlarını açan sosyalist blokta ve SSCB'de sayıları milyonlarla ifade edilen Yahudi nüfusu, İsrail'e yerleştirme gibisinden bir plan "siyonist rejimce" uygulamaya konmuştu. Arap liderleri bu konuda bağırıp çağırmanın ötesinde fazla bir şey ya-

Laikliği ve sosyalizmin 80'li yıllarda gözden düşmesi Irak rejiminin meşruiyet ve ideoloji sorunlarını da ortaya çıkarmıştı

pamıyorlardı. Birinin bir şeyler yapıp, bu Yahudi göçünü durdurması gerekiyordu. 2 Nisan 1990'da, yani Kuveyt'in işgalinden 4 ay önce Saddam Hüseyin, sosyalist ülkelerden Filistin'e Yahudi göçünün başlı başına bir savaş sebebi olabileceğini ve elindeki kimyasal silahlarla İsrail'in nüfusunun yarısını yok edebileceğini açıkladı. Ve o anda da Yahudi lobisinin etkin olduğu Amerikan medyasınca bir numaralı insanlık düşmanı (public enemy number one) ilan edildi.⁴ Kuveyt krizi başladıktan sonra Saddam Hüseyin'in İsrail'in Arap topraklarını, Suriye'nin Lübnan'ı, T.C.'nin Kıbrıs'ı yıllardır işgal etmekte olduklarını öne sürerek, bölgedeki tüm işgal sorunlarının birlikte ele alınmasını savunan bir barış planı ortaya atması, daha da çelişkili bir duruma sebep oldu. Filistin sorunu ve Arap-İsrail çatışmasının, Saddam benzeri çılgın başka bazı Arap liderlerince de kullanılabilecek çok mühim bir koz durumuna geldiğini algılayan ABD ve Avrupalı karar vericiler, Kuveyt savaşının hemen akabinde Filistin Sorunu'nun da artık bir çözüme bağlanması hususunda hemfikir oldiler. Yani Kuveyt habisesi, ABD ve İsrail'in o ana dek sürekli karşı çıktıkları ORTADOĞU ULUSLARARASI BARIŞ KONFERANSI'nın 1991 içinde Madrid'te toplanabilmesini sağlayan temel etmen olmuştur. Bir başka deyişle Irak Kuveyt'e girmeseydi, ne Filistin sorunu böylesine ciddi biçimde gündeme gelebilir, ne de söz konusu barış konferans toplanabilirdi. Bunlara ek olarak Ocak-Şubat 1991'deki sıcak savaş günlerinde İsrail'e düşen Irak füzeleri her an kimyasal başlık da taşıyor olabilirdi. Yüzbinlerce Yahudi'ye dağıtılan gaz maskelerinin yol açtığı korkular, Filistin'e Doğu Avrupa ve Rusya'dan Yahudi akınını da durdurdu. Saddam Hüseyin de Filistinliler açısından somut sonuçlar getiren gelişmeleri başlatan bir unutulmaz lider olarak Filistin halkının gönlünde artık taht kurabilecekti. Ama zaten onun Kuveyt'e giriş kararını alırken hedeflediği şeylerden birisi de bu idi. Saddam Hüseyin'in İsrail'e saldırısı durumunda İsrail'in vereceği bir karşılık, sonuçta Kuveyt'i unutturacak ve Saddam'a karşı olan Arap devletleri dahi gözlerini İsrail'e çevireceklerdi. Bu durum da Saddam açısından riske girmeye değer avantajlar sağlıyordu.

8. Saddam Hüseyin'in tüm dünyanın tepkisini göze alarak Kuveyt'i işgale ve ilhaka kolayca karar verebilmiş olmasında bazı askeri varsayımların da etkili oldukları düşünülebilir. ABD önderliğindeki müttefik kuvvetlerin Irak'a saldırılabilecekleri cephe olmadığı varsayılıyor-

du. İran askeri bakımdan ABD aynı çizgide hareket edemezdi. Türkiye sınırı geniş boyutlu bir askeri harekate uygun değildi. Suriye, sınırlarını yabancı ordulara hiçbir zaman açamazdı. Ürdün zaten Irak'a dost bir rejimle idare olunuyordu. Geriye sadece Suudi Arabistan sınırı kalıyordu. Saddam Hüseyin, Suudi Arabistan'ın yüzbinlerce "cenabel" Amerikan askerinin Irak'a saldırı amacıyla ülkesine yığılmasına izin vermeye cesaret edemeyeceğini düşünüyordu. Gerçekten de bu ABD askeri yığınağı Suudi Arabistan'ın Arap ve İslam dünyasındaki prestijini çok sarsacaktı. Saddam'ın varsayımı olası bir çatışmanın salt Kuveyt ile sınırlı olacağı üzerine kurulmuştu. Bu durum Kuveyt'in işgalinin göze alınmaya değer bir risk olarak düşünülmesine sebep olmuş gibi görünüyor. Bu hesaplar tutmadı. ABD'nin amacı sadece Kuveyt'i kurtarmak değil, Körfez petrolünün ve İsrail'in güvenliğini sağlayacak şekilde Irak savaş makinesini yok etmek, Irak ekonomisini çökertmek idi. Soğuk Savaş sonrası ABD savaş stratejisinin de 1988'lerden beri bu yönde geliştiği gözlenmekteydi. Bu yeni savaş stratejisi bölgesel çatışmaların ön plana çıkacağı ve bölgesel hegemonya peşindeki orta büyüklükteki devletlerin saldırgan tavırlara gireceği varsayımına dayanıyordu. Bu orta büyüklükteki devletlere karşı da yeni türden, (ne SSCB'ye karşı olan nükleer silahların da gerekirse kullanılabileceği "yüksek yoğunluklu çatışma" (high intensity conflict) ne de gerilla hareketleri ve iç savaş durumlarında başvurulmuş "düşük yoğunluklu çatışma" (low intensity conflict) türünden olan) ORTA YOĞUNLUKLU ÇATIŞMA (mid-intensity conflict) savaş doktrininin oluşturulmasını gündeme getirdi. İşte Kuveyt operasyonu bu yeni doktrinin ilk uygulaması da oldu, ABD bu yolla da Vietnam sendromunun da üstesinden nihayet gelmeyi başarabilirdi.

3) savaşın sonuçları:

Kuveyt çatışması önceden de belirtildiği üzere, Filistin sorununun bir an önce çözülmesi gerektiğini göstermişti. O sebeptendir ki 1991 Ortadoğu Uluslararası Barış Konferansı ve 1993 Filistin-İsrail uzlaşmasının kökenlerini Kuveyt hadisesinde aramak gerekir. Kuveyt hadisesinde Arap devletleri birbirleriyle savaşmışlar, bunun sonucunda pan-Arabizm, Arap milliyetçiliği ve Arap birliği umut ve hayallerini elbirliği ile ortadan kaldırmışlardı. Kuveyt çatışmasında bir bağlantısız ülke Batılı emperyalist güçlerce ezilirken, Hindistan, Mısır gibi önemli bazı Bağlantısız ülkeler ABD'ye üs ko-

Kuveyt
hadisesinde
Arap
devletleri
birbirleriyle
savaşmışlar,
bunun
sonucunda
pan-Arabizm,
Arap
milliyetçiliği ve
Arap
birliği
umut ve
hayallerini
elbirliği ile
ortadan
kaldırmışlardı

laylıkları sağladılar. Bu ise Bağlantısızlık hareketinin de, tıpkı Araplık düşüncesi gibi fillen iflas etmesine benzer şekilde bir krize düştüğünü gösteriyordu⁵. SSCB, bu kriz anında henüz dağılmamış olmasına rağmen, ABD ve öteki Batılı güçlerce askeri açıdan "kaale bile alınmamış", Gorbacov'un sunduğu barış önerisine Başkan Baba Bush gülüp geçmiştir. Bu sonuç SSCB'nin Gorbacov döneminde ne kadar itibarsız bir konuma sürüklendiğinin de bir göstergesidir. Ama bundan zararlı çıkan sadece SSCB olmamış, sosyalizm idealinin artık dünya gündeminden düştüğü tescil olunmuştur. Sosyalizm ve SSCB olguları en çok da Üçüncü Dünya ülkeleri arasında bir ideal olma özelliğini tarihsel anlamda yitirmiştir.⁶

Kuveyt harbinin esas çarpıcı sonucu, yukarıda anlatılan ve birbiriyle ilgisizmiş gibi görünen sonuçların bileşiminde aranmalıdır. Araplığın, Bağlantısızlığın anlamsızlaşmasına, sosyalizmin gündemden düşmesine koşut olarak Arap dünyasını İslamcı dalgalar sarsmaya başlamıştır. İslamcılığın prim yapmasının sebebi, ortalıkta prim yapacak başkaca bir şey kalmadığından ötürüdür.⁷ İslam, "alternatifim!" diyen başka bir şey kalmadığı için Yeni Dünya Düzeni'ne alternatif olarak sunulmak istendi. Saddam Hüseyin İslam'ı kullanarak iktidarını meşrulaştırmıştı.

Bu noktada Türkiye'deki İslami referansları merkez alan Refah Partisi'nin yükselişine ilişkin bazı medyatik açıklamalarda düşünülen yanlışların da üzerinde durmak gerekiyor. Bu partinin yükselişini salt İmam-Hatip okulları, tarikat sermayesi, Suudi para desteği, Almanya bağlantıları ve varoş edebiyatı ile açıklamak yetersizdir. Irak'a yapılan saldırı ve başta müteveffa Özal olmak üzere T.C. yöneticilerinin Amerikancı politikaları sonunda karşılaşılan fiyaskolar, BM Güvenlik Konseyi'nde yaşanan net çifte standart politikaları ve "Yeni Dünya Düzeni"nin Türkiye ve pek çok İslam ülkesi açısından, Batı ile mevcut bağımlılık ilişkilerinden ötürü, sürekli aleyhte sonuçlara yol açması gibi sebeplerin de Refah Partisi'ne yönelen insanları bileyici ve kemikleştirici etkileri kesin olmuştur. Bu Yeni Dünya Düzeni de böyle sürdükçe, RP Ekim 1991-Aralık 1995 arası dönemde her mahalli ve genel seçimde kendi en yüksek oy rekorunu kırarak tırmanmıştır.

4) saddam hüseyin'in 1991-2003 arası devrilmemesinin nedenleri

Dünya politikasında önceki dönemlerde de diktatörlüklerin içerde sıkıştıkları vakit, di-

şarıda maceralar aramalarına rastlanmıyor değildi. Mesela Yunan cunta rejiminin 1974 Temmuz'undaki Kıbrıs macerası, aslında içerde yükselen uğultuları ve halkın dikkatini başka yöne sevk etmek için girişilmiş bir manevraydı. Arjantin'de 1976'da iktidara gelen askeri yönetim, 1982'de iyice bunaldığı için Maldivas (Falkland) Adaları'nı işgal etmiş ve iktidarın devamını bir çeşit kumarla eş anlamlı olan bu maceranın sonucuna bağlamıştır. Anılan bu her iki macera da girişimcileri açısından başarısızlıkla sonuçlanmış ve rejimleri çökmüştür. Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Irak'taki despotik totaliter yönetim de, İran'la olan ve kendi başlattığı savaşın yıpratıcı etkileri altında bunalırken, giriştiği Kuveyt macerası büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmış olduğu halde, üstelik savaşın hemen akabinde ülkede çıkan geniş çaplı ayaklanmalar ve iç savaş ortamına rağmen niçin çökmemiştir? Bunun sebebi Saddam Hüseyin'in kendisini, onuruna çok düşkün müslüman halk nazarında savaşın tek kazanımı olarak sunabilmekteki maharetidir. Bu durum sadece Irak halkıyla sınırlı olmayıp, hemen tüm Arap halklarının bilincinde de önemli bir simge olmuştur. Arap devletlerinin yöneticileri kendi açılarından haklı nedenlerle Saddam'dan hoşlanmıyor olabilirler. Buna karşın onların yönettikleri halklar bu şekilde düşünmemektedir. Tüm bu etmenlerin sonucunda yabancılara karşı ağır yenilgi alan Irak, yabancılara hoş görünmek için, yabancılar istiyor diye rejimini ve liderini değiştirmemiştir. Irak halkına göre mücadele devam etmektedir. Müslümanların görevi bu mücadeleyi, sonuçları ne denli ağır olursa olsun sürdürmek ve sabretmektir. Böylesi bir keskin irade, önceki iki dış macera örneğinde verilen ülke halklarında yoktu. Ama Irak halkı, tarihten gelen birikimi ile baskılar ve sıkıntılar altında yaşamaya zaten alışmış durumdaydı. İsrail'in zedelediği, Arap-İslam onuru ve İngilizlerin başa geçirdiği kukla krallar Temmuz 1958 Devrimi'ne vesile olmuşlardı ve devrim (Arapça Et-Tavra) halihazırda düşmanlarla mücadelesini sürdürmekteydi. O devrimi yapan halkın geri dönerek, ABD-İngiltere yörüngesine yeniden oturması mümkün değildir. Aynı şekilde de İran'da şahlığın geri gelebilmesi olası değildir. İran ya da Irak gibi Şark toplumlarında kitlesel direnç, bizzat bu batı-tipi hayat tarzına ve söz konusu tipte bir burjuvalaşmaya yönelmiştir. Bu direncin oluşumunda da İslam'ın belirleyici etkisi yadsınamaz. Irak halkı açısından Kuveyt operasyonu, Batiya karşı verilen çok yönlü mücadelenin sadece askeri

Yabancılara
karşı
ağır
yenilgi
alan
Irak,
yabancılara
hoş
görünmek
için,
yabancılar
istiyor
diye
rejimini ve
liderini
değiştir-
memiştir.
Irak
halkına
göre
mücadele
devam
etmektedir

bir safhasını, onun da sadece bir dönemini oluşturmaktaydı.

5) abd amaçları ve beklentileri: abd politikalarında kuveyt krizinden 11 eylül 2001'e irak

Le Monde Diplomatique yazarı Ignacio Ramonet, yaklaşan Irak Savaşı'nın ABD açısından ana motiflerini üç başlığa ayırıyor: İlki, 11 Eylül'den sonra bir obsesyon haline gelmiş olan "haydut devletler" ve "uluslararası terörizm" ile hesaplaşma, ikincisi petrol, üçüncüsü ise, ABD hegemonyasını kalıcı kılmaya gayretidir.⁸ Farklı bir tasnif belki şöyle yapılabilir:

ABD'de, ABD hegemonyasını kalıcı kılmaya hedefini, küreselleşme üzerinden ağırlıkla iktisadi araçlarla sağlamaya çalışan Clinton kliğinden, geleneksel milliyetçi, tek yanlı/kutuplu dünya dengesini öncelikle ve hatta başlı başına askeri araçlarla sağlamaya topyekun angaje olmuş Bush kliğine geçiş. Bush hükümetini oluşturan kişilerin kimliği, geçmişi ve felsefesi göz önünde tutulduğunda, adeta bir "savaş kabinesi" görüntüsü vermesi, geçmiş ABD kabinelerinin genelde savaş kabinesi karakteri taşıdığı değerlendirilmesine denk düşmekte.

Petrol ve ABD hegemonyasını kalıcı kılmaya gayreti Irak müdahalesinin gerçek motifleridir. OPEC'in 1970'lerden beri başına buyruk tutumlarına ABD'nin ciddi bir müdahale peşinde olduğu biliniyordu.⁹ Savaşın salt petrole bağlanması, ilk anda indirgemeci bir yaklaşım gibi görülebilir ki, bir yönüyle öyledir. Fakat, bugünkü ABD hükümetinin uluslararası politikasının eksenini teşkil eden 1992 tarihli Pentagon raporunun ABD hegemonyasını sürdürmek açısından, a) ileri kapitalist ülkelerin güçlenmesini engelleme, b) yeni bir uluslararası gücün ortaya çıkmasını sağlayabilecek olan rezervlerin bulunduğu bölgeleri kontrol etme hedefini öne çıkardığı anımsanmalı (Söz konusu Pentagon raporu, 2002 yılında yayınlanan, "önleyici savaş" nosyonunu öne koyan 20 Eylül raporunun çekirdeğini teşkil etmekte).

Sonuç itibarıyla, Irak Savaşı, elde ettiği eşsiz üstünlüğü koruma gayesi taşıyan ABD'de, hegemonik gücü kalıcı kılmaya asli yönteminin askeri yol olduğuna inanan (askeri-sınai kompleksle ve petrol üreticileriyle ilişkili olan) yeni, milliyetçi bir kliğin, söz konusu kalıcılığı garanti altına almak açısından önemli kaynakların bulunduğu bölgeleri kontrol etme ve bu arada, potansiyel rakipleri olan diğer ileri kapitalist ülkeleri dışlamaya çalışmasıyla

la açıklanmalıdır. Bu genel nitelikli tespitlerin ışığında ABD'nin Irak saldırısının artında yatan nedenleri daha basitleştirilmiş maddeler halinde sunmak gerekirse, aşağıdaki gibi bir sıralama ortaya çıkacaktır:

1. Avrasya'daki yeni oluşumlara gözdağı vermek,
2. İran'ı ve Suriye'yi baskı altına almak,
3. Petrol üzerinde mutlak denetim kurmak,
4. Filistin sorununda Araplara seçenek bırakmamak,
5. İslamcılara gözdağı vermek,
6. Avrupa'yı hizaya getirmek,
7. ABD kamuoyunu 11 Eylül sendromundan çıkarıp, tatmin etmek,
8. İmparatorlukların güç gösterisi yapma geleneği,
9. Hristiyan ve Yahudi fanatizminden kaynaklanan sorunlar,
10. Kürt sorununa hal çaresi bulunması,
11. Radikal Arap rejimlerinin hadım edilmesi,
12. Savunma harcamaları ve stokların eritilmesi,
13. Görünür neden: kitle imha silahları.

Bu geniş ölçekli ve çok-amaçlı hareketin pek çok avantaj ve dezavantajları da göz önüne alarak ABD karar vericileri tarafından tahlil edildiği kesindir. Bu karar vericiler ABD'nin stratejik zorluklarının her zaman farkındadırlar ve hesaplarını daima bu riskleri bir değişken olarak kullanarak yaparlar. Bu çerçevede sıralanabilecek risk faktörleri şunlardır:

1. Uzun süreli yıpratıcı savaş çekinceleri: Vietnam, Somali, Lübnan deneyimleri
2. İnsan kayıpları, özellikle ABD, İngiliz askerlerinin öldürülmesi
3. Arap tepkisi + İslamcı tepki
4. Bölge devletlerinin tehdit algılamaları
5. Bölge dışı aktörlerin tehdit algılaması
6. Bölge rejimlerine iç tepkiler
7. ABD ekonomisindeki kronik sorunlar
8. Afganistan'daki iş birliğinin sona ermesi
9. Mesafe uzaklığının savaş maliyetlerini arttırması
10. İngiltere'nin sınırlı operasyon ısrarı
11. Öteki bölge devletlerine saldırıda meşruiyet sorunu
12. Kitle imha silahlarının ortaya çıkarılması gereği

**Petrol ve
ABD
hegemonyasını
kalıcı
kılmaya
gayretli
Irak
müdahalesinin
gerçek
motifleridir**

13. Çifte standartlar sonucu ABD'nin ciddiyetini yitirmesi, ABD medyasının çöküşü
14. Operasyonun Arapları birleştirmesi
15. Operasyonun İslamcılarını birleştirmesi
16. Yeni hızlı savaş stratejisine yönelik uyarıcı tepkiler
17. Herkesin zayıf gördüğüne saldırma alışkanlığının başlaması ve BM'deki uyumun bozulması
18. AB ve NATO'daki çatlak

Irak'a bu ikinci Amerikan askeri operasyonunun 1990-91'de yaşanan birincisi ile kıyaslanması da geleceğe yönelik olarak yapılacak öngörü ve analizler için aydınlatıcı olabilir. Bu çerçevede ilk anda göze çarpan bazı farklılıkların aşağıdaki biçimde sıralanması mümkündür:

1. Kuveyt olayı Arapları bölmüştü, bu işgal ise Arapları birleştirdi.
2. Kuveyt olayında Irak yalnızdı, şimdi ise ABD ve İngiltere yalnızlar.
3. Özalın olumsuz ve onursuz katkısı bu sefer olmadı.
4. Üçüncü Dünya Kuveyt olayında ABD ve BM tarafındaydı.
5. Kuveyt müdahalesi BM kararları ile meşrulaştı.
6. Şiiler o zaman Saddam'a karşı ayaklanmıştı, şimdi ise ABD'nin karşısına geçtiler.
7. O dönemde ABD terörün ağır sillesini yememişti, 11 Eylül'den sonra paranoyak oldular.
8. Sosyalist blokta çözülmenin olduğu bir dönemde Kuveyt olayında Irak yalnız kaldı, Avrasya'da yeni bir stratejik yakınlaşmanın olduğu günümüzde Irak işgaline bazı büyük devletler cephe aldılar.
9. Avrupa'da böylesi derin çatlak yoktu, günümüzde Euro'nun birleştiriciliğine rağmen politik çatlak derinleşmektedir.
10. Günümüzde hareketin gayrimeşruluğu dünya kamuoyunca çok büyük oranda destek bulmuştur, oysa Kuveyt krizinde savaş karşıtları bile Irak'ı savunamıyordu.
11. 1990'da Irak Kuveyt'i işgal etmişti, 2003'de ise ABD işgal etti ve kimin kurtaracağı belli değil.
12. Soğuk Savaş döneminde İsrail'e dolaylı destek sağlayan ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk kapsamlı müdahalesini Afganistan ve Irak'a yönelik olarak yaptı.

13. Ortadoğu'da Filistin sorununun İslamcı terörün ana besin kaynağı olduğunu gören ABD bu bataklığı kurutmak için bölgeye bir Pax-Americana dayatmaya karar verdi. Yani 1990'da statükocu olan ABD revizyonist olan Irak iken 2003'de roller değişti.

Savaş sonunda neler olabileceğine dair, uluslararası ilişkiler disiplininin ana özelliklerinden biri olan "kehanet" anlamında pek çok beklenti veya temenni oluşmuştur. Bunlardan bazıları hemen herkes tarafından sezilebilecek denli açık olduğu gibi, bazıları da yakın tarihin derinliklerinde gizli nedenlerden hareket ederek günümüzü ve geleceği açıklama çabasıdır. Bunları dar ya da geniş içerikli maddeler halinde sunmak gerekirse, bu çalışmaya da her biri sonuç bölümünün parçası olacak biçimde aşağıdaki gibi bir sıralama verilebilir:

1. ABD radikal dincilerle mücadele adına laik bir rejimi yıktı, oysa köktencilere tek başlarına bunu asla yapamazlardı; ABD sanki onlar adına bu işi yapmış oldu. İsrail'in 1982-85 Güney Lübnan işgali ile olan benzerlikler Irak işgalinde de kendisini göstermektedir. Arap ve İslam Dünyası açısından bunun doğuracağı sonuçlar da ortadadır: İdeolojik, siyasal, kültürel yönlerden bunalım ve duraklamaya girmiş olan İslamcı hareketlerin bu işgal sonunda yeni bir dinamizm kazanacaklarını şimdiden söylemek mümkündür. Oysa ABD hesapta bu hareketlerin sonunu getirmek amacıyla Afganistan ve Irak girişimlerini başlatmıştı. Fakat tıpkı Kuveyt operasyonunun Bin Ladin'i doğurması gibi, bu son operasyonunda "binlerce Ladin" doğuracağı beklenebilir.
2. ABD ve İngiltere'nin aklından geçen model Almanya ve Japonya'ya uyguladıkları sistem kurma modelidir. Fakat bu noktada kendi egosentralizmlerine yakalanıyorlar. Bir kere Almanya ve Japonya'ya karşı sadece ABD ve İngiltere değil, bütün dünya savaşıyordu. Özellikle Almanya'nın yenilmesinde en büyük pay sahibi olan güç SSCB idi. Dört yıl boyunca onunla Avrupa'da tek başına savaştı. Bir diğer nokta Saddam Hüseyin İran'la savaşırken batılılarca desteklendi. Bu durumda onlar Hitler'in mi yanında yer alıyorlardı. Halepçe'ye zehirli gaz bombaları atıldığında da Saddam'ın yakalanıp yargılanması gündeme gelmemişti. Bu ancak iki yıl sonra o Kuveyt'e girdiği zaman sözkonusu oldu. Saddam'a karşı dünyada, Hitler'e olanın

İdeolojik,
siyasal,
kültürel
yönlerden
bunalım ve
duraklamaya
girmiş
olan
İslamcı
hareketlerin
bu işgal
sonunda
yeni bir
dinamizm
kazanacaklarını
şimdiden
söylemek
mümkündür

benzeri bir kenetlenmeden de bahsetmek mümkün değildir. Salt uluşu ve İsrail karıştı olması Saddam Hüseyin'i Hitler statüsüne oturtmak için yeterli değildir. Ama olaylara basit yaklaşmayı seven ve dünyanın en kolay aldatılan kamuoyu olma özelliğindeki ABD halkı için bu kadarlık yüzeysel bir benzetme bile yeterlidir. Tüm bunların sonucunda Almanya ve Japonya benzeri bir sistem kurulacağı beklentisi ABD-İngiltere yöneticilerinin ve kamuoyunun umududur. Oysa daha şimdiden Irak'taki işgalci güçlere karşı ülke içinde ve dışında sert tepkiler oluşmaktadır. Almanya ve Japonya'nın işgalinde böyle olmamış ve kitlesel direnişle karşılaşılmamıştır. Irak'taki bu direnişin nedenleri çoktur. Bir kere İngiliz sömürgeciliğinin yeniden ülkeye yerleşmesi tepki almaktadır. Sonra ülkenin petrolünün yağmalanacağı konusunda halkta hiçbir tereddüt yoktur ve bu Amerikan karıştılığını getirmektedir. Buna ek olarak İslam'dan kaynaklanan nedenler vardır ve insanlar bu mücadelenin Tanrı ile ABD arasında olduğunu ve elbette ki sonunda Tanrının kazanacağını düşünmektedirler. ABD ve İngiltere'nin şu ana kadarki sicilleri göz önüne alındığında, bunların ahlaki olarak hiçbir kurallarının olmadığı da ortadadır. Tüm bunların yanısıra İsrail faktörü etkisini arttırarak hissettirmektedir ve ABD'nin bu savaşı İsrail adına yaptığını da bilmeyen yoktur. İşte tüm bunlar somut ve kaçınılmaz olduğu kadar, ABD ve İngiltere'nin görmek istemediği gerçeklerdir. Üzerlerini medya kanalıyla örtseniz bile, gerçekler ortadan kalkmaz ve her fırsatta varlıklarını belli ederler, hayal kırıklıkları da böyle oluşur.

3. İktisat ile siyaset teorisinin kesiştiği bir noktada yükselen hegemonya tartışmalarının öne çıkarmış olduğu bir nokta, hegemonik ilişkilerde, tek yanlı üstünlüğe dayalı dengenin kalıcı olmadığı, hatta hegemonik gücün el değiştirebildiğidir. Dolayısıyla, söz konusu teorisinin kurucuları, iktisat cephesinden Nikolai Kondratief, siyaset teorisi yönünden ise Quincy Wright'tır. Fazlasıyla ihmal edilmiş olan bu araştırma geleneğinin ana parçasını, hegemonik ilişkilerdeki gerilimleri savaşlar ile ilişkilendiren Savaş-Hegemonya okulu teşkil etmekte. Söz konusu teori temelinde, acaba, bugünkü dünya konjonktürü nasıl değerlendirilmeli? Teorinin önceki bulgularına ve bugünkü kon-

jonktüre ilişkin gözlemler ışığında, Batı dünyasında 1945'te ilan edilen ABD hegemonyasının, balayını geride bıraktığı, hegemonik gücüne farklı güçlerin meydan okuduğu/okuyacağı yeni bir aşamaya geçildiği öngörülebilir. Yani, geline nokta, Batı dünyası açısından geçerli olan II. Dünya Savaşı ertesi düzenin, artık geçersizleşmeye başladığı söylenebilir. Bu söylenen, bugünden yarına, herşey hızla farklılaşacağı anlamına gelmiyor; sürecin "unfold" etmesi, içerdiği gizil eğilimlerin açığa çıkması, olgunlaşması, ana güçler arasındaki cepheden çatışmalara dönüşmesi yıllar alacaktır. Söylenebilecek olan, savaş-ertesi düzenin sona erdiği, yani ABD'nin Baba Bush'un ağzından ilan ettiği Yeni Dünya Düzeni'ni kuramamış olduğudur. Yukarıda değinilen kronik belirsizliğe, bir ölçüde rastlantısal bir belirsizliği eklemekte fayda var: Acaba, iki yılı kalmış olan George W. Bush, gelecek seçimi kazanabilecek, ABD'nin şu anki dış politikasını belirleyen ana saik olan hegemonyayı askeri yöntemle kalıcılaştırma gayesi, yakın gelecekte de geçerli olacak mı? Geleceğin hegemonik çatışması dünya politik sistemi açısından başlamış olmakla birlikte, yakın vadede nasıl gelişeceği ABD'de askeri yöntemi mi, yoksa iktisadi emperyalizmi mi öne çıkartan bir yönetimin olacağıyla ilgilidir. Uzun vadede ise, "barış"ın şansının az tansiyonun yükselmesi kaçınılmaz olduğu söylenebilir

4. Saddam'ın devrilmesi oyunun sonu değil başlangıcıdır. Oysa ABD tam tersini düşünmektedir. Irak'ta işgal süresi içinde ya da işgalden sonra iç savaş olasılıkları üzerine neler söylenebilir? Bir kere henüz aşiret yapısı temelinde şekillenen bir ülke nüfusuna demokrasi sunmak bir komedi haline gelir. Sonra etnik ve dinsel bakımdan ayrılmış bir halk söz konusudur. Burada sınırlı bir federalizm ile yerel sorunlar aşılmaya kalkılırsa, bu ülkenin en büyük grubu olan Arapların ve onlar içindeki en kalabalık grup olan Şii toplumunun lehine işleyecek bir federalizm ve demokrasi anlamına gelir. Bunu en iyi ülkeyi yıllarca yönetmiş İngilizler bilir. Kısaca Irak'ta demokrasi de, federalizm de Şii radikal grupların işine yarayacaktır. ABD'nin kısa dönem söylemi ne olursa olsun, uzun dönemde ya İran ve Şiiilerle anlaşmak durumunda kalacağı ya da onlarla çatışmayı seçeceği düşünülebi-

Geleceğin
hegemonik
çatışması
dünya
politik
sistemi
açısından
başlamış
olmakla
birlikte,
yakın
vadede
nasıl
gelişeceği
ABD'de
askeri
yöntemi mi,
yoksa
iktisadi
emperyalizmi mi
öne
çıkartan
bir
yönetimin
olacağıyla
ilgilidir

lır. İsrail yüzünden ABD'nin İran'la anlaşması şimdilik olanaksızdır. Bu koşullarda da Irak işgalinin Güney Lübnan'a benzeyebileceğini söyleyebiliriz. Orada da İsrail laik FKÖ'yü, ABD'nin Irak Baası'nı yok ettiği gibi süpürmüştü. Ama bir yıl içinde bu kez çok daha amansız radikal İslamcı Şii Emel, İslami Cihad ya da Hizbullah gibi güçlerle çatışmaya düşmüştü. Aynı senaryo ile karşılaşmamak için ABD'nin bir B Planı var mıdır? Saddam Hüseyin ve arkadaşları, Filistin sorununda Arafat'ın aldığı "ehven-i şer" rolüne talip olabilirler ve bu yüzden ordularını sivilleştirip yer altına inmiş olabilirler. Onlar ABD'nin Şii İslamcılarla çatışmasını bekliyorlar. Yıllarca terörist olarak mücadele ettikleri Arafat'ı daha sonra sahiplenen ABD ve İsrail, bunun aynısını Irak laik Baasçıları için yapabilir mi? Almanya'da işgalden sonra NAZİ mekanizmalarının kadrolarını hem ABD hem de SSCB kullanmıştı ve sembolik olarak birkaç tanınmış NAZİ idama mahkum edilmişti. Oysa Nazizm bütün Alman toplumunu sarmış bir düşünceydi. Irak'taki Baas Arap ulusçuluğu gibi. Tüm bu nedenlerle ABD'nin demokrasi kurmak yerine otoriter laik bir rejim kurmaya çalışacağı, bu kukla yönetimi korumak için işgali sürdüreceği ve kendisini bir iç savaşın ortasında ve onun tarafı olarak bulacağını söylemek mümkündür. İngiltere bu tip yıpratıcı maceraları uzun süre devam ettirme lüksüne sahip değildir.

5. Avrasya açısından sonuçlara bakıldığında, bu bölgede yeni bir blok oluşturma çabasındaki güçler, yani Rusya, Çin, Hindistan gibi merkezlerin 11 Eylül sonrasında ABD ile uzlaşmaya vardıkları anti-terör işbirliği sona erebilir. Bunun en somut sonucu da Afganistan'da kurulmaya çalışılan ABD destekli rejime yönelik saldırıların artması olabilir. Tabii ki bu durum da en çok orada 20.000 kadar asker bulunduran ABD'yi etkileyecektir. Amerikalılarla savaşmaya istekli milyonlarca İslamcının olduğu bir dünyada, bunlara destek veren güçler de olacaktır.
6. Avrupa açısından soruna bakıldığında ABD ile bazı fakılaşmaların olduğu hemen göze çarpmaktadır. Birinci olarak Avrupa sistematik bir terörün hedefi durumunda değildir. Buna ek olarak İslam Dünyasında sistematik bir Avrupa düşmanlığı yoktur. Avrupalıların İsrail ile olan ilişkileri ABD gi-

bi değildir. Avrupalılar sömürgeci emperyalist geçmişlerinin Üçüncü Dünya'daki etkilerini silme gayreti içindedirler. İkinci bir etmen, 1990 sonrasında yaşanan Kuveyt ve Balkan krizleri Avrupalıları müşterek bir savunma ve dış politika oluşturmaya yöneltmiştir ve bu konuda NATO ile sorunlar oluşmaktadır. Ayrıca üçüncü bir yenilik olarak Avrupa'nın Akdeniz ve Doğu'ya doğru tarihinin en büyük genişleme sürecine girmiş olması da sayılabilir. Bu sürecin sonunda dünyanın en büyük sermaye, üretim ve tüketim merkezi olma iddiası Avrupa'da oluşacaktır. Özellikle Euro'nun son bir yıllık dönemdeki performansı, Amerikan dolarına rakip yeni bir global ödeme aracının ortaya çıktığını gösteriyor. 50 yıldan bu yana dünya piyasalarında referans döviz birimi Amerikan dolarıdır. Yıllar boyunca Fransa, Almanya veya herhangi bir ülke 50 milyon \$'lık bir şey satın almak istediğinde, bu parayı elde etmek için bir bedel vermek zorundaydı. Öte yandan Amerika aynı şeyi satın almak istediğinde, sadece matbaayı çalıştırıp, o parayı hazırlayabiliyordu. Amerika son 50 yılda her ihtiyacı olduğu zaman bunu yaptı, hazinesinde altın karşılığı olmadan sık sık matbaayı çalıştırıp, dünyayı Amerikan para birimiyle "boğdu". Bunun sonucunda, Amerikan ekonomisi şu anda 2500 milyar dolar civarında bütçe açığıyla karşı karşıya kaldı ve bu açık gittikçe ve hızla büyümektedir. Bush'un ekonomistlerinin yaptığı hesaplara gelecek 3 yılda bu açık 3500 milyar dolara yaklaşacak. Bu ise Amerikan Gayri Safi Milli Hasılasının yüzde 50'si olacak. Amerikan para birimi dünyanın dövizini özelliğini koruduğu sürece bunun bir sorun olmayaacağı söylenebilir. Bu sayede Amerikan hükümeti gerektiği zaman para basıp, borçlarını iç piyasada olduğu gibi kapatabilir. Zira dünyanın diğer ülkelerine göre Amerika veresiye yaşamaktadır. Ama büyük sorun da burada başlıyor: Irak OPEC üyesi olan ve kendi petrolünü Euro referans alınarak satmayı kararlaştıran ilk ülke konumuna kısa bir süre önce geçti. O dönemde Euro/Dolar paritesi 0,8 idi ki, Irak bundan çok zarar etti. Ama daha sonra büyük karlar elde etmeye başladı, zira Dolar Euro'nun gerisine düştü. ABD'li karar vericiler bunu Saddam'ın en büyük hatası olarak görmüş olabilirler. OPEC'e üye İran'ın da Euro'ya geçmek hazırlığında olduğu ve bunu diğer

**Saddam
Hüseyin ve
arkadaşları,
Filistin
sorununda
Arafat'ın
aldığı
"ehven-i şer"
rolüne
talip
olabilirler ve
bu yüzden
ordularını
sivilleştirip
yer
altına
inmiş
olabilirler**

bazı üyelerin de takip etmek niyetinde oldukları bilinmektedir. Venezüella dahi (dünya petrol rezervlerinin yüzde 7'sini barındırıyor) para rezervlerini Euro-Dolar karşılığı şeklinde değiştirdi. Rusya Merkez Bankası da rezervlerinin yarısını değiştirdi, Çin de aynı şeyi yaptı. Bunun sonucunda dünya piyasalarında anormal bir dolar fazlalığı ve Euro talebi oluştu. Bunlar doların Euro karşısında değer kaybetmesinin başlıca nedenleri olarak sayılabilir. Bu ise Amerikan ekonomisi için resmen bir çöküş anlamına gelecektir.¹⁰ ABD Asya ülkeleriyle yaptığı politik anlaşmalarla doların değerini korumaya çalışıyor. Amerikan pazarının hemen hemen tüm ihtiyaçları bu ülkeler tarafından karşılanmaktadır. ABD bu ülkelere üretmeleri için borç verip sermaye transferi yapmaktadır. Onlar da ürünlerini Amerika'ya satıp, borçlarını bu yolla ödemektedirler. Asya ülkeleri de OPEC'ten petrol alabilmek için Euro'ya geçme niyetindeler. Tüm bu gelişmeleri göz önüne alan Amerikan stratejik merkezleri bir "kara liste" hazırlayıp, Euro ile petrol satmak isteyen ve rezervlerini Euro'ya çeviren ülkeleri buna dahil ettiler. Petrol konusunda sağlanabilecek bir fiyat denetimi doları kurtarmak için elzemdir ve Irak işgali ile böyle bir hedef güdülmüştür. Ayrıca çatışmanın maliyetinin de yeni kurulacak Irak rejimine ödetirileceği hesaplanmış ve sonuçta bu girişim her bakımdan karlı bir yatırım olarak görülebilmektedir.

7. Soruna bir de "Uluslararası Sistem Konfigürasyonu" olarak yaklaşan Ignacio Ramonet, Irak meselesinde, arka planda daha köklü süreçlerin işlediği, uluslararası ilişkilerin mimarisinin çatladığı görüşündedir.¹¹ BM, AB ve NATO çatlamış durumdadır. ABD, öteki rakip güçlerin veto avantajına sahip olduğu BM Güvenlik Konseyini, daha önce Yugoslavya'da olduğu üzere, NATO vasıtasıyla ve bir iki sadık ortağıyla birlikte yalnız başına by-pass etmiştir. ABD'nin Irak operasyonu, Anglo-Saxon olmayan büyük devletlerin yanısıra Hindistan, Güney Afrika, Zimbabve, Malezya gibi Üçüncü Dünya ülkelerinin şiddetli tepkisiyle karşılaştı. Kuala Lumpur'daki XIII. Bağlantısızlık Hareketi Konferansı, bu hareketin dönem başkanı olan Malezya Başbakanı Mahatir bin Muhammed'in sert ABD eleştirisine tanık oldu. Fidel Castro, Bağlantısızlık Hareketi'nin yeniden canlan-

dırılması ihtiyacından söz etti. Öte yandan, Arap Birliği toplantısı da, Birleşik Arap Emirlikleri ile Libya arasındaki söz dalaşına tanık olundu. Çatlağın global düzeyde derinleştiğini gösteren en ilginç işaretler, Batı'nın, Huntington tarzı Batı-Doğu temelli bir uygarlık çatışması olasılığı tartışması sürerken, bir anda, Fransa-Almanya *versus* ABD eksenli, yeni bir "Eski Kıta-Yeni Kıta" tartışmasının içerisine dşüldüğünü gösterdi. Amerikan ve Fransız medyası, diplomatların da karıştığı bu tartışma ile dolup taşmaktadır. İkinci Dünya Savaşıertesinde kurulan yeni uluslararası iktisadi düzen, 1930'ların ticari çatışmalarından alınan dersler üzerinde kurulmuştu. Bugün ise, ABD ile, Fransa ve Almanya arasında, yeni ticari savaşların ön işaretleri beliriyor (Tüketici ambargoları vs.). Dolayısıyla, olası Irak Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri, uluslararası konfigürasyondaki çarpıcı çatlaklardır. ABD ile Fransa, Almanya, Rusya, Çin gibi öteki büyük güçler arasındaki gerilimlere Bağlantısızlık Hareketi ile G-77'nin olası *dirilişi* üzerinden veya farklı şekillerde Üçüncü Dünya'nın da katılması geleceğin yeni dünya sistemini şekillendirecektir. Fakat burada altının çizilmesi gereken nokta tüm bu güçler ABD'nin karşısında yer alırken, ona karşı zayıf ya da şiddetli tek direnişin İslami kökenli olduğu gerçeğidir. Yani Soğuk Savaş boyunca SSCB'ye karşı başta ABD olmak üzere dünyadaki öteki bütün aktörler tarafından bir "koç başı" gibi kullanılan İslamcı reaksiyon bu defa ABD'ye dönebilir ve onun karşısındaki herkes tarafından desteklenebilir.

8. ABD ekonomisi bugün "askerileşmiş" bir ekonomidir. Bu kavramın Nazi Almanyası, 1945 öncesinin militarist Japonyası ya da Sovyet tek parti rejimi gibi totaliter yapılar da olduğu ve liberal-demokrat özgürlükçü devletlerde, yani Batı dünyasında olamayacağı varsayılıyordu. Oysa II. Dünya Savaşı ile "militarize" olan Amerikan ekonomisinin bu durumu Soğuk Savaş ile kemikleşti¹² ve o askeri-siyasi rekabet döneminde fazla tartışılmadı. Günümüzde ise bu ekonomik yapının mimarı olan ve Başkan Eisenhower'ın deyimiyle "askeri-endüstriyel kompleks" her on yılda bir savaş gereksinimi duyuyor. Başka türlü yoğun ölçekte silah tüketimi olmuyor. Ayrıca liberal rekabet ortamının orduları, kendilerini göstermek, yükselmek, tarihe geçmek, kariyer

Petrol konusunda sağlanabilecek bir fiyat denetimi doları kurtarmak için elzemdir ve Irak işgali ile böyle bir hedef güdülmüştür

yapmak için savaşa ihtiyaç duyarlar. Bu gerçek daha 1800'lerin başında Alexis De Tocqueville tarafından tespit edilmiştir. ABD ordusu bu saptamanın en tipik örneğidir.

9. Sovyetler'in dağılmasıyla birlikte, ABD II. Dünya Savaşı sonrasında Japonya'ya karşı kullandığı nükleer silahla ilan ettiği hegemonyasını, bu defa Irak'a karşı kullandığı akıllı silahlar kuşağıyla "Yeni Dünya Düzeni" adı altında sürdürüleceğini açıkça ilan etmektedir. Atom bombasının o dönemde kullanılmasının farklı nedenleri üzerinde fazla durulmamıştır. Bu silahın gücü başka yollardan da gösterilebilir ya da Çin'de ve Kore'de üslenen Amerikan uçaklarıyla Japon anakarasının bombalanması sonucu koşulsuz teslim yine gerçekleştirilebilirdi. Bu korkunç silahın Japonya'nın tesliminden çok, savaş sonrası dönemdeki olası "uyumsuz" aktörlere karşı bir gövde gösterisi olarak kullanıldığını düşünmemek için bir neden yoktur. Fakat 1949'da SSCB'nin atom tekeline kırmasının Batı'da yol açtığı tehdit algılamasının tozu dumanı altında bu kötü niyetin perdelendiğine ve Türkiye'deki "ABD-NATO tornasından çıkmış" sözde uzmanlarca Batılı tezlerin hemen sahiplenildiğine tanık olundu. Yaklaşık elli yıllık bir "challenge" dönemini "lekeleyen" gelişmeler de yaşandı. Mesela Vietnam da ABD'nin ilk kez askeri olarak başarısız olması ya da 1970'lerde Bretton-Woods Para Sistemi'nin çöküşü gibi. Daha sonraki dönemde ise Üçüncü Dünya'da ABD karşıtı yönelimlerin tırmandığına tanık olundu. AB, Japonya ve Çin'in yeni ekonomik aktörler olarak yükselmesi ise, Amerikan ekonomisindeki iç ve dış borç şişkinliğini tırmadı. 1990'lı yıllar boyunca 1994-95 Meksika, 1997 Asya, 1998 Rusya, 2000-2001 Türkiye, 2001-2002 Arjantin örnekleriyle süregiden küresel iktisadi krizin gölgesi üzerine, Irak Savaşı ile birlikte ikinci bir gölge, bu defa siyasi bir gölge daha düşünce, şimdi karanlık iyice artmış, belirsizlik güçlenmiştir. Dünya ve tabii ki Türkiye, önümüzdeki yıllarda sadece siyasi değil, uluslararası ekonominin daraldığı koşullarda, iktisadi krizle de boğuşacaktır. Bu bağlamda, neo-liberal ekonomi politikalarının sürebilirliği veya sürdürülebilirliği ne kadardır? 1930'lar tarzı yeni bir devletçi dönem başlayabilir mi? Yaklaşan küresel iktisadi ve siyasi kriz düşünüldüğünde,

Türkiye'de devletin özelleştirme vs. süreçler ile doğrudan iktisadi kontrolü elinden çıkarmayı sürdürmesi nasıl görülmeli?

10. ABD'nin soğuk savaş sonrası dönemde korumak istediği hegemonyası için en önemli kozu askeri gücüdür. Bu gücü siyasal ve ekonomik güçsüzlüğünü gidermek ve perdellemek için sürekli kullanması, sergilemesi gerekiyor.¹³ Ayrıca ABD modern devrin global imparatorluğudur ve tıpkı Roma ya da Osmanlı sistemleri gibi zaman zaman dış odaklara karşı güç gösterisi yapması gereklidir. Osmanlı'nın iki kez neddiği Viyana kuşatmasının bundan başka bir anlamı olamaz.
11. 11 Eylül 2001'in şoku sonunda Amerikan kamuoyunun ancak olabildiğince çok müslüman kanı dökülerek yatıştırılabileceğini düşünen çevreler, özellikle siyonist gruplar arasında olabilir. Bir Afganistan bombardımanının 10.000'in üstünde sivilin ölümünü sağladığı düşünülürse, temelde yatan güdülerden birisi de bu olabilir.
12. Türkiye açısından sonuçlar: Türkiye'deki İslamcılar yol ayrımındadır. Yıllardır İslamcılar çok büyük bir kesiminin Amerikancı sağ ile sıkı ittifak içinde oldukları ortadadır. Bununla birlikte İslamcılar yeni bir atılım yapabilmeleri de ancak bu tutucu çevrelerle köprülerin atılması sonucunda gerçekleştirilebilir ve onurlu bir karşı koyuş için bunu yapmaktan başka şansları yoktur. Tek işleri Atatürk ve askeri eleştirmek olan İslamcılar işi zor. Türkiye'nin kayıplarının gerçek sorumlularının tespiti gerekir. Türkiye'nin jeo-politik önemi, geçmişte, iki kutuplu dünya bağlamında, ABD-SSCB ekseninde tanımlanırdı. Oysa, Türkiye, paylaşım çatışmalarının geleneksel iki alanı olan Balkanlar ile Ortadoğu'yu içeren Osmanlı'nın mirasçısı. Dolayısıyla, XIX. yüzyılda tanımlanmış olan eski Doğu Sorunu'nun uzantısı olan her türlü gelişme ile tarihi bir ilişki içerisinde. Öte yandan, yeni Doğu Sorunu olan eski SSCB topraklarının paylaşımı ile de, daha farklı bir ilişki içerisinde (Bu ilişki farklı zamanlarda, örneğin Süleyman Demirel tarafından gerçekçi olmayan bir şekilde "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" sloganıyla ortaya konmuş olsa da gerçekliği var). Türkiye şu anda, eski Doğu Sorunu'nun odaklandığı Balkanlar, Ortadoğu ile, yeni Doğu Sorunu'nun odaklandığı Kafkasya/Orta Asya üçgenin ortasında, yani, bugün artık, büyük güçler ara-

**ABD'nin
soğuk
savaş
sonrası
dönemde
korumak
istediği
hegemonyası
için
en önemli
kozu
askeri
gücüdür**

sındaki çatışma ve paylaşımın üç ana alanın ortasında yer almakta. Dolayısıyla, Türkiye'nin jeo-politik önemi, bu defa iki yanlı değil, (baş aktörleri, senaryo kesimleşmemiş olmakla birlikte, muhtemelen, Fransa, Almanya, ABD, Rusya, Çin olan) çok yanlı/kutuplu bir dünyanın sorunlu bölgesinin ortasında yer almakta olmasıdır. Osmanlı, Doğu Sorunu'nun yegane konusu idi ve çözülüş yılları, dış ilişkilerde, İngiltere, Fransa, Almanya gibi güçlerin Osmanlı toprakları üzerindeki hegemonik çatışmaları içerisinde boğuşmayla geçti. Bugün ise, bu defa Türkiye, hegemonik çatışmanın üç ana bölgesini teşkil eden Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya/Orta Asya üçgeninin ortasında kalmıştır. Osmanlı'nın, hegemonya çatışmasının tarafı olan ülkelerden birine tutunma, aşırı angaje olma yoluyla çözüm araması sürekli kayıpla sonuçlandı. Farklı bir kararsızlık hali, II. Dünya Savaşı esnasındaki Alman angajmanından, Savaş ertesindeki Amerikan angajmanına geçişte de yaşandı. Öte yandan 1950'li yıllarda ise, Türkiye, Bağılantısızlık Hareketi'ne "sömürgecilğe karşı çıkmayın" öğütü vermeye kalkıştı ve prestij yitirdi. AKP'nin aşırı angajmanının ciddiye alınması gereken bir maliyeti, öncelikle ABD ve ayrıca dünya basınında, çeşitli ırklı majlarla süslü (kaytan bıyıklı bezirgan arap kılığı, dansöz kılığı, Türkiye bir benzin istasyonu vs.) aşığılamalar oldu. Öyle ki bu maliyetin hesaplanması hiç de kolay değildir. Bu noktada Türk dış politikasına yönelik geniş çaplı bir eleştiri ve revizyonun da gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yıllardır "aktif" dış politika olarak bilinen teslimiyetçi ve güdümlü yaklaşımlar da göstermiştir ki böylesi bir dış politika, ABD dış politikası çerçevesine mahkum olarak uygulandığında sonuçta Türkiye'ye dünya ölçeğinde itibar kaybettiren ve aslında gayet de "pasif" olan bir politika olmaktadır. Soğuk çıkar hesapları temelinde yapılan bir dış politika, ilk anda rasyonel görünebilir. Fakat, geleceğin dış politikası, sadece soğuk gerçekler, çıkarlar üzerinden değil, insani değerler, ideolojiler, siyasetler temelinde gerçekleşecektir. O nedenle, "rasyonel" hesaplara, insani süreçler, atılan adımların toplum açısından insani/ahlaki planda nasıl algılandığı vs. de katılmalıdır. AKP yöneticileri herhalde TBMM'ndeki tezkere oylamasında bunu hesaba katmadığı için yanılmış-

lardır. Ayrıca bu gelişmelerin AKP'nin balağını da kısa kestiği ve tabanında bu Amerikancı yönelimlerin ciddi hayal kırıklıklarına yol açtığı söylenebilir. Türk seçiminin tepkisini siyasetçiler ve partiler için her fırsatta "esirgemenen" ortaya koyduğu ANAP, DYP, SHP, CHP, RP, MHP, DSP gibi partilerin yaşadıkları örneklerle ispatlı olduğundan önümüzdeki dönemde AKP'yi de zor günlerin beklediği düşünülebilir.

13. Kürt sorununun bölgeselleşmesi 1980'lerde İran-Irak çatışması ve PKK'nin başlattığı "ayrılıkçı savaş" ile olmuşsa, bu sorunun uluslararasılaşması da 1990'larda Irak rejimine karşı harekete geçen ABD'nin inisiyatifiyle olmuştur. Fakat normal şartlarda bu uluslararasılaşmanın Mart 1988 Halepçe katliamı ile olması gerekirdi. Niçin o zaman değil de iki yıl sonra Irak-Kuveyt krizinin başlamasıyla sorun gündeme geldi? Önemsiz bir ayrıntıymış gibi görünen bu sorunun cevabında, aslında Kürt toplumunun yıllardır yaşadığı ve halen de yaşamakta olduğu trajedilerin nedenleri de gizlidir. Gerçekten de Halepçe felaketi yaşandığı günlerde dünyanın ilgisini fazla çekmedi. Hatta konu İran-Irak savaşı içinde değerlendirildi, "sivil kayıp" kapsamında düşünüldü. Sonuçta da yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği bir savaşta Halepçe'de ölen 5000 kişinin fazla bir yeri olamazdı. Fakat 1991 Nisan ayında Kuveyt çatışmasının Bağdat rejiminin yenilgisiyle bitmesinden sonra, Şiilerle birlikte Barzani-Talabani ikilisinin ortak girişimiyle başlayan ayaklanmaya¹⁴ Bağdat'ın tepkisi sonucunda büyük bir trajedi yaşandı ve 1,5 milyon Kürt mülteci İran ve Türkiye sınırına yığıldı. Ancak o zaman Irak Kürtleri dünya gündemine alındı. 1988'den beri çok şey değişmiş ve o dönemde İran'la savaştığı için ABD'nin dolaylı desteğini alan Bağdat hükümeti artık düşman listesine girmişti. Kürt liderleri bu gelişmelere, sanki başta batıların iki yüzlülüğü nedeniyle uğradıkları felaketler hiç yaşanmamış gibi tepki verdiler ve ABD ile İngiltere'yi en büyük dost ve ümit kaynakları olarak görmeye devam ettiler. Bölge Kürtlerinin yıllardır aradıkları "büyük güç himayesi"ne nihayet kavuştukları görüşü ağırlık kazandı. Son Irak harekatinde ABD ordusu ile yanyana kendi devletlerine ve ülke halklarına karşı savaşan bu iki lider, bunun Arap bilincinde

Geleceğin
dış
politikası,
sadece
soğuk
gerçekler,
çıkarlar
üzerinden
değil,
insani
değerler,
ideolojiler,
siyasetler
temelinde
gerçekleşecektir

kısa sürede unutulacağı varsayımından hareket ederek politikalarını oluşturdular. Fakat unuttukları noktalar çoktur: Mesela ABD Arap dünyasını modern ve demokratik bir görünüme kavuşturmak isterken, planladığı bu yeni yapıda despotik aşiret yapıları ne ölçüde yer bulabilir? Onbinlerce Arap ABD ile olan mücadelede ölmüşken, onunla işbirliği yapan Kürtlere nasıl saygı duyup, dostça davranabilecekler? En önemlisi de Irak'ta ikna etmesi gereken milyonlarca Şii ve Sünni Arap dururken ABD politikaları nasıl iki aşiret reisine endekslenebilir? Ayrıca da bu işgal en fazla ne kadar ve neler pahasına sürdürülebilir? İşgal güçlerinin çekilmesinden sonra yaşanabilecek bir iç savaş ortamında Kürtlerin şansı, İsrail'in Lübnan'la olan sınırından tek taraflı olarak oluşturduğu tampon bölgedeki Güney Lübnan Ordusu'ndan daha fazla olabilir mi? Üstelik de Kürt bölgelerinin kuşatılmışlığı ortamında. Bu çerçevede Kürtlerin izlemesi uygun olabilecek en tutarlı ve güvenli yol vilayet özerklikleri çerçevesinde Lübnan'daki gibi çok-dinli, çok-mezhepli, çok-uluslu bir doğal demokrasiyi Irak için de kurmaya çalışmak olabilir.¹⁵

14. Irak ve Afganistan'da kriz tırmanabilir mi? ABD'nin tek başına Afganistan'da Ürdün benzeri batı yanlısı bir rejimi oturtması çok zordur. Hatta kendisini, tıpkı Rusların başına geldiği gibi, bir iç savaşın tarafı olarak bulması daha kuvvetli bir olasılıktır. Amerikan askerlerinin çekilmesini müteakip Karzai rejiminin de devrileceği muhakkaktır. ABD'nin 2001 Afgan müdahalesinin ilkesel yönü bu ülkeyi İslamcı terörün yeşerdiği gerici ortamdan kurtarmaktır. Keza SSCB'nin 1979 müdahalesi de aynı amaçla yapılmış ve oradaki "ilerici" Afganistan Demokratik Halk Partisi rejimi korunmak istenmişti. Ama o dönemde ABD o rejim karşıtı gerici güçlere destek vererek Rusları zor durumda bırakmıştı. Ne tesadüftür ki günümüzde ABD Sovyetlerin o zamanki "ilerici" misyonunu üstlenmiş gözüküyor. Sonuç olarak Afganistan'da Amerikalıların, Ruslarla aynı başarısız akıbeti paylaşmalarından korkmaları icap eder. Afganistan'daki krizin daha yaygın bir versiyonu Irak için de sözkonusu olabilir. Irak sorunu Afganistan'dan çok daha fazla Arap ve İslam dünyasını, hatta Batı dünyasını ve Üçüncü Dünyayı ilgilendiren bir konudur. Bundan ötürü Afganistan'dan çok daha ge-

niş boyutlu krizlere yol açması beklenebilir. Irak topraklarının Afganistan'dan farklı olarak gerilla savaşına uygun olmayan, dağlık arazilerin çok az olduğu bir yer olması, bu müdahalenin stratejik sonuçlarını değiştirmez. Sonuçta ABD ve İngiltere orada uzun süre kalamayacaklardır. Petrol konusunda sağlamayı umdukları ipotek mekanizması da ancak kukla bir hükümetle yönetilebilir. Oysa Irak'a getireceklerini vaadettikleri "gerçek demokrasi" koşullarında Irak'ta böyle bir idarenin iktidar şansı olmayacaktır.

15. İsrail'e Irak krizinin etkileri neler olabilir? İsrail'in güvenliği her zaman ABD'nin Orta-doğu politikasında belirleyicidir ve bu çerçevede İran, Irak ve Libya gibi rejimler "barışı engelleyen" güçler olarak algılanmaktadır. 11 Eylül saldırısı İsrail'in ABD'deki propaganda olanaklarını çok arttırmıştır. Şöyle ki İsrail Araplara ilişkin temel savları ABD kamuoyu nezdinde de doğrulanmış gibi olmuştur. İsrail'in yıllardır karşı karşıya olduğu terör eylemleriyle bu kez Amerikan toplumu, hem de kendi ülkesinde karşılaşmıştır. İsrail'in temel savı özelde Arap Dünyasının, genelde de İslam Dünyasının sürekli terör ve terörist üretme potansiyeli taşıdığı ve bu yapıya dışardan müdahale edilmese değişen hiçbir şey olmayacağı, üstelik İsrail'e ek olarak artık başta ABD olmak üzere Batılıların da bu işten zarar görmeye başlayacakları yönündedir.¹⁶ Bu görüşte kuşkusuz gerçek payları vardır, ama nedenlere değil sonuçlara bakılarak hüküm verilmektedir. Bir kere İsrail'in karşılaştığı terör bizzat kendi eliyle yaptıkları işlerin sonucudur. FKÖ'nün ortaya çıkışı, Filistin sorununun başlamasından çok daha sonraları 1960'ların ortalarında olmuştur. Keza FKÖ ile mücadele kapsamında girilen 1982-85 Güney Lübnan hareketi, FKÖ'den çok daha radikal örgütlerin doğumuyla neticelenmiştir. 1987 Aralık ayında başlayan İntifada ve ona koşut olarak yükselen HAMAS örgütü de, aynen Lübnan operasyonunda olduğu gibi, yine İsrail'in işgaline karşı verilen mücadele ile meşruiyet kazanmakta ve dış destek almaktadır. Soruna Arap Dünyası açısından bakıldığında, Arap ülkelerindeki despotik idarelerin bu ülkelerde terörist örgütlerin yeşermesine imkan verdiği görüşü doğrudur. Ayrıca mesela Suriye ve Libya yıllarca terörü bir dış politika aracı olarak desteklemişlerdir. Bu-

11 Eylül saldırısı İsrail'in ABD'deki propaganda olanaklarını çok arttırmıştır. Şöyle ki İsrail Araplara ilişkin temel savları ABD kamuoyu nezdinde de doğrulanmış gibidir

nunla birlikte sorunun altında yatan temel gerçek hem İsraililerce hem de Amerikalılarca gözardı edilmektedir. Bu despotik Arap rejimlerinin biricik meşruiyet kaynağı İsrail saldırganlığının bizzat kendisidir. Arap Dünyasındaki yegane demokratik hareketler olan Lübnan ve Filistin ise bizzat İsrail tarafından hırpalanmakta ve yok etmek istenmektedir. İsrail'den görece uzak bulunan Yemen, Fas gibi bazı Arap rejimlerinde son dönemlerde demokrasi alanında başarılı ilerlemeler yaşanmaktadır. Demek ki bazı Arap rejimlerini despotizme mahkum eden temel neden bu ülkelerin İsrail'den duydukları güvenlik kaygılarıdır. Böyle bir kaygıyı çok daha az düzeyde hisseden Arap rejimlerinde demokratik başarı olanakları çok daha fazladır.

16. Tüm bunlara ek olarak İslam Dünyasında demokrasinin başarı şansının nasıl artırılacağı hususunda Batılılar yeterli bilgi sahibi değildir. Bir kere onların kamuoyu İslam'ın doğası hakkında yüzeysel ve basmakalıp bilgilerle donatılmıştır. Mesela ABD'de Hristiyanlığın Amerikan misyonuna uyarlanmış bazı yeni meshepleri mutlak bir gerçeğe ancak kendi idealleriyle ulaşma amacı içerisinde dünyanın öteki din ve kültürlerini hiçe sayarak, tam bir egosenralist (benmerkezci) yaklaşım göstermektedirler. Oysa ilahi gerçek sadece ve sadece tektir ve o hiçbir zaman ırkçılığı, emperyalizmi ve ahlaksızlığı meşrulaştırmak için kullanılamaz. Batılıların ve onların "ağabe-

yi" ABD'nin iç ve dış ilişkiler tarihi ise bu günahlarla doludur. Hristiyanlığın bu yeni versiyonları Amerikanın aptallaştırılmış kamuoyunu kolayca aldatabilecekleri gibi, Tanrıyı da propaganda mekanizmaları ile "ikna edebilecekleri"ne inanacak denli küstahlaşmışlardır. Dünyayı asırlardır pek çok felakete iten bu Anglo-Saxon hovardalığına herkesin seyirci kalmasından cesaretle-nip Tanrının da en azından nötr kalacağını ummaktadırlar. İslamın dünyaya bakış açısı böyle değildir. Irkçılık, emperyalizm, başka toplumların yok edilmesi, kendini beğenmişlik ve buna benzer hastalıkları üretmeye elverişli olmayan, ahlaksızlığa prim vermeyen, yanlış ile doğruyu bir tutmayan felsefi ve inanç yapısı vardır. Bütün iyiliklerin kaynağının Tanrı olduğu ve ona ulaşmanın yolunun da her zaman iyiye yönelmekten geçtiği biçiminde temel bir dogma hemen her müslümanın inandığı bir gerçek haline dönüşmüştür. Bu yüzden bir müslümanın bu ülküden uzaklaşması, din-den ve dolayısıyla Tanrıdan da uzaklaşma anlamı taşır ve bundan ötürü de sıradan milyonlarca müslüman bildiği geleneksel gerçek dışındaki her düşüncüyü, "Tanrı-karşıtı" olarak kolaylıkla algılar. Geçmişte bu konuda bilgisiz olan Sovyet yöneticileri, bunun acı sonuçlarıyla karşılaşmışlar. Aynı bilgisizliğin günümüzde Anglo-Saxon dünyasını sardığı görülüyor ve salt bu yüzden kurdukları tüm planların işlememesi riski çok büyüktür.

Bazı
Arap
rejimlerini
despotizme
mahkum
eden
temel
neden
bu ülkelerin
İsrail'den
duydukları
güvenlik
kaygılarıdır

dipnotlar:

- 1) Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu*, çev. Şirin Tekeli, İkinci Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.
- 2) Peter R. Odell, *Oil and World Power, Fifth Edition*, London, Penguin Books, 1979.
- 3) Muhammed Heykel, *3. Petrol Savaşı: Körfez Savaşının Perde Arkası*, çev. N. Ahmed Asrar, İstanbul, Pınar Yayınları, 1993.
- 4) *Time*, 7 Nisan 1990
- 5) Zivojin Jazic, "The Crisis in the Gulf and Non-alignment", *Review of International Affairs*, Vol. XLI, No.972 (October 5, 1991), pp.4-6.
- 6) Margot Light, "Soviet Policy in the Third World", *International Affairs*, Vol.67, No.2 (April-July 1991), pp.265-275.
- 7) Ibrahim A. Karawan, "The Islamist Impasse", *Adelphi Papers*, No.314, November 1997, pp.1-80.
- 8) Ignacio Ramonet, "Yasadışı Saldırı", *Le Monde Diplomatique Türkiye*, çev. Mine Haksal, 15 Nisan-15 Mayıs 2003, Sayı.13, s.2-3.
- 9) Fred Halliday, *Yeni Soğuk Savaş-Sovyet ABD İlişkilerinin Dünü ve Bugünü*, çev. İlker Özünlü, İstanbul, Belge Yayınları, 1985, s. 247-250.
- 10) Nuh Gönültaş, "Dolar-Euro Savaşı Dünya'nın Geleceğini de Belirleyecek", *Bilgi ve Düşünce*, Sayı: 8, Mayıs 2003, s. 28-29
- 11) Ramonet, *op.cit.*, s. 1.
- 12) Willem Oltmans, *Küresel Terörist*, çev. Halit Elçi, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2002.
- 13) Noam Chomsky, *Amerikan Müdahaleciliği*, çev. Taylan Doğan & Barış Zeren, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2001, s. 186-196.
- 14) Faleh A. Jabbar, "Savaş, İsyan ya da Bozgun", *Le Monde Diplomatique Türkiye*, çev. Bige Örer, Sayı.10, 15 Ocak-15 Şubat 2003, s.35.
- 15) Erol Kurubaş, "Irak'ta Kürt Aynıklığı ve Başarı Şansı", *Avrasya Dosyası*, Cilt. 8 Sayı.4, Kış 2002, s.124-159.
- 16) Sedat Laçiner, "ABD'nin Irak Operasyonu: Bir İsrail Projesi mi?", *2023*, Sayı.22, 15 Şubat 2003, s.33.

Irak savaşı ile ilgili politikaların ekonomiye olası etkileri

Gerek dünya ekonomisi gerek Türkiye ekonomisi açılarından Irak savaşının olası sonuçlarının irdelenmesi, konunun iki açıyla ele alınmasını gerektirmektedir. Birinci ve en geniş açımda, günümüzün süper kapitalist gücü olan ABD'nin dünya liderliğine oynaması ve Irak savaşının bunun ilk basamağını oluşturması bağlamında dünya ekonomisinin ve bu ortamda Türkiye ekonomisinin etkilenmesi tartışılabilir. İkinci ve daha dar bir yaklaşım çerçevesinde ise, salt Irak saldırısının dünya ve Türkiye ekonomileri üzerindeki olası etkileri tartışılabilir. Açık ki, birinci açılmadaki olası etkiler çok daha kalıcı, ikinci açılmadaki etkiler ise geçicidir.

Kapitalist dünyanın lideri olarak ABD'nin dünyayı yeniden şekillendirme politikasının ilk basamaklarından biri olarak görüldüğü birinci açımda Irak saldırısı, ABD'nin başta Avrupa Birliği olmak üzere, Rusya, Çin ve Japonya'ya yönelik saldırısı olarak görülmelidir. Bu politika ile ABD, uluslararası politika belirleme örgütü olan Birleşmiş Milletler'i ve uluslararası silah gücü olan NATO'yu da dışlayarak, dünya politikasını tek başına belirlemek istediğini ve bunu başarabileceğini tüm dünyaya kanıtlamak istemiştir. Kapitalist dünyanın merkezine yerleşmeye çalışan ABD, birleşmiş büyük ve güçlü ekonomilerin sadece askerî alanda değil, ekonomik alanda da kendisinin potansiyel rakibi olacağını hissettiğinden dolayı, güçlü ekonomileri birbirinden koparmaya ve kendi dışındakileri atomize ekonomiler konumuna çekmeye çalışmaktadır. ABD şunu görmektedir ki, birleşmiş bir Avrupa ekonomileri topluluğu ABD ekonomisi ile çatışmaya girebileceği halde, ayrı ayrı Fransa, Almanya ya da diğer Avrupa ülkeleri ABD ekonomisi ile doğrudan rekabete ve çatışmaya giremeyip, tam tersine, ikincil ekonomiler olarak ABD ekonomisini tamamlayıcı bir işlev görebilirler.

Avrupa ekonomilerinin birleşmesi ve, şimdilik uzak bir olasılık da olsa, Rusya ile bir araya gelmesi, ABD'nin karşısına sadece ekonomik güç olarak değil, onun da ötesinde askerî güç olarak çıkmasına neden olacaktır. Böyle bir durumda patlak vermesi büyük bir

olasılık olan sermayeler arasındaki mücadeleden sıcak çatışmaya dönüşmesi halinde, ABD'nin silâh gücünün üstünlüğünü koruyabilmesi, ancak karşıtlarına bu yolu tıkaması ile olasıdır. ABD dışında bulunan ve birbirini sermaye ve silâh unsurları olarak tamamlayabilme potansiyeli taşıyan dokuların daimi olarak gelişmeden uzak tutulması ABD'nin uluslararası politikadaki ilk düsturudur. ABD'nin kendi dışındaki ekonomi ve silâh güç ve potansiyellerine bakış açısı, daima olası bu merkezlerle çatışması halinde üstünlüğünü koruyor olmasıdır. Bu bağlamda, ABD'nin kendi dışındaki ülkelerin demokratikleşmeleri kavramından anladığı, ilgili ülkelerin ABD'nin ekonomik gücüne ulaşamayacak düzeyde zayıf üniteler halinde örgütlenmeleri ve dolayısıyla ABD'nin askerî gücüne karşı koyamayacak düzeyde tutulmalarıdır. Bu kurallara karşı gelen ulusların ekonomik politikalarla ya da silâh gücüyle "demokratikleştirilmeleri" ABD'nin uluslararası politika çizgisi olarak algılanmalıdır.

ABD'nin Avrupa Birliği ekonomileri de dahil olarak, tüm çevresel konumlu ekonomileri atomize tutmaya çalışmasının temel nedeni, söz konusu ekonomileri kapitalist bütünleşmeye kendi ekonomisi ile eşit düzeyde değil, hiyerarşik düzeyde eklemlenektir. Eşit düzeyde karşı karşıya gelen ekonomiler kapitalist kriz dönemlerinde uluslararası piyasalarda birbirlerine rakip olarak, küreselleşmenin oluşturduğu görece avantajları ortadan kaldırır ve bu ekonomiler arasındaki mücadeleler son aşamada ciddi çatışmaya da dönüşebilir. Bu nedenle, çeşitli bahanelerle ABD'nin izlediği militarist politika dünyanın stratejik enerji bölgelerine yerleşmek ve enerji akışını kendi çıkarı doğrultusunda denetim ve gözetim altına almaktır. ABD, Avrasya ve Arap Yarımadası gibi stratejik bölgelere yerleşerek küresel dış politikasını uygulamaya koyarken, bir yandan uluslararası ortak karar plâtfomu olan Birleşmiş Milletler'i, diğer yandan da yine uluslararası askerî örgüt olan NATO'yu dikkate almayarak, hem kendi kararlarını bağımsız ortamda oluşturmaya, hem de böylece karşıtlarını siyasal anlamda aşağılayarak, onların güven-

İzzettin
Önder*

ABD,
güçlü
ekonomileri
birbirinden
koparmaya ve
kendi
dışındakileri
atomize
ekonomiler
konumuna
çekmeye
çalışmaktadır

lerini sarsarak, bir araya gelmelerinin anlamsızlığını ulusal bilince yerleştirmeye çalıştı. Avrupa Birliği ülkelerinin Irak saldırısı karşısındaki politikasızlığı ve dağılmışlığı, ABD'nin bu politikasında oldukça başarılı olduğunu ortaya koymuştur.

ABD'nin ulusları atomize tutmaya çalışmasının ekonomik nedeni, yukarıda da ifade edildiği gibi, kendi dışındaki ekonomileri kendi güçlü ekonomisi ile dikey entegrasyona zorlamaktır. Böylece, ABD konulu güçlü firmalar yoğun teknolojiye yönelirken, diğer ülkeler firmaları da ya merkez firmanın alt ürünlerini üretmeye ya da ikinci sınıf teknoloji kullanan alanlara yönelerek, ABD ekonomisi ile kıran kırana rekabete girmeden, başat ekonomiyi tamamlayarak, merkeze kaynak aktarma işlevine yönelmiş olurlar. Örneğin, Fransa veya Almanya güçlü ve büyük AB bloku içinde ABD ekonomisine rakip olabileceği halde, söz konusu ekonomiler tek başlarına ABD ekonomisine ancak tamamlayıcı rol üstlenebilirler. Bu durum da ABD ekonomisini rahatlatır. Başka bir ifade ile, küreselleşme ile kapitalist krizini aşmaya çalışan merkezde konuşlanmış olgunlaşmış sermaye dokusu, daha ileri düzeyde aralarında oluşabilecek kaçınılmaz çatışmayı, başat sermayenin diğerleri üzerinde hakim olarak, onların birleşmesini engellemesi ile bir süre için önlemiş olmaktadır. Bu yaklaşım doğrultusunda küreselleşme olgusunu, ekonomilerin birbirlerini dikey entegrasyon konumunda tamamlayacak biçimde sıralanması olarak anlamak, ekonomiler arasındaki ilişkilerin anlaşılabilirliği açısından daha gerçekçi bir anlatım olur. Şu hale göre, küreselleşme olarak algıladığımız dönüşüm, başat ekonominin, farklı etkileşim derecesinde olmakla beraber, diğer ekonomileri kapitalist tek tipleştirmeye yönelttiğinden dolayı, aslında "küreleştirme" olarak nitelendirilmelidir. Irak saldırısını ABD'nin uluslararası politika manevrasının ilk ya da başlangıç halkası olarak yorumlayan bu açılımın gösterdiği yol haritası şimdilik başarı ile uygulanmakta gibi gözükmektedir. ABD politikasının uzun erimli uygulamasının daha çok reel ekonomik alandaki sorunlarla ilgili olduğu görülmektedir.

ABD'nin Irak saldırısı, yukarıda kısaca verilen uzun erimli açılımın bir halkası olarak gören kısa erimli bir harekât olarak ele alınıp, bunun ekonomik sonuçları irdelendiğinde, söz konusu etkileri reel ve finansal piyasalar açısından ele almak daha doğru olur kanaatindeyim. Irak saldırısı dünya ekonomisini kısmen

petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, kısmen de borsalardaki tereddütler kanalları ile etkiliyor olabilir. Günümüz ekonomileri ağırlıklı olarak finansal piyasalara dayandığından, savaş gibi ucu belli olmayan siyasal-toplumsal olaylar önce finansal piyasalarda, ikinci aşamada da reel piyasalarda ciddi dalgalanmalara neden olabilir. Ancak, Irak savaşının, savaş olmaktan çıkıp, onbeş günlük havadan bombardıman saldırısı haline dönüşmüş olması ve bu saldırının kısa sürmesi yanında, Irak'ın dünya finans piyasalarındaki yerinin yok denecek düzeyde zayıf olması sonucu, bu savaş dünya finans piyasalarında fazla bir dalgalanma yaratmamıştır. Bilindiği gibi, finans piyasaları, tereddütlerin ortadan kaldırılabilmesi için savaşın geciktirilmeden yapılması görüşünü de iletir sürmüştür.

Irak saldırısı, ABD ile Avrupa Birliği arasındaki güç elde etme ve pekiştirme mücadelesinin bir kademesi olarak, bu iki blok arasında uzun dönemli etki oluşturmaya aday gözükmektedir. Böyle bir etki dolar alanı ile euro alanı arasındaki uzun dönemli mücadele sonucunda belirlenecektir. Irak saldırısının da önemli gerekçeleri arasında yer alan paralar arası mücadele, AB ile ABD arasındaki ekonomik mücadelenin sonucunu belirlemede önemlidir. Bilindiği gibi, ABD, çevresinde oluşturduğu geniş dolar alanı sayesinde, ekonomik açığını ve ithalatının da önemli bölümünü reel maliyete katlanmadan finanse edebilmektedir. Bu nedenle, dolar alanının daralması, ucu halde bu alanın sıfırlanması, ABD ekonomisine önemli bir maliyet yıkımına olacaktır. Dolar alanının daralması karşısında euro alanının genişlemesi ise, şimdiye dek ABD'nin yararlanmış olduğu maliyetsiz dış kredi olanaklarından yararlanma şansının Avrupa Birliği'ne geçmiş olduğu anlamına gelmektedir. Bu itibarla, dolar ve euro alanları arasındaki mücadeleye salt paralar arasındaki prestij mücadelesi olmayıp, bu paraların temsil ettiği ülkeler ya da ülke grupları arasındaki gerçek mücadele olarak görülmelidir. ABD'nin Avrupa ve Arap Yarımadası üzerindeki manevrası da, bu bağlamda, stratejik ürün olan enerji maddelerinin ticaretindeki geçerli para biriminin belirlenmesine yöneliktir.

ABD'nin Irak saldırısı, her ne kadar kitle imha silâhları ya da Irak halkının despotik baskı altında tutuluyor olması gibi sahte gerekçelerle topluma pazarlanmaya çalışıldı ise de, asıl gerekçenin ABD'nin kapitalist dünya-

Dolar alanının daralması karşısında euro alanının genişlemesi, şimdiye dek ABD'nin yararlanmış olduğu maliyetsiz dış kredi olanaklarından yararlanma şansının Avrupa Birliği'ne geçmiş olduğu anlamına gelmektedir

nın liderliğine soyunma politikasının basamaklarından biri olduğu açıktır. Dünyanın enerji merkezlerini eline geçiren ABD, enerji maddelerinin miktar ve fiyatında yapılacak denetimli ayarlamalarla Avrupa Birliği ülkeleri ekonomilerini ciddi olarak sarsabilecektir. Avrupa Birliği'nin ABD'nin Irak'a saldırısına karşı çıkışının temel nedeni insani endişelerden çok, ABD'nin enerji akımı üzerinde oluşturabileceği yoğun denetimi engellemeye yöneliktir. Öyle gözüküyor ki, ABD'nin Irak saldırısı, görüntünün aksine, Irak'a değil, yukarıda da gerekçeleri açıklandığı üzere, Avrupa Birliği'ne yöneliktir. Bu bağlamda, ABD ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında uzun süre alacağa benzeyen ekonomik çatışma, Irak saldırısı ile artık su yüzüne çıkmış demektir.

Irak saldırısının Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi, bu saldırının genel dünya ekonomisi üzerindeki etkisinden daha farklı, derin ve çok yönlü olmaktadır. Bu etkileri, genel olarak bölgede yaşanan sıcak çatışmanın doğrudan etkileri yanında, Türkiye'nin Irak'la ve Türkiye'nin ABD ve AB ile ilişkileri bağlamında olmak üzere, üç ayrı açıdan ele almak kaçınılmazdır. Her ne kadar zaman zaman bu farklı kanallardan ekonomi üzerinde oluşan etkiler birbiri ile iç içe geçmiş olsa da, pedagojik açıdan farklı kanalları ayrı ayrı irdelemek yararlı olur. Böylece, Irak saldırısının kısa dönemli ve geçici etkisinden, uzun dönemli ve daha kalıcı etkileri üzerinde kısa bir irdeleme yapmış oluruz.

Bölgede yaşanan sıcak çatışma ortamı, ekonominin finansal ve reel kesimlerini farklı

yönlerde etkilemiş olmakla beraber, bu etkiler savaş ortamından uzaklaşıldıkça, zamanla etkisini yitirecektir. Sıcak çatışma ortamı finansal piyasalarda beklenenin aksine, aşırı bir dalgalanma oluşturmadi. Savaş nedeniyle Türkiye'den anormal düzeyde para çıkışı olmadığından, ilk günlerde döviz kuru ve faiz haddinde görülen çok cılız kıpırdanmalar dışında, faiz haddinde ve kurlarda fazla bir yükselme görülmedi. Büyük bir olasılıkla, ikinci tezkerenin geçmemiş ve Türkiye'nin sıcak çatışmada taraf olmayacağını anlaşılmış olması, finans piyasalarının tedirginliğini oldukça hafifletti ve durumu sakinleştirdi. Irak ordusu ve halkının ABD işgaline karşı fazla bir direniş göstermemiş olması yanında, savaşın kısa sürede biteceğinin anlaşılması da finansal piyasalardaki tedirginliğin çok kısa süreli yaşanmasında önemli rol oynadı.

Reel piyasaların işleyişi açısından yaklaşım yaptığımızda, savaş nedeniyle talebi yükselen ürünler piyasalarının canlanması beklenirken, diğer piyasaların gerilemesi düşünülebilir. Ancak, Türkiye'nin sıcak çatışmaya giren taraf olmaması ve koalisyon güçlerinin akaryakıt dışında Türkiye'den herhangi bir ürün talebinde bulunmaması, savaş ile ilgili görülecek piyasalarda da fazla bir canlanma yaratmadı. Hatta denebilir ki, ikinci tezkerenin geçmemiş olması nedeniyle ABD güçlerinin Irak'a kuzeyden girmesi olasılığının ortadan kalkması ve Türkiye'nin de kesinlikle savaş dışı kalmasının anlaşılması, böyle bir hareketlenmeden medet uman bazı kesim gruplarını oldukça tedirgin etmiş olabilir.

**ABD ile
Avrupa
Birliği
ülkeleri
arasında
uzun süre
alacağa
benzeyen
ekonomik
çatışma,
Irak
saldırısı ile
artık su
yüzüne
çıkmiş
demektir**

Buna karşın, savaş tedirginliği iç piyasayı daha da baskılarken, iç talebin aşırı gerilemesi de iç piyasaya üretim yapan alanlarda üretim düşüşüne ve kapasite kullanım oranlarında gerilemelere neden oldu. Savaş olasılığı bireyleri olağanüstü nakit tutmaya iterken, iç piyasaların daralması da kaçınılmaz olmaktadır. Hizmet sektörleri arasında savaştan en fazla etkilenen alan, kuşkusuz, turizm olmuştur. Turizm sektörü, savaşın başlaması ile, özellikle yabancı rezervasyonlarda çok büyük iptaller yaşadı ve son yıllarda artan boyutta ekonomiye döviz katkısı yapan bu sektörün, savaşın devam etmesi halinde ancak bir veya iki milyar dolar kazanç sağlayacağı düşünüldü. Böyle bir şans olarak savaşın erken bitmiş olması, henüz vakit varken, turizmin canlandırılması için olağanüstü bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Sadece Irak savaşının bitmiş olması değil, onun yanında ABD'nin Suriye ve İran'la ilgili şimdilik fazla bir plânın olmadığı netlik kazanması da bölge turizmi üzerinde olumlu etki yapacağına benzer. Konumuz dışında kalıyor olmakla beraber, Kıbrıs sorununun da henüz çözülmemiş olması, son gelişmelerin Türkiye'nin olaya saldırgan bir tavırla yaklaşmadığını göstermesi de bölge turizmine katkı yapan bir faktör olarak algılanabilir. Ancak, Kıbrıs meselesinin ikinci yönü Türkiye'ye yönelik turizmin Güney Kıbrıs'a kaymasına neden olabilir. Zira, Güney Kıbrıs ile Avrupa Birliği arasında kurulan yakın ilişki böyle bir eğilimin ortaya çıkmasına neden olabilir.

Irak olayları ile ilgili sıcak çatışmanın ortaya koyduğu başka bir olay da güney ticaretinde aktif rol alan kesimlerin belirli süre iş alanından uzak tutuluyor olmalarıdır. Özellikle sınır ticareti ile geçimini sağlayan sınır bölgesi halkının sınırların kapanması nedeniyle ciddi zarara uğradıkları bir gerçektir. Doğal olarak, bu bağlamda en büyük zararı da, bölge ticaretinde taşımacılık işi ile uğraşan, ancak aylardan beri işsiz kalmış olan kamyoncular çekmiştir.

Savaş sonrası ortaya çıkabilecek bir durum da, petrol üretimi artışı sonucunda dünya petrol fiyatlarının geriliyor olabilmesidir. Eğer bu beklenti gerçekleşirse, Türkiye bu durumdan avantajlı çıkabilir. Üretim teknolojisi ve verimliliği geri olan Türkiye ekonomisi, açıktır ki, düşük enerji maliyetinden kârlı çıkabilir. Ancak, zamanla petrol üretiminin aşırı denetlenmesi ve üretimin kısılması petrol fiyatlarını yükseltiyor olabilir. Petrol fiyatlarının yükseltilmesi, ABD'nin Avrupa ülkeleri ile rekabeti ve Avrupa ekonomilerini çökertme amacının so-

nucunda ortaya çıkabilir. Petrol fiyatlarının yükselmesinin, ekonomik alt-yapısı zayıf ve verim düzeyi geri olan Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkileyeceği açıktır. ABD, Irak savaşının bir aşamasını bitirmiş olduğunu resmen açıklamış olmakla beraber, Irak yönetiminin nasıl oluşturulacağı ve bölge hakimiyetinin nasıl kurulacağı henüz tam bir netlik kazanmış olmadığından, petrol fiyatlarının şimdiki olumlu seyrine rağmen, gelecekteki durum için karar vermek için henüz zaman erkendir.

Savaş ve savaş sonrası etkileri açısından Irak ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilere gelince, çok yönlü ve oldukça girift gözükken bu etkileşimin daha çok mal ve hizmet akımları şeklinde olacağı düşünülebilir. İnsani açıdan olumsuz bir bakış açısı olmakla beraber, tamamıyla ticarî açıdan bakıldığında, Irak savaşının uzun dönemde Irak ile ticarî ilişkiler açısından olumlu olduğu söylenebilir. Böyle bir hükme varmanın başlıca iki nedeni vardır. Bir kere, savaş öncesi durumda, Irak'ın kuzey bölgesi devlet denetimi olmayan, fakir halkın yaşadığı düzensiz bir mekân görünümünde idi. Savaşın sonra, ister üniter devlet modeli gerçekleştirilsin, ister federal sisteme geçilsin, Irak'ın kuzeyi eskiye göre daha düzenli ve giderek zenginleşmeye yüz tutan bir görünüm kazanabilir. Bu bölgenin ve tüm Irak'ın ekonomik faaliyetlerde daha yoğunlaşarak zenginleşmesi ve düzgün yönetime geçmesi, Türkiye ile ticaretin geliştirilmesinde çok önemli bir gelişme olarak görülebilir.

İkinci olarak da, bilindiği gibi, savaş öncesi dönemde yaklaşık oniki yıl süren ambargo nedeniyle Irak devleti petrol gelirlerini tam olarak değerlendiremiyor ve çevre ekonomilerle doğrudan ilişkiye geçemiyordu. Bu nedenle, Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi istatistiklere çok küçük olarak yansımakta idi. Savaşın sonra ambargonun kalkması yanında, Irak'ın petrollerini değerlendirmesi, iki ülke arasındaki ticaretin geliştirilmesinde önemli birer faktör olabilir. Türkiye dış ticaretinin yarısına yakın bölümünü Avrupa ülkeleri ile yürütüyor olmasına karşın, bu ülkelerde özgün marka ve isim oluşturamamıştır. Oysa, gerek tüm Ortadoğu ülkelerinde, gerek Irak'ta Türkiye'nin ihraç ürünlerinin isim ve marka oluşturmaları çok daha kolay ve büyük bir olasılıktır.

Irak ile yürütülecek ve geliştirilecek ve her iki ülkeye de yarar sağlayacak olan ticarî ilişkiler yanında, turizm de önemli bir yer tutabilir.

İster
üniter
devlet
modeli
gerçekleştirilsin,
İster
federal
sisteme
geçilsin,
Irak'ın
kuzeyi
eskiye
göre
daha
düzenli ve
giderek
zenginleşmeye
yüz
tutan
bir
görünüm
kazanabilir

Ortadoğu ve Arap ülkeleri ile Türkiye arasında geliştirilecek olan turizm ilişkileri, hem her iki ülkeye de yarar sağlayabilir, hem de aradaki dostlukları pekiştirebilir.

Nihayet, kısa fakat yoğun bir saldırı altında kalmış olan Irak yeniden yapılanmaya ihtiyaç gösterecektir. Açık ki, ABD bu konuda da uluslararası hakem rolünü elden bırakmayacak ve öncelikle ABD firmaları olmak üzere, uygun gördüğü ülke firmalarının restorasyon işine dahil olmalarına izin verecektir. Bu sürecin, mutlak olarak ABD'nin denetiminde olacağı neredeyse kesin olmakla beraber, işleyişin ekonomik kurallar çerçevesinde cereyan edeceği de açıktır. Ancak, kamuoyunu rahatlatılabilmek açısından, ABD yönetimi savaşa destek vermeyen ülkeleri restorasyon hareketi dışında tutuyor gibi gözüküyor olabilmekle beraber, ihalelerin asıl sahibi olmasa da, taşeron firmalar olarak uygun görülebilecek tüm ülkeler, bu arada Türkiye de işin içine girebilir.

Restorasyon işi, ağırlıklı olarak inşaat işi olduğundan, emek-yoğun bir alanla ilgilidir. Bu nedenle, ABD firmaları ya da diğer gelişmiş ülkeler firmaları asıl ihaleyi alsalar dahi, işlerin görülmesinde çok yoğun emek gücüne gereksinim duyulacaktır. Doğaldır ki, bizzat Irak halkı böyle bir emek gücünün sağlanmasında ana kaynağı oluşturacaktır. Ancak, taşeron firma biçiminde de olsa, bazı Türk firmalarının ihalelerde pay alıyor olmaları Türkiye'den Irak'a emek sevkine yol açabilir. Söz konusu emek dokusu içinde niteliklere bağlı olarak ücret belirleneceğinden, ihalelerde yüksek nitelikli işler önem kazanacaktır. Ancak, gerek ABD'de gerek diğer Batılı ekonomilerde yükselen işsizlik karşısında, nitelikli emek gücünün gelişmiş ülkelere gelmesi, Türkiye gibi destek ülkelerin ise nitelsiz emekle işe katılmaları kesin gibi gözükmektedir. Buna rağmen, alınacak ihalelerde emek gücü yanında müteahhitlik hizmeti de götürüleceğinden, bu hizmetlerden sağlanacak faktör gelirleri ülke gelirine katkı yapacaktır.

ABD'nin Irak saldırısının, ABD ile Türkiye arasındaki "stratejik ortaklık" ilişkisini de etkilemiş olarak, Türkiye'nin ekonomisi üzerinde bazı etkileri olacağı açıktır. Bu etkilerin, Türkiye'nin kuzey cephesine izin vermesi ve aktif olarak savaşa girmesi koşullarında, bugünkünden daha farklı ve Türkiye'nin daha lehine olacağı gibi bir düşünce topluma hakim gözükmektedir. Hatta, savaş sonrası restoras-

yon görüşmelerine ilk anda Türkiye'nin dahil edilmemiş olması ve Türk firmalarına ihalelerde yer verilmemesi komutu, iç çevrelerce belirgin olumsuzluklar olarak algılanmaktadır.

Türkiye kuzey cephesini açmış olsa idi, ABD firmalarından alacağı savaş malzemelerine karşın yaklaşık olarak 2 milyar dolar hibe, 24 ile 30 milyar dolar da uzun vadeli ve ehven koşullarda kullanabileceği kredi alacak idi. Şu halde, ikinci tezkerenin geçmiş olması koşulunda, avantaj olarak görülebilecek tek durum, uzun dönemli kredi olanağı olabilir. Ancak, ilk anda avantaj olarak algılanabilen bu durum, Türkiye'nin zaten aşırı boyutlara ulaşmış olan borç stoğunu yükselterek, borçlanmada kritik sınırın ötesine geçmesine yol açıyor olacak idi. Borçlanmada kritik sınırın aşılması, Türkiye'nin dış alemden borçlanmada olduğu kadar, iç borçlanmada da faiz haddinin yükselmesine neden olacak idi. Böylece, ABD kaynaklı düşük faizli borç avantajı, uzun dönemde dezavantaja dönüşerek, Türkiye'nin dış aleme yükümlülüğünü yükseltmiş olacak idi. Kaldı ki, böylesi kısa vadeli kolaylık, iç kaynakların mobilize edilmesinde rehabet sağlayarak, kaynak kullanımında etkinsizliğe de yol açıyor olabildi. Alınması olası bu ucuz kredi, iç güçlerin baskısı altında, bazı kesimlere veya gruplara avanta olarak aktarılıyor, böylece, halkın üzerine ilâve yükümlülük pahasına belirli güçlü kesimler yeni avantajlardan yararlanmış olabildi.

İkinci tezkerenin geçmiş olması ile böylesi bir maceraya sürüklenmek bir yana, sınır komşumuz olan, kendisi ile ticareti geliştirmeye çalıştığımız, savaştan hemen önce de ticaret heyetleri ile ziyaret ettiğimiz Irak'la hasmane ilişkilere girmiş olabildik. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinde yapılmış olan hatanın benzerinin tekrarı, Türkiye ile Irak arasında soğuk rüzgârların esmesine değil, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası arenada prestij kaybına da neden olabildi. Türkiye'nin krediye değil, ekonomisini güçlendirmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Böyle bir politika da, borç ödemek ya da belirli gruplara dağıtılmak üzere alınan kredilerle değil de, iç tasarrufları yükselterek ya da dış kaynakların kullanılmasıyla da olsa, ciddi ve teknoloji yoğun yatırım seferberliğine girilmesi ile olasıdır.

Ortadoğu'nun şekillendirilmesinin Türkiye ekonomisi üzerinde ciddi etkisi olacağı açıktır. Bunlardan biri İsrail'in Hayfa limanına inen petrol boru hattının yenilenerek, devreye so-

Enerji ve
sair
konularda
Türkiye'nin
ABD'nin
etki
alanına
girmesi,
AB'nin
sempati
alanı
dışına
çıkması
anlamına
gelmektedir

kulma olasılığıdır. Böyle bir proje, Türkiye'yi ekonomik kayba uğratabileceği gibi, siyasi açıdan ABD'ye daha az bağımlı kılar. Zira, Türkiye Avrupa'ya akacak enerjinin taşıma hattı üzerinde olduğu sürece, Avrupa'nın enerji tüketimini denetlemeye çalışan ABD'nin bazı komutlarına ya da uyarılarına duyarlı olmak durumunda kalacaktır. Enerji ve sair konularda Türkiye'nin ABD'nin etki alanına girmesi, AB'nin sempati alanı dışına çıkması anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda şunun belirtilmesinde yarar var ki, tüm bu iddialar bazı varsayımlara, belki de önyargılara oturtulmuş bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin kuzey cepheyi açması ABD'nin tercihi olduğu kesin olmakla beraber, Türk ordusunun kuzey Irak'a girmesinin aynı derecede ABD'nin tercihi olduğu kuşkuludur. Hatta, Irak'ın kuzey bölgesinde bağımsız olarak ya da federatif bir yapı içinde bir Kürt devleti oluşumunu destekleyen ABD'nin Türkiye'yi Irak'ın kuzeyinden uzak tutmaya çalışmış olduğu da giderek netleşmektedir. Aynı şekilde, Türkiye'nin şöyle veya böyle tavır takınıyor olması ile Avrupa Birliği'nin Türkiye hakkındaki kararı üzerinde ne denli etkili olacağı da kuşku gözükmektedir. Zira, Avrupa Birliği açısından Türkiye'nin kısa dönemli politikaları değil de, ekonomisi, sosyal dokusu ve niteliği önemlidir.

Savaş esnasında ABD'nin politikaları bağlamında IMF'nin Türkiye'de uygulanan yenisinden yapılandırma programına bakış açısı da önem kazanır bir görüntü sergiledi. Türkiye'nin kuzey cepheyi açmamasının IMF tarafından cezalandırılabilmesi görüşleri de ileri sürüldü.

Irak savaşı esnasındaki kısa dönemli etki fazla güçlü ve olumsuz olmamıştır. Ancak, ABD'nin kapitalist dünyayı yeniden şekillendirme ve tek tipleştirme projesinin Türkiye ekonomisi üzerinde uzun dönemli etkisi olabilir. Bu etki, ABD-Türkiye ilişkisi hattında doğrudan olabileceği gibi, Avrupa'nın ve tüm çevresel ekonomilerin yeni koşullarda alabileceği şekil sonucunda, dolaylı olarak da ortaya çıkabilir. Savaşa gidilirken ABD ile yapılan ve toplumsal açıdan rahatsızlık yaratan pazarlıklar arasında nakit hibe ve/veya avans dışında ABD'nin Türk tekstil ürünlerine koyduğu engellerin kaldırılması ve Türkiye'de teknoloji alanlarının oluşturulmasına katkı yapması gibi, ekonomiyi reel alanda etkileyebilecek hükümler de vardı. ABD'nin, Türkiye'nin kendi silâhlı güçlerini sokmadan, sadece ABD güçleri-

ne kuzey cephesini açma isteği gerçek idi ise, bu pazarlıkların da bir oyalama dışında gerçekleşme olasılığı yok demektir. Gerçek niyet ya da taktik, hangisi olursa olsun, bu aşama geçildi. Önümüzdeki aşama, ABD'nin AB üzerindeki ve diğer çevresel konumlu ekonomiler hakkındaki düşünce ve plânlardır.

Yukarıda kısaca açıkladığım üzere, ABD'nin AB hakkındaki düşüncesi açık ve nettir. Bu konuda ABD'nin yaklaşımı AB'yi güçlü bir ekonomik ve siyasi birlik olmaktan uzak tutup, gevşek ilişkiler içinde, politik olarak heterojen düşünce ve davranış modelleri sergileyen gruplar topluluğu biçiminde oluşturmaya çalışmaktadır. Savaş esnasında İngiltere dışında İtalya, İspanya ve diğer bazı Doğu Avrupa ülkelerinin ABD'nin yanında yer alması da AB'nin çekirdek dokusunu ürktürmüş ve birliğin çatlaması dışında, genişlemesi üzerine de gölge düşürmüştür. Genişleme aleyhine gelişen düşüncelerden ilk nasibi alacak ülkeler arasında ABD'nin korkulu rüyası olan AB-Rusya birleşmesi ve hatta Türkiye'nin AB üyeliğidir. Türkiye'nin ikinci tezkeredeki tavrı AB'de prim yapmış olsa da, giderek ABD'nin dümen suyunda davranış gösteriyor olması karşısında, Türkiye'nin AB üyeliği epey düşündürücü bir hal almaktadır.

Türkiye'nin AB üyeliği kapitalist dünyaya ciddi bir kazanım sağlamadan, Türkiye'nin sanayileşmede belirli bir hız kazanıyor görüntüsü karşısında, halkların üzerinde oluşturulacak sömürü boyunduruğunu sıkılaştırarak, mutlak bazı kazanımlar yanında, halkı görece yoksullaşmaya mahkûm edebilecektir. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği durumunda, merkezdeki güçlü kuruluşlar Türkiye'ye gelerek, sanayi merkezleri oluşturabilirler. Ancak, söz konusu kuruluşlarda yaratılan katma değerden büyük bölümü merkezlere transfer edilip, sadece görece düşük emek payının Türkiye'de bırakılıyor olması koşulunda, sanayileşme görüntüsü altında mutlak iyileşme yaşayan Türkiye, görece yoksullaşma ile karşı karşıya kalmış olur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olması durumunda, Avrupa ülkelerine ürün satmak isteyen Avrupa dışı ülkeler, örneğin Japonya, Türkiye'de yatırım yapma eğilimine girebilirler. Bu durumda da, Türkiye'ye teknoloji girişi ve yatırımlar yanında, üretilen katma değer ne kadarının Türkiye'de kalacağı meselesi önemlidir ve bu konu da Türkiye'de Avrupa menşeli yatırımcıların gelmiş olması ile aynı şekilde ele alınmalıdır.

**Türkiye'nin
ikinci
tezkeredeki
tavrı
AB'de prim
yapmış
olsa da,
giderek
ABD'nin
dümen
suyunda
davranış
gösteriyor
olması
karşısında,
Türkiye'nin
AB üyeliği
epey
düşündürücü
bir hal
almaktadır**

Avrupa Birliği'nin sürdürülememesi ya da Türkiye'nin Birlik dışında kalması halinde, ülkenin kendi kaynaklarına ağırlık vermesi kaçınılmaz olur. Ancak, Türkiye'nin verimsiz ekonomik alt-yapısı yanında, gelir dağılımının bozukluğu karşısında, varıl kesimin aşırı tüketim-e yönelik israfı, orta dönemde ekonominin kaynak sorununun çözülebileceği yönünde bir sinyal vermemektedir. ABD'nin Arap Yarımadası ve Avrasya konularında kendi projesini ortaya koyması da, kaynak sıkışıklığını gidermeye yönelik mini emperyalist amaçlarla çevre bölgelere yayılma hevesine kapılmış olan Türkiye üzerinde fren etkisi yapacaktır. Bu olasılık yanında, koşullara bağlı olarak, Türkiye dış yatırım alıyor olabilir. Ancak, şu kesin olarak anlaşılmaktadır ki, bir yandan stratejik açıdan önemi zayıflamış olan Türkiye'nin, diğer yandan da çevresinin sıkışan kapitalizmin emperyalist amaçlı işgal alanına dönüşmesi, kaynak arayışı içindeki Türkiye'nin mini emperyalist amaçlarına büyük darbe vurmaktadır.

Irak savaşı sonrasında ABD'nin kapitalist dünyayı yeniden şekillendirmesi ve bu arada Avrupa Birliği üzerindeki projesinin gerçekleşmesi Türkiye'de oluşacak ekonomik koşullar üzerinde doğrudan fazla etkili olamaz. Ancak, güçlü merkez ekonomiler arasındaki çekişme ve çatışmalar kapitalizmin krizini derinleştirdiği, doğal olarak, Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilerken, tam tersine söz konusu gelişmeler biraz da olsa kapitalizmin işleyişini rahatlatmış, Türkiye ekonomisini olumlu yönde

etkileyebilir. Başka bir ifade ile, Irak savaşı ve ilk halkalarını bu savaşın oluşturduğu, ABD'nin kapitalist dünya ile ilgili büyük gelecek projesinin dünya ekonomisi üzerindeki etkisi Türkiye ekonomisini de farklı yönde etkileyebilecektir.

Kaynak sıkışıklığı içindeki Türkiye'nin bu sorununu aşması yüksek katma değerli ihracat ürünlerine yönelmesi ile olasıdır. Böyle bir projenin iki ayağı önemlidir. Bunlardan biri teknoloji-yoğun üretim alanlarına yönelmek, diğeri ise, dış ticaret hacmini, özellikle de ihracat hacmini yükseltmek olarak belirtilebilir. Yeni Dünya Düzeni politikaları çerçevesinde, küresel kapitalizm bağlamında oluşturulan uluslararası işbölümü yol haritası göstergesi altında Türkiye'nin ileri teknoloji alanlarına yönelmesi olasılığı fazla yüksek gözükmemektedir. Diğer taraftan, ihracat değerlerinin yükseltilmesi konusu da, dünya kapitalizminin gelişme trendi ile ilgili görülmelidir. Türkiye'nin dünya ihracatı içinde görece küçük konumu, daralan küresel ekonomik koşullara rağmen, Türkiye'nin ihracat olanaklarını arttırabilmesi açısından elverişli koşul oluşturmaktadır. Ancak, katma değeri yüksek ürünler ihracatına yönelmek, ihracat değerlerinin mutlak düzeyinin yükseltilmesinden daha zor gözükmemektedir. ABD ile AB arasındaki mücadelenin olası sonuçları Türkiye ekonomisinin ve üretim teknolojisinin şekillendirilmesinde başat rol oynamaya aday gözükmemektedir.

Irak işgali ve ortadoğu'daki islami hareketler üzerine notlar

ABD'nin "şer eksenini" üzerinde gördüğü Irak'ı işgal etmesi ve Saddam Hüseyin'i iktidardan düşürmesi başlangıçta pek çok Arap ülkesi için önemli bir olgu değildi. Çünkü Arap ülkelerinin yöneticileri farklı nedenlerle Saddam yönetimindeki Irak'tan rahatsızlardı ve bu rahatsızlığın ABD tarafından giderilmesi de büyük bir sorun teşkil etmiyordu. Ancak yeni Irak yönetiminin nasıl olacağı konusundaki uygulamalar özellikle İsrail ile doğrudan toprak sorunları olan ülkeler için tehlike çanlarının çaldığını gösteriyordu. Suriye, her ne kadar ABD tarafından "şer eksenini" tanımlamasına dahil edilmediyse de, ABD'nin Filistin-İsrail çatışmasını çözme çabaları ve terörizmle savaş retorikliği çerçevesinde kendisinin zayıf konuma itilerek, İsrail ile barış yapmaya zorlanacak olmasından rahatsızdı. Suriye Golan Tepeleri'nin tümü geri verilene kadar İsrail ile anlaşma yapmak niyetinde değildi. "Şer eksenini" üzerinde sayılan İran için ise durum çok daha endişe vericiydi. Bağdat düştükten hemen sonra gündeme gelen "Sıra kimde?" sorusunun sadece Suriye ve İran'da değil, tüm bölge ülkelerinde yarattığı rahatsızlık açıktır. Bu rahatsızlığa bir de Irak'ta ABD'nin kuracağı yönetim konusundaki tutumu eklenince, bölge ülkelerinde hem yönetimler hem de halk düzeyinde Amerika'ya karşı güvensizlik artmıştır. Üzerinde anlaşılan nokta 21. yüzyılda ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda bölge haritasını yeniden çizmeye çalıştığıdır. Bu teşebbüsün sonuçları ise bölge ülkeleri açısından kanlı ve sancılı bir geleceğin başladığının harbercisidir.

Bu genel çerçevede bakıldığında yakın vadede İslami hareketlerin de Irak işgali ve ABD'nin bölgeyi yeniden şekillendirme çabalarından etkileneceği açıktır. Bu noktada İslam'ın bir devlet sistemi olarak kabul edildiği ülkelerdeki (İran, Suudi Arabistan) farklı İslami hareketlerin etkilenme biçimi ile İslam'ı bir muhalefet ideolojisi olarak benimseyen İslami hareketlerin (Mısır, Suriye ve Ürdün'deki Müslüman Kardeşler veya Mısır'daki Cemmat-i İslami örgütü) etkilenme biçimi farklı olacaktır. Ancak bugün için bakıldığında, Irak işgalinden doğrudan etkilenen iki İslami hareket görün-

mektedir ki, bunlar Hizbullah ve Hamas'dır. Hizbullah ve Hamas'a geçmeden önce, kısaca Ortadoğu'daki İslami hareketlerin nasıl etkileneceği konusunda birkaç noktayı vurgulamak gerekir.

Bugün Ortadoğu'daki İslami hareketler temelde mevcut siyasal yapıya muhalif olan hareketlerdir. Bu hareketlerin temelde düşman ya da savaşılmaması gereken öge olarak değerlendirdikleri şey, kendi siyasal sistemleri ve yöneticileridir. İster tabanda örgütlenerek sistemin İslamileştirilmesini savunsunlar (Müslüman Kardeşler), isterse doğrudan devrimi savunsunlar (Cemaat-i İslami), bu hareketler için asıl suçlu kendi siyasal liderleridir. Çünkü bu liderler İslami bir yönetimi savunmadıkları, İslami değerler çerçevesinde hareket etmedikleri için savaşılmaması gereken unsurlardır. Bu çerçevede ABD düşmanlığı tali bir öneme sahiptir. Bu ülke yönetimlerinin Batılı güçlerle ya da ABD ile işbirliği yapması ve onların politikalarını bölgede uygulamaya koymaya çalışmaları bu İslami hareketler açısından doğal bir durumdur. Ancak siyasal iktidar kanalı ile yukarıda belirtilen iki temel stratejiden biri benimsenerek- tüm sistem İslamileştirildiğinde bu sorun çözülebilir. Bu çerçevede bakıldığında, Irak'ın işgali, kitleler açısından rahatsız edici hatta kabul edilemez bir durum olarak değerlendirilse de, sorumlu tutulan ve öfkenin yansıtılacağı merkez bu işgale sessiz kalan kendi siyasal iktidarları olacaktır. İşte bu nedenle ki bir yandan Mısır yönetimi ABD'nin müdahalesini desteklerken, diğer yandan da devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in oğlunun da aralarında bulunduğu bir dizi milletvekili ile birlikte Kahire'de büyük bir savaş karşıtı miting düzenlenmiştir. Bu mitinglerin yaygınlaşması üzerine Mübarek yönetimi mevcut sıkıyönetim kanunlarını kullanarak her türlü gösteri ve yürüyüşü yasaklamıştır.

Vurgulanması gereken ikinci önemli nokta ise, bu hareketlerde yaygın olarak gözlemlenen İsrail karşıtlığıdır. Hiç şüphe yok ki bu hareketlerde İsrail'in varlığını toptan inkar etmekten, varlığını tanıyan ama İsrail'in yürüttüğü işgal politikalarına karşı çıkmaya kadar geniş bir yelpazede farklı nedenlerle var olan İs-

Fulya Atacan*

Ortadoğu'daki
İslami
temelde
düşman
ya da
savaşılmaması
gereken
öge
olarak
değerlendirdikleri
şey,
kendi
siyasal
sistemleri
ve
yöneticileridir

* Doç. Dr.
YTÜ, Siyaset Bilimi
ve Uluslararası
İlişkiler Bölümü

rail karşıtlığı güçlenecektir. Daha önce belirttiğimiz gibi, muhalefet hareketi olarak gelişen İslami hareketlerin şu anda doğrudan kendi siyasal yönetimlerinin dış politikalarını yöneltme yetenekleri yoktur.

Üçüncü olarak, İran ve Suudi Arabistan bu süreçte doğrudan etkilenecek İslami yönetimler olarak görünmektedir. Uzun süredir uluslararası sistemde izole edilen İran'ın bu sisteme entegre olma çabaları özellikle Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra hızlanmıştır. Ama "şer eksen" içinde tanımlanan İran'ın en azından ciddi bir destabilizasyon sürecine gireceği ve muhaliflerin -ki bunların önemli bir bölümü de yine kendilerini İslam temelinde tanımlamaktadır- farklı aktörlerce farklı nedenlerle destekleneceği açıktır. Uzun yıllar ABD'nin en güvenilir müttefiklerinden biri olarak görülen Suudi Arabistan'ın 11 Eylül saldırısıyla ortaya çıkan El-Kaide bağlantısı bu niteliğini önemli ölçüde kaybetmesine ve hatta ismi açıkça telafuz edilmese bile, mutlaka ıslah edilmesi gerektiği görüşünün ağırlık kazanmasına yol açmıştır. Saddam Hüseyin'in devrilmesi sürecinde ABD'ye destek veren Suudi Arabistan, daha sonra da kendi topraklarında örgütlenen El-Kaide gibi ABD ya da Batı karşıtı radikal örgütleri yok etme temelinde ABD'nin terörle mücadelesine tam destek vermektedir. Suudi Arabistan yönetimi İran'la karşılaştırıldığında biraz daha geniş bir hareket serbestisine sahipmiş gibi görünse de, uzun vadede farklı yöntemlerle, belki de bir saray darbesiyle, Suudi Arabistan da ABD tarafından "demokratikleştirilecek" ülkeler arasında görünmektedir.

Bu yazıda temel olarak üzerinde durmak istediğimiz İslami hareketler ise, bugün doğrudan Irak işgalinin sonucundan en çok etkilenen iki harekettir. Burada sorulması gereken soru şudur: Niçin Lübnan'da Hizbullah ve Filistin'de işgal altındaki topraklarda Hamas doğrudan ABD'nin hedefine oturmuştur?

I. Körfez Krizi ve sonrasında ABD Ortadoğu'da temel çatışma konusu olan Filistin - İsrail çatışmasına el atmış ve Oslo süreci denilen süreç başlamıştır. ABD'nin bu soruna yönelmesi ve sadece İsrail değil Araplar lehine de soruna müdahale edebileceğini göstermesi ABD'nin bölgedeki varlığını meşrulaştırmada çok önemli bir adımdır. 31 Ekim - 1 Kasım 1991'de Madrid'de başlayan görüşmeler başarısız olsa da, devam eden gizli görüşmeler sonunda 13 Eylül 1993'de Oslo Antlaşması yapılmıştır. Çok ciddi eleştirilere rağmen Oslo

süreci Ortadoğu'da bu çatışmanın sona erdirilebileceği yönünde olumlu bir havanın yaratılmasında etkili olmuştur. O dönemki yaygın kanı artık barış sürecinin başladığı ve yapılan takvim çerçevesinde bazı gecikmeler olsa bile, Filistin devletinin kurulacağı ve bu sorunun halledileceğidir. İsrail, Suriye ve Lübnan (ve İran) dışında diğer Arap ülkeleri ile ilişkilerini normalleştirme sürecine girmiş, varlığının tanınması yönünde önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. FKÖ ve Filistin Yönetimi resmen İsrail'in varlığını tanımıştır.

Bugün George W. Bush da tıpkı I. Körfez Krizi'nde olduğu gibi, Irak işgalinden hemen sonra bu çatışmayı çözerek, bölgede oluşan hoşnutsuzlukları giderme yoluna gitmektedir. Filistin-İsrail sorununu çözmek hem ABD'nin varlığını kitleler gözünde meşru bir zemine oturtacak, hem bölgedeki en güvenilir stratejik ortağı olan İsrail'in güvenlik sorununu çözecektir. Bu çerçeveden bakıldığında Hizbullah ve Hamas'ın doğrudan hedef seçilmesi son derece anlaşılır bir tutumdur.

Bilindiği gibi, İsrail 1982'de ikinci kez Lübnan'ı işgal ettiğinde, güney Lübnan'da yaşayan Şiiler İsraillileri başlangıçta adeta bir kurtarıcı gibi karşıladılar ve kendilerini Filistinli gerillalardan kurtardıkları için İsrail'in varlığından çok memnundular. Ancak İsrail'in Lübnan'ı terketmeye pek hevesli olmadığı ortaya çıkmaya başlayınca, bu tutum da değişti. İsrail Savunma Gücü 1983'de "Bütünleşmiş Güney Organizasyonu" planının ilk taslağını açıkladı. İsrail'in Batı Şeria'da uyguladığı gibi, bu plana göre de bölgeyi yönetmek için köy ve kasabalarda komiteler kurulacaktı. Bu komiteler yeni kurulan milislerce, ki bu milisleri İsrail Savunma Gücü oluşturunca, desteklenecekti. "Ulusal Muhafız Alayı" adı verilecek bu güç, İsrail tarafından silahlandırılıp eğitilecekti. Bu gücün kuruluş amacı İsrail'i korumak ve Filistinli gerillaların güney Lübnan'a tekrar dönmelerini engellemektir. Bu planı uygulamak için, bölgedeki ailelere İsrail baskı yapmaya başladı. Bu noktadan itibaren İsrail'i kurtarıcı olarak gören Şiiler için onlar artık işgalci idi. Nabatiya'da Aşura kutlamalarında meydana gelen olaylar üzerine Beyrut'taki Yüksek Şii Konseyi Başkanı Şeyh Mehdi Şemseddin, halkı direnişe çağırdı. İsrail'e karşı saldırılar arttıkça, İsrail baskıyı arttırdı ve güney Lübnan'ı ülkenin kalan bölümünden soyutlamaya çalıştı.¹

Küçük bir grup eylemci tarafından oluşturulan grup büyümeye başladı ve Lübnan Ulusal Direnişi olarak adlandırılan direniş örgütü

**Filistin-İsrail
sorununu
çözmek
hem
ABD'nin
varlığını
kitleler
gözünde
meşru bir
zemine
oturtacak,
hem
bölgedeki
en güvenilir
stratejik
ortağı
olan
İsrail'in
güvenlik
sorununu
çözecektir**

kuruldu ve bu örgüt Emel'in hakimiyetine girdi. Daha önce varlığını hissettirmekle birlikte 1985'de Hizbullah varlığını ve askeri kanadını - İslami Mukavemet- resmen ilan etti.

Askeri kanadın liderleri Necef'de eğitim görmüş ilahiyat öğrencileriydi. Hizbullah'ın amacı temelde İsrail işgaline karşı ayaklanmak ve sonuçta da Lübnan'daki Batılı güçlerin varlığına ve etkisine son vermektir. Hizbullah İsrail'e karşı savaşırken, İran ve Suriye'den doğrudan destek aldı. Örneğin 1982'de İsrail işgalinden sonra İran Bekaa Vadisi'ne 1500 İran Devrim Muhafızı gönderdi ve Baalbek'deki kamplarda Hizbullah milisleri eğitildi.²

İsrail'in varlığını Batılıların Ortadoğu'ya yerleştirdikleri bir komplo olarak gören Hizbullah'a göre, İsrail'le savaşmak sadece milli değil, aynı zamanda dini bir görevdir. İsrail'in Lübnan'daki varlığı sona erene kadar savaşacağını söyleyen Hizbullah'a göre bu ülke ile pazarlık yapmak ya da barış görüşmelerine katılmak anlamsızdır. Çünkü İsrailliler sadece şiddeti bilirler ve yine sadece şiddetin dilinden anlarlardı. Hizbullah İsrail'in varlığını tanıtmakta ve Filistin'deki silahlı direnişi, Hamas'ı desteklemektedir. Lübnan'ın İsrail ile barış antlaşması yapmasına karşı çıkan Hizbullah, barış görüşmelerinde Suriye ile birlikte hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır.³

1992'de Lübnan'da parlamento seçimlerine katılarak 8 sandalye kazanan Hizbullah sadece bir direniş örgütü değil, aynı zamanda yasal bir parti konumuna gelmiştir. Bu durum, Suriye'ye sürekli maruz kaldığı Amerikan baskısına karşı Hizbullah'ı savunmada önemli bir yasal dayanak kazandırmıştır. Suriye, Lübnan'da iç savaştan sonra etkin bir güç olarak yerleştiğinden beri sadece Hizbullah milislerinin silahlarını toplamamıştır. Hafız Esad, Hizbullah'ı İsrail ve Washington'a karşı önemli bir güç olarak kullanmaya devam etmiştir.

İsrail işgali pek çok Lübnanlının gözünde Hizbullah'ı meşrulaştırmış ve bu güce karşı savaşan Hizbullah desteklenmiştir. 22-24 Mayıs 2000'de İsrail'in tek taraflı olarak Lübnan'dan çekilmesi (Şiba çiflikleri hariç) pek çok Lübnanlının gözünde Hizbullah'ın işgale karşı uyguladığı stratejisinin başarılı olduğunu göstermiştir.

Bu çerçeveden bakıldığında, ABD'nin bölgede İsrail'i de güvence altına alacak bir barışa Suriye'yi de dahil etmesi gerektiği gerçeği Hizbullah'ın neden ilk hedef haline geldiğini ve Hizbullah üzerinden arkadaki en önemli des-

tekleyici güç olan Suriye'nin neden yoğun baskı altında tutulduğunu açıklamaktadır.

ABD tarafından açıkça terör örgütü olmakla suçlanan Hamas ise, başlangıçta Filistin milliyetçiliğine karşı işgal altındaki topraklarda İsrail'in desteklediği İslami bir harekettir. Zaman içinde Hamas, sadece İslami bir örgüt olarak kalmamış, Filistin milliyetçisi İslami bir örgüt haline dönüşmüştür. İsrail'in varlığını meşru görmeyen bu örgüt, İsrail'in kendi politikası temelinde oluşturmaya çalıştığı barışın önünde ana engellerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler örgütünün Filistin kolu olarak 1945'de kurulan örgüt, 1973'de Gazze'de yasal olarak İslam Merkezi'ni kurmuştur. Başlangıçta Filistin toplumunun İslamlaştırılması temelinde hareket eden örgüt, İsrail'e karşı direnişi reddederek (toplumun İslamlaştırılmadan silahlı mücadelesinin başlayamayacağını savunuyordu) daha çok yardım kuruluşları, vakıflar, camiler ve Gazze'de kurduğu İslam Üniversitesi temelinde örgütlenmiştir. Suudi Arabistan başta olmak üzere, kendisine destek veren Körfez ülkeleri ile iyi ilişkilerini korumak isteyen Müslüman Kardeşler, İran devrimine karşı mesafeli olmuştur. 1987'de I. İntifada'nın başlamasından hemen önce değişmeye başlayan örgüt, İntifada ile birlikte ayaklanmaya katılıp katılmamak konusunda bir karar vermek zorunda kalmıştır. 9 Aralık 1987'de Şeyh Ahmet Yasin başkanlığında Gazze'de bir araya gelen örgüt yöneticileri üyelerini İsrail'e karşı ayaklanmaya çağırmış ve 14 Aralık 1987'de de örgütün askeri kanadı olarak İslami Direniş Hareketi (Hareket El-Mukavemet El-İslamiyye) yani HAMAS kurulmuştur. 1991'de ise özel saldırı birimi olarak İzzettin el-Kassam Taburları oluşturulmuştur.⁴

I. İntifada'dan sonra Hamas İslam temelli milliyetçi bir örgüt olma yönünde değişmeye başlamıştır.⁵ 18 Aralık 1988'de açıkladığı Nizamnamesi'ne göre Filistin toprağı Müslüman nesillere bir vakıftır. Bu nedenle Ahiret gününe kadar hiç bir parçası kimseye verilemez ve hiç bir Arap devleti ya da kralı bu toprakları yönetemez. Hamas'a göre Filistin sorununun çözümünde tek yol cihad'dır.⁶

Özellikle Oslo Antlaşması'ndan sonra gerginleşen FKÖ-HAMAS ilişkileri Filistin Yönetimi'nin kuruluşundan sonra da Hamas'a karşı artan tüm baskılara rağmen bir çatışmaya dönüşmemiştir. Hamas asıl düşmanın İsrail oldu-

İsrail'in
varlığını
Batılıların
Ortadoğu'ya
yerleştirdikleri
bir komplo
olarak
gören
Hizbullah'a
göre,
İsrail'le
savaşmak
sadece
milli
değil,
aynı
zamanda
dini bir
görevdir

ğunu, tüm olumsuz davranışlara rağmen bir iç savaşa meydan vermeyeceğini açıklamıştır. Oslo Antlaşması'nın uygulanması sürecinde ortaya çıkan hoşnutsuzluklar ve hayal kırıklıkları, Filistin Yönetimi'nin otoriter uygulamaları ve yolsuzluklar gibi pek çok öge bu süreçte Hamas'ın ciddi bir toplumsal taban kazanmasına yol açmış ve Hamas artık hem FKÖ hem de İsrail açısından görmezden gelinemeyecek kadar güçlü bir muhalefet örgütü haline gelmiştir.⁷

Irak işgalinden hemen sonra gündeme gelen "Yol Haritası"na karşı çıkan Hamas'ın ruhani lideri Şeyh Ahmet Yasin şöyle demektedir: "Vatanımız ve kutsal yerlerimiz özgürleştirildiğinde silahlarımızı bırakmaya hazırız. O zaman Filistin devleti kurulacak...Ama şimdi size soruyorum: Yerlerinden edilmiş Filistinliler kendi topraklarını, evlerini, kutsal yerlerini geri istemeden nasıl düşman Siyonist devleti tanıyabilirler? Ve yine soruyorum, eğer 1948'de Filistin zorla alınmışsa ve burada yaşayanlar sürülmüşse ve bunun üzerinden 55 yıl geçmişse, bu, Filistin'e Yahudilerin sahip olduğu anlamına mı gelir?" Şeyh Yasin'e göre cihad ve şehit olmak tek seçenektir, çünkü eşitsiz güçler arasında yapılan müzakerelerde sonuç daha güçlü olanın lehine olacaktır. Bu nedenle "müzakerelerde daha güçlü olmak için, zafere ulaşana ve vatanımızı özgürleştirinceye kadar direnişe devam etmeliyiz."⁸

Süreç içinde İsrail'e karşı en önemli silahlı direniş grubu haline gelen Hamas, ABD'nin İsrail'in güvenlik endişelerini temel alan bir barış anlaşmasının önünde önemli bir engeldir. Zaten İsrail, 11 Eylül saldırısından hemen sonra

ABD'nin terörle mücadele stratejisine kendinin de Hamas gibi İslami bir terör örgütü ile mücadele ettiğini savunarak katılmıştır. Bu durum Irak işgalinden hemen sonra niçin Hamas'ın gündeme geldiğini açıklamaktadır.

Bu tutumun yaratacağı sonuçlara baktığımızda ise, açıkça karşımıza çıkan öge Orta-doğu ülkelerinde hem İslamcı hem de laik kamuoyu nezdinde gittikçe artan İsrail karşıtlığıdır. Irak'ın temelde ABD için değil, İsrail için temel bir tehdit olduğu ve bugünkü Amerikan yönetiminde hakim olan yeni-sağın aşırı İsrail yanlısı tutumunun bu işgale yol açtığı tezi farklı kavramsallaştırmalarla farklı düzeylerde kabul görmektedir. ABD içinde başlatılan «çifte sadakat» tartışması Ortadoğu'da doğrudan İsrail temelli komplo teorilerine kadar uzanmaktadır. Her ne kadar uzun vadede Irak işgalinin İslami hareketler içinde farklı dozlarda varolan Batı karşıtlığının belki de doğrudan ABD karşıtlığına yol açabileceği söylenebilirse de (ki bu çok yeni bir tema olmaz) bugün için çok açık olan, bölgede İsrail'e karşı ılımlı bir tutum sergileyen kitlelerin bile farklı argümanlarla İsrail tehdidi konusunda hassaslaşacağı ve İslami hareketlerde zaten var olan İsrail ve Siyonizm karşıtlığının daha da pekişeceği. Uygulanan politikaların çözümden çok çözümsüzlük ya da İsrail'e güvenden çok güvensizlik getireceği öne sürülebilir. Ancak başlayacak bir barış sürecinin farklı dinamikleri harekete geçireceğini ya da farklı bir gerçeklik yaratacağını savunanların nasıl bir harita hayal ettikleri, nasıl bir denge hesabı yaptıkları henüz bizim açımızdan net değildir.

Süreç içinde İsrail'e karşı en önemli silahlı direniş grubu haline gelen Hamas, ABD'nin İsrail'in güvenlik endişelerini temel alan bir barış anlaşmasının önünde önemli bir engeldir

dipnotlar:

- 1) Hala Jaber, *Hezbollah, Born with a Vengeance*, Colombia University Press, New York, 1997, s.14-17
- 2) Hala Jaber, a.g.e, s.20
- 3) Hizbullah'ın İsrail ve Siyoniz konusundaki görüşleri için bkz. Amal Saad-Ghorayeb, *Hizbu'llah, Politics, Religion*, Pluto Press, Sterling, 2002, s. 112-186.
- 4) Ziad Abu-Amr, *Islamic Fundamentalism an the West Bank and Gaza*, Indiana University Press, Bloomington, 1994, s. 6-22, 63-64.
- 5) Meir Litvak, "The Islamization of Palestinian Identity: The Case of Hamas", *Data and Analysis*, The Moshe Dayan Center, August 1996, 4-22.

- 6) Ziad Abu-Amr, a.g.e., s. 80-81.

- 7) Graham Usher, "What kind of Nation? The Rise of Hamas in the Occupied Territories", *Political Islam*, Eds. J. Beinin, J. Stork, University of California Press, Berkley, 1997, s. 339-354; Rema Hammami, Jamil Hilal, "An Uprising at a Crossroad", <http://www.merip.org/mer/mer219/219-hammami-Hilal.html>;

- 8) <http://www.islamonline.net/livedialogue/english/Browse.asp?hGuestD=xbQ5ap>

kriz sürecinde endüstriyel/askeri ve finansal kompleksin artan etkinliği: yapısal bir analiz için hatırlatmalar

giriş:

Savaş, sosyal ilişkilerin kendini yenisinden üretilmediği, farklı ilişkilerin eş zamanlı birbiri üzerinde etkide bulunduğu bir zamanda açığa çıkıyor. Savaş bir çok değişkenin kesişiminde gerçekleştiği için, savaşa yol açan nedenler üzerinde karar vermek zorlaşıyor. Özellikle de savaş zamanlarında insanlar daha bir kırılgan ve çaresiz kaldıklarından, savaşa ilişkin açıklamalar daha çok konjonktürel-kısa erimli nedenler üzerinden yapılıyor. Diğer yandan savaşı başlatanlar, savaşın sorumluları ise "savaş bir gerçekliktir" diyerek, bizleri o anın zorunluluğu içine çekiyorlar. Bu ikilemi aşmak için bir dizi yol/yöntem olabilir, ama bu kısa soluklu çalışmada yapısal ve uzun erimli bir bakışla *kapitalist sistemde savaşa yol açan nedenler* üzerinden sadece biri üzerinde durmaya çalışacağım. Yeni bir analizin olanaklarını geliştirme yerine, aslında daha önce kapitalizme içkin olan bir eğilimi işaret eden ve çalışmalarda kullanılan iki kavram üzerinde yoğunlaşılacak. *Askeri-sınai kompleks* ve *savaş ekonomisinin sürekliliği* kavramları üzerinde kısaca durulacak. Her iki kavram da kapitalizmin yapısal dinamikleri ile savunma sanayi ya da savaş endüstrisi arasındaki ilişkileri açıklamak üzere geliştirilmiştir. Bu iki kavramın işaret ettiği yapısal dinamikler ile son yıllara ait veriler arasında bağlantılar kurmak çalışmanın temel amacı olacak.

askeri-sınai ve finansal kompleks ve süreklilik arz eden savaş endüstrisi

Kapitalist ekonomik gelişmede savunma(=saldırı) sanayinin tehlikeli bir aşamaya ulaştığına dair ilk önemli uyarı ABD Başkanı Eisenhower yapıyor. ABD halkına yönelik veda konuşmasında (17 Ocak 1961) Eisenhower, ülkenin geleceğini ve demokrasiyi tehlikeye sokacak olumsuz bir gelişmeyi işaret ederek halkı uyarıyordu. Bu tehlike ya da tehdit *askeri-sınai kompleksin* hızla gelişmesidir. Başkan veda konuşmasında savunmanın gereklerinden bahseder, ama bu gerekliliğin aşırı

bir aşamaya ulaştığını kaygıyla belirtir. Başkan konuşmasında:

"Yıllık askeri harcamalarımız bütün Amerika firmalarının net gelirlerini açacak bir noktaya ulaştı. Askeri işletmeler (kuruluşlar) ve büyük ölçülere varan askeri savaş endüstrisi ABD için yeni bir deneyim" olduğunu işaret eder.

Başkan bu yeni gelişen olgunun, yani askeri-sınai kompleks güç donanımının ekonomik-politik ve hatta tinsel etkisinin her kent, her vatandaş ve federal yönetimin her biriminde hissedildiğini işaret edecektir. Bu etki karşısında mutlaka önleyici bir dizi müdahalenin yapılmasının gerekli ve hatta zorunlu olduğunu belirtecektir:

"Bu bileşimin [askeri-endüstriyel ittifak] özgülük ve demokratik özelliklerimiz üzerindeki olumsuz baskılarına izin vermeyelim."¹

ABD Başkanı Eisenhower'ın veda konuşmasını askeri-endüstriyel ittifakın tehlikelerini işaret etmesi oldukça anlamlı. Diğer yandan kapitalizmin gelişimi ile savaşın bir endüstri olarak gelişimi arasındaki ilişkiler kapitalizmi anlamaya ve açıklamaya çalışan muhalif analizler için çok daha erken bir dizi tanım ve açıklama yapıldığını da belirtmemiz gerekiyor.² Başkan'ın konuşmasını önceleyen ve daha sonraki yıllarda özellikle T.Cliff, M.Kidron, E.Mandel'in çalışmalarında sıkça işaret edilen bir diğer kavram ise, *savaş endüstrisinin sürekliliği* olacaktır.³ T.Cliff özellikle *The Class Nature of Stalinist Russia* adlı 1948 yılına ait çalışmasında savaşa ilişkin silahların üretiminin kendine ait özellikleri olduğunu işaret eder. Özellikle K.Marx kavramlaştırmasından hareketle savunma sanayi ya da savaş araçlarının üretilmesinin tüketim araçlarının üretimine (II.Department) ve üretim araçlarının üretimine (II.Department) katkı sağlamadığı vurgulanır. Savaş endüstrisinde gerçekleştirilen çıktı/üretim, verili üretimde artış sağlayacak bir ivmeye sahip değildir. Bu anlamda T.Cliff kapitalistlerin lüks tüketimine anoloji ya-

Fuat Ercan*

Kapitalist ekonomik gelişmede savunma (=saldırı) sanayinin tehlikeli bir aşamaya ulaştığına dair ilk önemli uyarı ABD Başkanı Eisenhower yapıyor

* Doç. Dr. M.Ü. İ.İ.B.F.

parak bu sektörde gerçekleştiren üretimin üretken olmayan tüketim olarak tanımlayacaktır. Cliff daha sonra yayınladığı *Perspective for the Permanent War Economy* adlı makalesinde savaş ekonomisini sadece üretken olmayan bir üretim olarak tanımlamayla kalmayacak, ayrıca süreklilik arz eden savaş ekonomisinin kapitalizmin yapısal bir dizi sınırlamalarını aşmasına olanak tanıdığını işaret edecektir (Cliff, 1999). Bu vurguların detaylı analizine geçmeden önce ordu ile piyasa arasındaki ilişkilere kısaca bakmak yararlı olacaktır.

ordu ve piyasanın ortak varoluş koşulu: sistemik genişleme ve yıkım

Savaş ve savaşın temel belirleyenlerden biri olan ordular ile kapitalizm arasında aslında ontolojik yani varoluşa ilişkin oldukça önemli benzerlikler olduğunu işaret etmemiz gerekiyor.⁴ Her iki sosyal gerçeklik için sürekli genişleme temel ilkedir. Ordu sahip olunan mekanın korunması ya da farklı toprakların ele geçirilmesi amacıyla yönelik bir gerçekliğe sahip iken, kapitalizm emeğin yaratıcı etkinliğini içeren metaların üretimi için daha fazla emek gücü ve hammadde, üretilen ürünler için yeni tüketim alanları bulma yönünde önlenemez bir genişleme mantığına sahiptir. Bu anlamda ordular ile kapitalizm arasında varoluşa ilişkin önemli ortak noktanın "yayıma" olduğunu söyleyebiliriz. Orduların tarihi hiç kuşkusuz çok daha gerilere gidiyor, kapitalizmin var oluşu ve genişlemeci mantığı ise, tarihsel olarak çok daha yakın bir tarihe sahip. Ama önemli olan bir nokta var ise, o da kapitalizmin genişlemeci mantığı ile orduların gelişmeci mantığının bir kaç açıdan birbirleri üzerinde etkide bulunması ve bu etkileşimin sonucunda sahip oldukları özelliklerin yoğunlaşarak daha bir artmasıdır. Ordular kapitalizmin tarihsel gelişimine bağlı olarak özellikle sermaye birikiminin ilk dönemlerinde ve daha sonra ulus-devlet oluşumlarında özel bir dizi işlev üstlenmişlerdir, ama bu işlevler aynı zamanda orduların temel etkinlikleri olan savaş araçlarının ya da savunma araçlarının kapitalizm için temel etkinlik olan yatırım alanına (kârlılık alanına) dönüşmesine yol açmıştır. Ordu ile kapitalizm arasındaki bu anlamlı ilişkiyi P. Virilio açık bir şekilde dile getirir:

"Burjuva iktidarı ekonomik olmaktan önce askeridir ama daha kesin bir ifade kullanırsak, kuşatma halinin gizli sürekliliği ile "çeşitli biçimlerde imal edilen hareketsiz büyük makineler" olan müstahkem mevki-

lerin ortaya çıkması ile yakından ilgilidir" (Virilio, 1998, 16).

Virilio çalışmasında bizim yukarıda işaret ettiğimiz ordu ile kapitalizm arasındaki ortaklığa ilişkin vurguyu daha da anlamlı bir noktaya taşır:

"Kapitalizmin Marksist tanımı olan "insan hayatının tüketicisi ve ölü emeğin kurucusu" deyişi burjuvaziye gayet uygun düşer, ama burjuvazi asker teknik danışmanın ortağı olduğu üretme ve ürettiğini yok etme araçlarını aynı anda yarattığı: yani ordularının, daha sonra da askeri kompleksin kökenindeki savaş girişimcisi olduğu için böyledir bu" (Virilio, 1998, 17).

Kapitalizm ile ordu yayılmacı mantıkta buluştukları oranda "zenginlik ile yıkım üretiminin aynı muğlak bir aradılığını taşırlar" (Virilio, 1998, vurgular bana ait). "Zenginlik ile yıkımın" eş zamanlı olarak biraradalığı, güç ve eşitsiz bir dizi ilişkinin varlığını gerektirir. Taraflar arasında ilişki kurulduğu andan itibaren, ilişki bir taraf için zenginlik yaratırken, diğer taraf için yıkım, yok oluş yaratıyor. Ordunun etkinliği olarak açığa çıkan savaş için bu daha açık ve net işaret edilmekle birlikte, kapitalizmin sürekli olarak daha fazla "değişim değeri üretmek için üretim" ya da kâr için üretim mantığında bu daha örtük bir şekilde gerçekleşir. Kapitalizmin süreklilik arzeden zenginlik üretimi aslında emek ile emek gücünü birbirinden ayırması ile birlikte süreklilik arz eden bir yıkımı harekete geçirmiştir (emeğin değişim değeri olması). Diğer yandan doğal ortam ise, üretim sürecinin temel girdisi olarak kullanılmaya, artan ölçüde kullanılmaya başlaması doğal ortamın yok edilmesine neden oluyor. Emeğin enerjisi ile doğal ortamdan kopartılan ve üretim sürecinde işlenerek doğadan farklılaşarak tüketim maddesine dönüşen metaller, tüketildiği oranda yaşam ortamı başka bir anlamda tahrip edilip yok edilmekte. Üretimin miktar ve hız olarak artması bir aşamadan sonra *tüketici üretme* tekniklerine neden olduğu ölçüde, insanlar tüketici olarak boyunduruk altına alınmakta. Savaş sanayi ise, emek enerjisi ile dönüştürülen doğanın doğrudan insanın var oluşunu ortadan kaldırmasına yol açacak metallerin üretilmesi anlamına geliyor.

Ordu ile kapitalist piyasayı ortak kılan bir başka özellik ise, her iki gerçekliğin de kendi var oluş koşullarının devamlılığı için insan emeğini kullanmasıdır. Kapitalist piyasa emekten emek gücünü çekip alırken, ordular ise zorunluluk ya da para karşılığı insanların

Savaş ve savaşın temel belirleyenlerden biri olan ordular ile kapitalizm arasında aslında ontolojik yani varoluşa ilişkin oldukça önemli benzerlikler olduğunu işaret etmemiz gerekiyor

bedeni üzerinde egemenlik kurar. Her ikisi de insan üzerinde bir denetim/kontrol mekanizması oluşturur. Ama kapitalizmle birlikte gelişen/geliştirilen açığa çıkan en önemli ilişki orduların harekete geçirdiği emeğin yani askerlerin kullandıkları aracın artan ölçüde piyasa için üretim yapan emek gücü tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. İşgücü enerjisini daha fazla askeri araçların üretimine yoğunlaştırdığı ölçüde, asker-emeğin yıkıcılığı daha bir artıyor. Asker-emeğin kullanacağı aletler için her geçen gün artan sayıda işçi-emeği kullanıldıkça, asker-emeğin yayılma ve insanın kırılganlığını artırma gücü daha bir artmakta. Asker-emeğin yıkıcı etkisinin artması ise yeniden askeri-emek için saldırı aracı (savunma aracı) üretenlerin daha fazla işgücü enerjisine yönelmelerine neden olacaktır.⁵

Bu iç içe geçme halini yani kapitalist piyasanın genişleme mekanizmasının orduların genişleme mantığını içermesini A.Giddens "savaşın bir endüstri" haline dönüşmesi kavramı ile tanımlar. Giddens'in vurgusu ile savaşın endüstriyel bir biçim alması birbiriyle ilişkili bir dizi değişimi kapsamalı 19. yüzyıla ait bir olgu iken, esas olarak bu sürecin yayılarak genişlemesi yirminci yüzyılda gerçekleşmiştir. Giddens'e göre I. Dünya Savaşı bu gelişmelerin bir sonucudur (Giddens, 1996,223). Endüstriyel üretimde gerçekleşen ilerlemeler ve bu ilerlemelerin açığa çıkardığı teknolojik gelişmeler silah üretiminde kullanılmaya başlamıştır. Diğer yandan, savunma sanayinin yoğun teknoloji içeren ürünlere yönelmesi, ordu ve askerli-

ğin dönüşmesine neden olmuştur. General C.McKinney teknolojik gelişmenin ordular üzerindeki etkisini iyi bir şekilde dile getiriyor; "son zamanlarda askeri eğitim askerin teknolojiyi iyi kullanmasına yönelik olmakta ve bu anlamda teknoloji savaşmanın daha güçlü bir şekilde gerçekleşmesine yol açıyor." Bu değişim ise, savaş ve ordunun varoluşa ilişkin özelliklerin önemli ölçüde güçlenmesine yol açıyor. Savaş konusunda uzmanlığı ile tanımlanan ve artık klasikleşen çalışmasında Clausewitz savaşı; "savaş; hasmına irademizin yerine getirmeye zorlamaya yönelik bir şiddet eylemi" olarak tanımlar, bu şiddet eylemi savaşın endüstrileşmesi ile daha bir donanım kazanır.

Silah üretiminin kapitalist mekanizma içinde gerçekleşmesi, kapitalizmi tanımlayan mekanizma içinde gerçekleşse bile, Giddens'in haklı olarak marksistleri eleştirdiği gibi, "savaş endüstrisi kapitalizmin gelişmesinin basit bir genişlemesinin ürünü olarak ele alınamaz. Özellikle kapitalizmin gelişmesi ile erken ulus-devlet oluşumları ile bir güç olarak devletler arası mücadele ve daha da önemlisi erken kapitalistleşen ülkelerin kolonyalist gelişmelerinin temelinde bu savaş sanayinin endüstrileşmesi yatmaktadır. "Endüstriyel kapitalizm savaşın endüstrileşmesinin temel aracı olmuştur, fakat ulus-devletlerin aktiviteleri ve müdahaleleri savaşın endüstrileşmesinin temel kaynağı olmuştur" (Giddens,1996,227). Giddens'in ulus-devlete ilişkin vurgusu savaş endüstrisi ve ülke orduları arasındaki ilişkileri açığa çıkarması açısından önem arz eder, fa-

**Kapitalizm
kârlılığı
arttırmak
için
sermayenin
toplam
döngü
hızını
arttıracak
yenilikleri
bulduğu
ölçüde,
şiddet
üretmenin ve
kullanmanın
hızını ve
yoğunluğunu da
arttırmıştır**

kat kapitalizmin gelişimi ile birlikte, savaş sanayi devletler arası rekabetin "güvenlik" yönelimli etkilerini korumakla birlikte, süreç içinde devlet ya da özel sermaye kesimi arasında oldukça kompleks bir dizi ilişkinin oluşmasına neden olmaya başlar.

Belki de bu ilişkide insanı geleceğe ilişkin huzursuz eden en önemli boyut günlük tempunun hızının artmasıdır. Kapitalist ilişkiler içinde rekabetin yoğunlaşarak artması, piyasada dolaşıma giren sermayelerin verili zaman dilimi içinde üretim ve dolaşımdan daha hızlı çoğalarak çıkması zorunluluğunu gündeme getiriyor. Sisteme içkin olan *en azla daha çok ve daha hızlı üretim* savaş endüstrisinde üretilen yıkım ürünlerinin yıkım etkisinin yoğunlaşarak artması ve daha da önemlisi bu etkinin çok daha hızlı gerçekleşmesine neden oluyor. Kapitalizm kârlılığı arttırmak için sermayenin toplam döngü hızını arttıracak yenilikleri bulduğu ölçüde, şiddet üretmenin ve kullanmanın hızını ve yoğunluğunu da arttırmıştır. Hız bu anlamda kapitalizmle ordunun özgürleşmesi anlamına geldiği ölçüde, yaşamın ve dahası insanların özgürlüğünün azalmasına neden olmuştur. Böylece burjuvazi ve dolayısıyla sermayenin egemenliği, verili toplumsal ilişkiler üzerinde egemenliğe ihtiyaç duyduğu ölçüde, "şiddetin sermayeleşmesine" ve beraberinde "hareketin" sermayeleşmesine olanak sağlamıştır (Ercan, 2002). Bu kısa açıklamalardan sonra askeri-sınai kompleksi ve sürekli savaş ekonomisi kavramlarını açıklamak anlamlı olacak.

askeri-sınai-finsanal kompleks

Savaş sanayinin ekonomideki varlığı özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı öneleyen yıllarda ekonomide nicelik ve nitelik olarak artışı (1901-1914 yılları arasında 4 milyar dolar iken, bu rakamın 1945-55 yılları arasında 13 milyar dolara çıktığı düşünülecek olunursa) sosyal bilimcileri *savaş sanayini* analiz etmeye yöneltmiştir (Mandel, 1996,275). General Motor'un başkanı ve daha sonra Savunma Bakanı sekreteri olan Charles E.Wilson'un "savaş ekonomisinin sürekliliği" yönündeki kavramlaştırması bu yıllarda önem kazanmıştır. Mandel'in işaret ettiği üzere Natalie Moszkowska ve Walter J.Oakes bu kavramı detaylı olarak analiz etmişlerdir.⁶

Natalie Moszkowska'nın analizinde "süreklilik arz eden savaş endüstrisi" aşırı sermaye birikimi ile eksik tüketim arasında bir yerde analiz edilir.⁷ Bu açıklamaya göre, askeri olmayan malların üretiminin kapasitesi ve tüke-

tim mallarının üretimi nüfusun yaşam standartına bağlıdır. Eğer nüfusun yaşam standardı aşağıya çekilirse, bu üretim ve tüketim malları üzerinde aynı şekilde etkide bulunur. Böylece savaş sanayi olmayan mallara yönelik karlılık içeren yatırım yapma olanakları kısıtlanmış olur. Sermaye, değerlenme koşullarından daha hızlı büyür. Sermayenin küçük bir kısmı, kitlelerin satın alma kısıtının olmadığı alanlarda yatırım olanaklarını araştırır. Sermayenin temel rüyası sınırsız olanaklar içeren bir üretim alanında yatırım yapmaktır. Tüketim malları üretimi kitlelerin satın alma gücünün yetersizliğine bağlı olarak yeteri kadar genişleme eğilimi göstermediğinde, sermaye artan bir oranda ölüm silahları üretimine yönelir. Moszkowska askeri olmayan sivil üretim için parasal olarak desteklenmiş bir talep ve durgun satışlar gibi bir kısıtın olmasına karşılık, savaş sanayi için bu tarz bir kısıtın olmadığını işaret eder. Özellikle savaş olacağına ilişkin varsayım, silahlanmaya dayalı endüstrinin gelişimi, oldukça farklı oranlarda ve daha önce hiç bilinmeyen dinamiklerce belirlenir. Hiç kuşkusuz burada hiç bilinmeyen dinamikleri temsil eden *devlettir*. Devlet savaş endüstrisinin hem gerekli alt yapı koşullarını hazırlar hem de üretilen ürünleri talep eder. *Diğer yandan savaş sektöründeki bu yöndeki gelişmeler kapitalizme içkin olan kriz koşullarının patlak vermesini ortadan kaldırmaz, ama patlamanın kriz biçiminde açığa çıkması yerini krizin savaş biçiminde patlak vermesi tehlikesine dönüştür.* T.Cliff çok daha net bir şekilde, süreklilik arz eden savaş ekonomisinin gelişiminin gelişmiş kapitalist ekonomilerde on yılda bir açığa çıkan düşüşü önleyecek bir işlevi olduğunu belirtir (Cliff,1999).

E.Mandel bu tarz ele alışların savaş ekonomisinin geç kapitalist ekonomi üzerindeki etkilerini tümüyle anlamamıza olanak sağlamadığını belirtir. Mandel'e göre, savaş sanayinin tüketim malları ve üretim araçları üretimi üzerinde bir dizi etkisi vardır. Bu anlamda da savaş ekonomisinin sınırsız gelişimine ilişkin vurgu yetersiz olmaktadır. Mandel'e göre kapitalist ilişkiler içinde savaş ekonomisindeki gelişme beraberinde sermaye içi çelişkilerin yoğunlaşarak artmasına neden olur. Özellikle savaş ekonomisi yönündeki gelişmeler beraberinde gerek bu sektörde gerek bu sektörden etkilenen tüketim malları ve üretim malları üreten sektörlerde sermayenin organik bileşimini arttıracak etkide bulunur. Bu anlamda uzun erimde "süreklilik arz eden savaş ekonomisi" kapi-

Uzun
erimde
"süreklilik
arz eden
savaş
ekonomisi"
kapitalizmdeki
temel
çelişkileri ve
sisteme
içkin olan
krizleri
çözemez

talizmdeki temel çelişkileri ve sisteme için olan krizleri çözemez (Mandel, 1996,306). Mandel'in yorumları uzun erimli analizler için bir dizi yapısal gerçekliği gösterebile, yine kendisinin de işaret ettiği gibi süreklilik arz eden savaş ekonomisi, sistem açısından oldukça dinamik bir dizi etkiye yol açar. Bu etkiler daha somut düzeyde gözlemlendiğinde bir dizi aktörün ve bu aktörler arası özel bir dizi çıkar yönelimli ittifakların gelişmesine neden olur, bu ittifaklar ya da ortaklaşalar güç ilişkileri üzerinde etkide bulunduğu gibi, savaş sektörünün gelişimi diğer sektörleri ve istihdam yapısı açısından oldukça önemli belirlemelere yol açar. Bu belirlemelerin kriz dönemlerinde çok daha önemli olduğunu söylememiz mümkün.

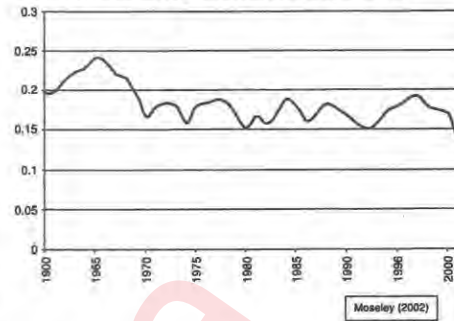
Savaş aletleri üreten firmalarla, askeri üst yöneticiler ve politikacılar arasında ilişkilerin gittikçe yoğunlaşarak arttığı günümüz koşullarında,⁸ bu çalışma açısından işaret edilmesi gereken önemli bir diğer nokta, kriz eğiliminin dünya ölçeğinde ama özellikle ABD'de arttığı bir zaman diliminde, savunma sanayinin kârlarının önemli bir şekilde artmasıdır. Bu anlamda sektörel bir kayma ya da aşırı biriken sermayenin değerlendirme olanağı olarak savunma sektöründe yoğunlaşması ile mi karşı karşıyayız sorusu önem kazanıyor. Kapitalizmin dünya ölçeğinde egemenliğinin arttığı ve değerlerin parasal biçiminin önem kazandığı günümüz koşullarında, askeri-sınai kompleksinin bileşenleri daha bir çeşitlenmiştir. Bu anlamda askeri-sınai ve finansal kompleksten ve daha da önemlisi bu kompleksin 1980'lerle birlikte yoğunlaşarak artan kuralılaşma eğilimine bağlı olarak ulusları aşan çok daha özel ilişkileri barındıran bir gerçekliğe dönüşmüştür.

kapitalizmin küresel krizi ve savunma sanayinde gerçekleşen artışlar

Kapitalizmin altın yılları olarak kabul edilen 1940-1970'li yıllar aynı zamanda kar oranlarının oldukça yüksek olduğu yıllardır. 1960'ların sonundan itibaren sadece ABD değil, erken kapitalistleşen diğer ülkelerde de kâr oranlarının düştüğünü ama ABD'de düşüşün ilk başlarda daha hızlı olduğunu biliyoruz (bkz. grafik 1). Kapitalizmin altın yılları olarak bilinen 1940-1960'lar arası emeğin ve sermayenin verimliliği oldukça yüksektir ve bu nedenden dolayı sermayenin geri getirisi ve kâr oranları da yüksektir, bu dönem özellikle üretim malları üretim sektörü daha yoğun gelişmekte, ileride grafik 2'de gözlemleneceği üzere savaş sanayinde gerileme hiç bir zaman

tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Özellikle soğuk savaş sürekli körüklendiğinde, savaş sanayi gelişmekte. Ama bu ilişkinin özellikle soğuk savaşın bitmesine rağmen savaş sektöründe artışın devam etmesi bu anlamda dikkate değer bir farklılığı ilk elden açığa çıkarıyor. Savaş sektöründeki artışın özellikle Reagan dönemi ile birlikte yoğunlaştığını görüyoruz. Hiç kuşkusuz tek yönlü ve indirgemeci bir analiz olarak kapitalizmin krizi ile savaş sektöründe doğrusal bir artışı işaret etmek istemiyoruz, ama veriler ilişkinin bu yönde geliştiğini gösteriyor.

Grafik-1. ABD'de Kar Oranlarının Düşüşü (%)

Aynı yıllarda kar oranlarındaki düşüş beraberinde net sermaye stokunda da önemli düşüşlerin yaşanmasına neden olacaktır. Örnek olarak, 1950-1970 yılları arasında yine ABD'de net sermaye stokunda önemli düşüşler gerçekleştiğini görüyoruz. 1950-1970 yılları arasında aynı şekilde özel kesim üretim çıktıları da bir düşüşün gerçekleştiği görüldüğü. Aynı düşüş eğiliminin Almanya, Japonya ve G-7 ülkelerinde de olduğunu Tablo-1'den görebiliyoruz. Özellikle erken kapitalistleşmiş ülkelerde gözlemlenen bu olumsuz gelişmeler aslında kapitalizme için olan aşırı üretim ve aşırı sermaye birikim krizlerinin derinleşerek açığa çıkmasıdır. Krizin özellikle 2000 yıllarında yoğunlaşarak artma eğilimine girdiğini söyleyebiliriz.

R. Brenner'in son makalelerinden birinde, sayılarla işaret ettiği üzere 1995-2000 yılları arasında bireysel üretken sermaye sahiplerinin

Tablo 1. Savaş Sonrası Büyüme ve Uzun Durgunluğun Karşılaştırılması (Özel Kesim Verileri)

	Net Kar Oranı		Çıktı		Net Sermaye Stoku	
	1950-70	1970-93	1950-70	1970-93	1950-70	1970-93
ABD	12,9	9,9	4,2	2,6	3,8	3,0
Almanya	23,2	13,8	4,5	2,2	6,0	2,6
Japonya	21,6	17,2	9,1	4,1	-	-
G-7	17,6	13,3	4,5	2,2	-	-

Kaynak: R. Brenner(2001)

Tek yönlü ve indirgemeci bir analiz olarak kapitalizmin krizi ile savaş sektöründe doğrusal bir artışı işaret etmek istemiyoruz, ama veriler ilişkinin bu yönde geliştiğini gösteriyor

kârlarında önemli düşüşler olmasına rağmen, aynı yıllar arasında firmaların borsada işlem gören kağıtlarının değerinde büyük artışlar yaşanmıştır. Bu gelişme aslında firmaların ihtiyaç duyduğu para-sermaye miktarını artırırken, hisse senetlerinin değerindeki artış, "refah etkisi" dolayında ekonomide yeniden hareketliliğin başlamasına neden olacaktır. Aşırı sermaye birikimi ve aşırı üretimden kaynaklanan kriz, bu kanallarla beslendiği ölçüde krizin derinleşmesine neden olmuştur. Brenner'in işaret ettiği gibi üretken sermaye kârlılıkları son yirmi yılın en alt düzeyine düşmüş ve 2000 yılından itibaren art arda firmalara ilişkin yolsuzluklar ve iflaslar gerçekleşmeye başlamıştır (Enron, Global Crossing, Quest ve World.com). Özellikle aşırı sermaye birikim krizi, sermayenin yeniden değerlendirme koşullarını önemli ölçüde ortadan kaldırmakta. Bireysel sermayeler son otuz yıl içinde bu olumsuz gelişmelerden kurtulmak için oldukça farklı yollar seçtiğini biliyoruz. Bu yollardan biri ve belki de en önemlisi savunma sanayine yapılan yatırımların çoğalması olduğunu söyleyebiliriz.

Özellikle büyük güçler arasında süren Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte dünya ölçeğinde adalet, güvenlik ve barışın belirleyici olacağı, sürecin beraberinde savaş harcamalarının önemli ölçüde düşeceği umudunu doğurmuştu. Oysa T.Reifer'in haklı olarak ifade ettiği gibi, militarizme harcanan paraların sosyal adalet ve barışa yönltilmesi yönündeki beklentiler yerini Panama, Körfez savaşı, Balkan savaşları, (ve şimdi Irak'a) yöneldiğini görüyoruz (Son on yılda sayıları gittikçe artan savaşlar aynı zamanda genel olarak dünya ölçeğinde ama daha çok da ABD'de harcamalarının yoğunlaşarak arttığını görüyoruz (bkz. Grafik 2). Yapılan son çalışmalardan birinde işaret edildiği üzere, 2001 yılında dünya askeri harcamaların 839 milyar dolara ulaştığı ve bunun da dünyada gayri safi hasılanın yüzde 2,6'lık bir oran olduğunu, kişi başına ise 137 dolarlık bir askeri harcamanın gerçekleştiği belirtiliyor (SIPRI,

Tablo 2. Askeri Harcamalar Bütçesi

Miktar (milyar \$)

ABD	396.1
Rusya	60.0
Çin	42.0
Japonya	40.4
İngiltere	34.0
Fransa	25.3
Almanya	21.0
Hindistan	15.6
Güney Kore	11.8
İran	9.1
İsrail	9.0
Tayvan	8.2
Türkiye	5.1
Singapur	4.3
Polanya	3.7
Yunanistan	3.3
Vietnam	1.8
Irak	1.4
K.Kore	1.3

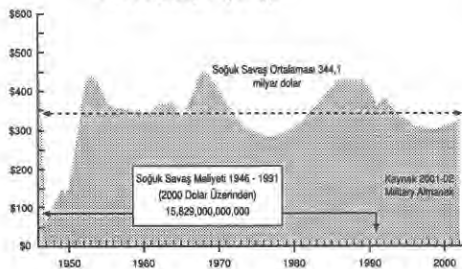
Flakamlar genellikle 2001 yılına aittir.
ABD'ye ait veri ise 2003 Mali Yılına aittir.
Kaynak: International Institute for Strategic Studies,
Department of Defence

2002). Hiç kuşkusuz 11 Eylül olayından sonra savunma harcamalarındaki önemli bir artış olmuştur. Savunma harcamalarının yeniden artması ülkeler arasında eşit düzeyde gerçekleşmiyor. Beş ülkenin toplam harcamaların yüzde 50'sini, 15 ülkenin ise harcamaların yüzde 75'ini gerçekleştirdiğini görüyoruz (bkz. Tablo 2).

ABD'de savunma harcamalarının artışı hiç kuşkusuz askeri-sınai ve finansal kompleksin hızla yoğunlaşarak artmasına neden olmuştur. Savunma sanayinin ya da askeri sanayinin bugün ABD ekonomisinde en önemli sektörlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Jennifer T.del Rosario-Malonzo'nun detaylı çalışmasında işaret ettiği üzere, ABD'de savunma sanayi sadece kendisi için değil, E.Mandel'in işaret ettiği gibi diğer sektörler için de özel bir önem kazanmış durumda. Aynı şekilde mühendislerin ve bilim insanların neredeyse üçte biri askeri sanayi ve onun desteklediği alanlarda çalışmakta. Hiç kuşkusuz bu yoğunlaşma beraberinde ABD'nin savunma harcamaları ve bu savunma harcamalarını karşılayan silah üretici firmalar arasındaki ilişkilerin özel bir önem kazanmasına neden oluyor. Silah ticaretindeki rüşvet ve yolsuzlukların incelendiği *Earth Times* adlı çalışmada Frank Vogel:

"ABD şirketleri ilk kez Pentagon'u böyle tamamen ele geçiriyor. Sadece Savunma Bakanı [Donald Rumsfeld] değil, ordunun, donanmanın ve hava kuvvetlerinin yeni lideri de iş dünyasından geliyor... Başkan Bush askeri uçak satan Northrop Grumman'ın başkan yardımcısı James Roche'u

Mühendislerin
ve bilim
insanların
neredeyse
üçte biri
askeri
sanayi ve
onun
desteklediği
alanlarda
çalışmakta

Grafik-2. ABD Savunma Harcamaları
1946-2002 (milyar \$)

Hava Kuvvetleri Sekreterliği'ne getirdi... Ayrıca Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin karısı Lynne de ABD hükümetinin ve müttefiklerin başlıca yüklenici firmalarından olan Lockheed Martin'in yönetim kurulunda bulunuyor" (Burrow, 2003, 115).

Askeri-sınai kompleksindeki bu iç içe geçiş bir yandan silah üreticilerinin karar alıcı mercilerde etkilerinin artmasına neden olurken, özellikle de siyasi birimler de bu ilişki dolayında bir dizi finansal ve başka destekler alıyorlar. Burada belirli bir zaman diliminde yoğunlaşıp, olayların o an açığa çıkışı ve gelişmesine yoğunlaşıldığında, gerçekliğe ait bir dizi ilişki açığa çıkmakla birlikte, gerçekliği an/amprik olana indirgemek hatalı olacaktır. Askeri-sınai ittifaklar iç içe geçmeler hiç kuşkusuz yapısal-nesnel koşullar üzerinde önemli etkileri olmakta, yapısal-nesnel koşulları bu anlamda etkilemekte, ama yine de anlık ya da belirli zaman dilimine ait oluşumların uzun erimli yapısal-dinamiklerle bağlantısının kurulması anlamlı olacaktır.

Bu üst üste binen ve birbirini üzerinde etkili olan analiz düzeyleri arasında bağlantılar kurmak önemli olacaktır. Diğer yandan Irak halkının üzerine yağın tüm silahları bir yandan ABD'nin askeri hareketinin sonucu gerçekleşen bir harekettir ama bu hareketin yağdırdığı bomba/metalenin (F-16'lar, Apache, Hellfire, F-18, Hawk misillemesi, B-2 Patriotlar vs) üreticileri ile ABD arasında bir dizi ilişki anlık olarak kurulabilir ve bu tarz ilişkilerin kurulması da gereklidir, ama bomba/metalenin üreticileri ile kârlar ve kârlarla kriz arasındaki bağlantıların da görülmesi yani daha yapısal ilişkilerin de açığa çıkarılması gerekiyor. Bombalar Irak halkının üstüne yağdığına, günlük medyamızın sıkça överek tahrip güçlerini anlattığı silahların gerçek sahiplerini görmek için Tablo 3'e bakmak yeterli olacak. F-16'lar, C 17, Apache, Hellfire, F-18, Hawk misillemesi, B-2 Patriotlar vs gibi bomba ve teçhizat/metalenin karşısında Lockheed Martin Şirketi, Boeing, Raytheon, General Dynamics gibi üretici şirketleri göreceğiz. Bu üretici şirketlerle ürettikleri askeri araç/teçhizat arasında da ABD'nin bu devasa şirketlere aktardığı toplumsal olarak yaratılmış zenginliği yani sözleşme ile elde ettikleri dolar olarak milyonları görüyoruz. Üretilen silahlar ya ihraç ya da açıkça savaş yolu ile tüketildikçe, sadece bu silahların yakıp-yok ettiği yerler değil, üretildiği ABD açısından da sosyal harcamalardan kesilerek kaynakların savunma harcamalarına yöneldiğini görüyoruz (bkz.

Tablo 3. ABD'nin Savunma Sektöründe İlişkide Olduğu 15 Firma

Firma (FY'98 Sıralamasına Göre) Merkezi	DoD FY'99 Sözleşmesinde milyar \$ (Toplam Sözleşmeler içindeki oranı)	Alınan Silahlar
1. Lockheed Martin Corp. (1) Bethesda, MD	12,675 (10.8%)	F-16, AH-64 Apache, Trident and Hellfire missiles
2. Boeing Company, Inc. (2) St. Louis, MO	11,568 (9.8%)	F/A-18, F-15, V-22 Osprey, RAH-66 Comanche, C-17
3. Raytheon Company, Inc. (3) Lexington, MA	6,401 (5.4%)	Patriot, AMRAAM, Hawk Missiles
4. General Dynamics (4) Falls Church, VA	4,564 (3.9%)	Nuclear Submarines, DDG-51 Destroyer
5. Northrop Grumman (5) Los Angeles, CA	3,193 (2.7%)	B-2 Bomber, F-15, F/A-18
6. United Technologies (6) Hartford, CT	2,368 (2.0%)	aircraft and helicopter engines, UH-60, C-17
7. Litton Industries, Inc. (8) Beverly Hills, CA	2,097 (1.8%)	DDG-51 destroyers, LHD amphibious assault ship
8. General Electric (13) Fairfield, CT	1,714 (1.4%)	aircraft and helicopter engines
9. TRW Inc. (10) Cleveland, OH	1,431 (1.2%)	Electronic systems and support
10. Textron, Inc. (7) Providence, RI	1,423 (1.2%)	V-22 Osprey, tank engines, helicopters
11. Science Applications Intl (12) San Diego, CA	1,358 (1.2%)	Programmic, logistical and technical support
12. The Carlyle Group (11) Washington, D.C.	1,336 (1.1%)	Bradley Fighting Vehicle, Crusader Artillery system
13. Alliedsignal, Inc. (18) Morristown, NJ	746 (0.6%)	Data transfer systems, engineering services
14. Computer Sciences Corp. (19)	744 (0.6%)	
15. The General Electric Co., PLC London	729 (0.6%)	
15 Firma için Toplam : \$ 52.3 milyon \$		
Toplam savunma sanayi miktarı: 118.1 milyon \$		
(\$25,000 üzerinde olan değerler)		
15 Firmanın Toplamı içindeki payları: 44%		
Kaynak: Center for Defence Information(2002)		

Tablo 4). Eğitim, sağlık, adalet, konut, doğal çevre için ayrılan kaynaklar ile askeri harcama için ayrılan kaynaklar arasındaki uçurum bu sektörün gelişmesinin sadece savaş sırasında belirli bir halk/halkların tepesine yağın bomba/meta anlamına gelmediği ama bir başka boyutun da savaş sektörünün yaratılan top-

Tablo 4. ABD Bütçesinin Çeşitli Kalemler Arasında Dağılımı

Bütçe kalemi	Miktar (milyar \$)
Askeri Harcamalar	343
Eğitim	45
Sağlık	41
Adalet	30
Konut Yardımı	30
Doğal Kaynaklar ve çevre	26
Bilim ve uzay	22
İstihdam ve Sosyal Servis	20
Ulaşım	16
Ekonomik Gelişme	10
Sosyal Güvenlik ve Önleyici Koruma	7
Tarım	5
Enerji	3

lumsal zenginliğin devletler kanalı ile toplumun geniş kesimlerinden savaş sektörüne aktığı anlamına gelir. Bizim analizimiz açısından bu belki de an ile zamanın keşiştiği ilk en önemli uğrak ama bu uğrağın işaret ettiği bir başka gerçeklik ise, krizin sermayenin savaş sektörü dışında kalan kesimleri yoğun olarak etkilerken, savaş sektörünü/sermayesini aynı şekilde etkilemediğini görüyoruz.

Yukarıda kapitalizmin 1970'lerde içine düştüğü krize ilişkin verdiğimiz verilerin aksine, askeri sanayide olan firmaların yatırımlardan elde ettikleri karlar ve sabit sermaye formasyonlarındaki gelişmeler menkul kıymet borsasındaki fiyatlarının önemli ölçüde artış gösterdiklerini görüyoruz. Özellikle ABD için krizin iyice derinleştiği yıllar olan 1974 ile 1984 yılları arasında askeri sanayideki önde gelen firmaların farklı durumunu açıkça göstermekte. V.Perle'nin belirttiği gibi 1975-1984 yılları arasında ABD'de 500 en büyük firmanın kar oranı yüzde 18,65 iken, askeri firmaların bu 500 firma içindeki ortalama karları yüzde 26,76 düzeyindedir. On yıl içinde bu yatırımcıların yatırımlarındaki artışlarda yüzde 37'lere varan bir düzeye ulaşmıştır.

Tablo 5'den firmaların güç ve etkinliğinin 2000'li yıllarda yoğunlaşarak artışı açıkça gözlemleniyor.

Güç artışını yoğunlaştıran en önemli değişikliklerden biri, ölüm taciri olan bu firmalar arasındaki rekabetin daha sonra birleşmeye dönüşmesidir. Aslında bu merger ya da birleşme askeri-endüstriyel kompleksin aldığı bir kararın sonucu olmuştur. Clinton'un yönetim döneminde Savunma Sekreteri Les Aspin ve yine Savunmadan sorumlu William Perry'nin müdahaleleri ile savunma firmaları arasındaki birleşmeler cesaretlendirilmiştir. Aslında bu cesaretlendirmenin arkasında Pentagon'un Reagan dönemindeki askeri harcamaların ay-

Tablo 5. Savaş Firmalarının Kar Oranları, Yatırımlardaki Artış 1974-1984

Firma	Yatırımların Ortalama Yıllık % Geri Dönüş Oranları	Yatırımlarda Artış Miktarı
Lockheed	43.41	37
Boeing	36.85	23
General Dynamics	35.10	20
McDonnell-Douglas	27.24	11
Rockwell International	26.27	10
United Technologies	21.10	7
V.Perle (1988,313)		

nı düzeyde devam etmeyeceği ve F-16 saldırı sistemi ile M-1 tanklarının yerini yeni kuşak F-22 ve Joint Strike Fighter (JSF) üretimine yönelineceği, bu alanda da üretimde birim başına maliyetlerin düşürüleceği ve bu yüzden verimli olmayan fabrikaların kapatılması gerektiği işaret ediliyordu (Hartung, 2003). Bu çabalar kısa sürede sonuç verdi ve askeri üretime yönelik sermayede muazzam bir sermayenin merkezileşmesine yol açacak birleşmeler ve evlilikler gerçekleşti. Martin Marietta, Loral defense, the General Dynamics'ın bir seksiyonun birleşmesi ile devasa bir sermayeye sahip Lockheed Martin doğdu. Diğer yandan sadece bu birleşme sonucu gerçekleşen devasa yapı da yetmiyor, Pentagon'un 1998'de ulusal savunma sistemi oluşturmak için açtığı ihalede Lockheed Martin, TRW ve Raytheon birlikte takım olarak ihaleye katılırken, Boeing ihaleyi kaybetti. Fakat ihale sonrası Boeing hızla ihaleyi alan firmalarla alt sözleşme ilişkisine girdi.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, kapitalizmin krizi ama özellikle ABD'nin krizi yoğunlaşarak artarken (artan dış açık, ödemeler dengesi açığı, emeğin verimliliğindeki düşüş, sermayenin getirisindeki düşüş), üretken olmayan yıkım getiren savunma sanayinde sermayenin yoğunlaşması ve belirleyiciliğinin arttığını görüyoruz.

Bu tablo 7'den de gözlemleneceği gibi savunma sanayi sadece sermayenin yoğunlaşması anlamına gelmiyor, önemli sayılara varan istihdam anlamına da geliyor. Yukarıda işaret ettiğimiz "ülke yolları"na salıverilen kitle ordusunun askeri proleteryaşının "yürüyen ulusu" ile ulusal ülke toprağının büyük ordugahına kapatılan sinai proleterya ya da genellikle denildiği gibi "işçi ordusu" oldukça açık bir şekilde karşımıza çıkıyor. Boeing 198.000 insanı istihdam ederken, United Technologies 153.800 insanı istihdam ediyor. 11 büyük firmada sadece 900.000'e yakın insan istihdam ediliyor yani emek güçleri bomba/meta üretiminin emrine veriliyor, bu alan da denetim altına alınıyor,

Savunma
sanayi
sadece
sermayenin
yoğunlaşması
anlamına
gelmiyor,
önemli
sayılara
varan
istihdam
anlamına da
geliyor

Tablo 6. Savunma Sanayinde Dünyada En Büyük Firmalar milyon \$ 2001 fiyatlarıyla

Firma	Ülkesi	Gelir (2000)	Kar	Sıra
Boeing	ABD	51.321	2.128	1
United Technologies	ABD	26.583	1.808	2
Lockheed Martin	ABD	25.329	(519)	8
Honeywell Int'l	ABD	25.023	1.659	3
Raytheon	ABD	18.321	141	6
EADS	Hollanda	17.954	(835)	9
BAL Systems	İngiltere	14.626	(20)	7
Textron	ABD	13.090	218	5
General Dynamics	ABD	10.359	901	4

Kaynak: Rosario-Malanzo, (2002)

Tablo 7. ABD Savunma Sanayindeki En Büyük Firmalar ve İstihdam Miktarları 2001 (milyon \$)

	(Gelirler)	(Kar)	(sıra)*	(İstihdam)
Boeing	51.321	2.128	15	198.000
United Technologies	26.583	1.808	64	153.800
Lockheed Martin	25.329	(519)	69	126.000
Honeywell Int'l	25.023	1.659	71	125.200
Raytheon	18.321	141	111	93.696
Textron	13.090	218	150	71.000
General Dynamics	10.359	901	180	43.300
Northrop Grumman	8.287	608	232	39.300
BF Goodrich	5.532	326	322	26.322
Sequa	1.773	24	773	11.550
Precision Castparts	1.674	85	809	13.090

* Sıra en büyük 1000 arasında

Kaynak: Rosario-Malanzo, (2002)

kontrol ediliyor. Doğal olarak sermaye değeri lenme aracı olarak savaş sektörünü seçtiği ölçüde, işgücü de bu alanda yoğunlaşıyor. İstihdam savaş sektörünün önemli tehditlerinden birini oluşturuyor, bu tehdit sadece fabrikada çalışanlar açısından değil, mühendisler, bilim insanları açısından da önem kazanıyor. Ama çok daha önemlisi Fransa'nın erken dönemi için "ülke yollarına salıverilen" ama şimdi için dünyanın çat kapı her yerine hızla iletilen/taşınan bir güç olarak insanın/emegin istihdam edilmesi önemli bir miktara ulaşıyor (Bkz. Grafik 3).

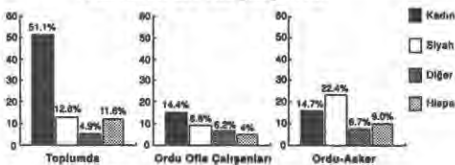
Grafikten de gözlemleneceği üzere, ABD'de askerlik hizmeti tam anlamıyla toplumun daha çok dışlanan yoksul kesimleri için bir iş niteliğine dönüşmüş durumda. "Savaşın kaynağı sermaye ve sermaye ile ittifak halin-

deki bir kesim iken, savaş kararı sonucunda savaşın nesneleri bu ittifak dışında kalan kesimler oluyor. Ya zorunlu askere giden ya da işsizlik koşullarında zorunlu olarak kabul edilen bir iş oluyor. 2002 askeri almanasının verilerine göre, ABD'deki ordu aynı zamanda ABD'deki yoğun işsizliğe karşı bir istihdam kaynağıdır. ABD'de siyahların toplam nüfus içindeki payı yüzde 12'iken, ordunun yüzde 31'i siyahlardan (yüzde 8,6 ofis çalışanı, yüzde 22,4'ü asker), yine toplam nüfus içinde yüzde 11,6'lık bir oranı Hispanikler oluştururken, orduda yüzde 13'lük bir oranı Hispanikler oluşturuyor. Orduda diğer azınlıkların payı ise yüzde 31 oranında. Eğitim oranlarına bakıldığında toplam askerler içinde sadece yüzde 3,1'i yüksek okul okumuş, yüzde 95'i ise yüksek okul okumamış durumda. ABD'de ordu önemli bir istihdam merkezi durumunda (1.370.000 kişi orduda asker konumunda). Dünyanın en kötü emekçiliği orduda askerlik yapmaktır. Filipinli annenin TV'de söylediği sözler, "Oğlum çırağı. Geleceğini kurtarmak için askere gitti" ve bir diğer asker ise, Irak'ta bulunma gerekçesinin "üniversite harcını yatırmak" olduğunu söylüyordu. Bakıyorsunuz ki, gerçekten askeri, endüstriyel ve finansal politikanın kesiştiği ölüm ticaretinin vurduğu kesim yoksul kesimdir. Irak'ta da yoksullar ölüyor. ABD ordusuna baktığımızda, savaş gidenler yoksul kesim çocukları. Milliyet Gazetesi'nde şöyle bir haber yer aldı: "Biri Guatemala'lı Jose... Diğeri Meksikalı Garibay... Irak'ta savaşan öncü Amerikan birliklerinde görevli idiler. İkisi de henüz Amerikan vatandaşlığına uygun görülmemişti. Savaşta vurulup öldüler. Öldükten sonra ABD vatandaşlığına geçirildiler." Sanırım bu haber her şeyi açıklıyordur." (Ercan, 2003).

Hiç kuşkusuz bu dinamik varoluş, beraberinde bu sektörde yoğun bir değer açığa çıkarttığı ölçüde, üretken sermaye ile para sermaye arasında önemli ilişkiler kuruluyor. Hükümet edenlerle savaş endüstrisi arasındaki ilişkinin bir başka ayağı her geçen gün gücünü arttıran finans kesimi oluyor. Lockheed'in hisselerinin yüzde 75'i finans ve finans bağlantılı şirketlere ait olduğunu, Boeing'in hisselerinin yüzde 60'ının finans ve finans bağlantılı şirketlere ait olduğunu işaret etmek bu bağlantının sayılara dökülen kanıtları olsa gerek (Perle, 1988, 315). Ama bu ilişkiyi en açık bir şekilde son ABD'nin Irak'a saldırısında gözlemledik, belki de en acınası görüntüyü. ABD Irak'a bombaları yağdırdığı zaman New York

Hükümet
edenlerle
savaş
endüstrisi
arasındaki
ilişkinin
bir başka
ayağı
her
geçen
gün
gücünü
arttıran
finans
kesimi
oluyor

Grafik-3. ABD'de Azınlıklar, ABD Ordusunda Azınlıklar Bir Karşılaştırma

Kaynak: Center for Defense Information (2002)

Borsası son yirmi yılın en büyük tırmanışını yaptı. Irak savaşında "Bomba, kan ve paranın ve Bush'un, bir de Savunma Bakan'ı Rumsfeld'in varlığında askeri-sınai-finansal kompleks kendini daha bir ele veriyordu.

Yapısal bir süreç olarak genel olarak kapitalizm krizde iken, kriz ortamında askeri araç-gereç üretiminde uzmanlaşmış ve devasa boyutlara varan firmalar beraberinde günlük yaşam üzerinde artan güçleriyle orantılı bir etkide bulunuyorlar. Hiç kuşkusuz etkilerini arttıracak en önemli alan siyasal karar alıcılara ulaşmak olacak. Silah sanayinin yoğunlaştığı bir ülke olarak ABD için de bu yönde gelişmelerin olması kaçınılmaz. Sermaye birikimi güç demek, güç aynı zamanda sosyal ilişkilerde daha fazla belirleyici olmak anlamına geliyor. Güç istencinin en açık dile gelişi 1997 yılında gerçekleştirilen *Yeni Amerikan Yüzyılı* (PNAC) projesi oluyor. Proje seçimlerde Clinton'a karşılık Bush'u desteklemek üzere geliştiriliyor. Projenin temel yönelimi ABD'nin tüm dünyada hegemonyasının oluşturması yönünde. Proje savaş malzemesi üreticilerin en çok sevdiği bir retorik üzerine, düşman retorisi üzerine kurulu. Düşman Irak, K.Kore, Suriye ve yakın zamanda baş edilemeyecek bir güç olacağına ilişkin öndeyilerde bulunan Çin. Yani tehdit (=düşman) retorisi. ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in başını çektiği *Yeni Amerikan Yüzyılı* seminer raporu *Amerika'nın Savunmasının Yeniden İnşası*: Yeni bir yüzyıl için strateji, güçler ve kaynaklar, bütün Amerikan hedeflerinin ayrıntılı bir tasarısıydı. İki yıl önce, silah harcamalarının 48 milyar dolar artırılmasını önerdiler, böylece Washington "çoklu ve eşzamanlı büyük savaşlarda savaşabilir ve onları kazanabilir"di. ABD'nin "sığınak basan" nükleer silahlar geliştirmesini ve "yıldız savaşlarını" ulusal bir öncelik yapması gerektiğini söylediler. Peki proje ekibi kimlerden oluşuyor: artık her birinin adı hiç de yabancı gelmeyen isimler D.Cheney, D.Rumsfeld, P.Wolfowitz, J.Bush, R.Perle vs. (Wildcat,2003). Bir yandan bu proje hızla medya kanalı ile devreye sokulurken, diğer yandan yukarıda adlarını verdiğimiz askeri üretimde faaliyette bulunan firmalar nüfuz satın almak üzere bağışlar üzerine bağışlar yapıyorlar (bkz. Tablo 8).

23 Eylül 1999 tarihinde W.Bush askeri-sınai kompleksi öne çıkaracak, güçlendirecek bir konuşma yapıyor. Konuşmasında bütünlüklü savunma stratejisini üç temel ilkedен oluşturuyor: 1) ABD Başkanı ile Amerikan as-

Tablo 8. ABD'deki silah şirketlerinin 1997'de yaptıkları bağışlar

	Siyasi etkinlik Komitesi Bağışları (\$)	Dolaylı bağışlar (\$)	Lobi Bütçesi (\$)
Lockheed Martin	590.960	87748	1.900.000
Northon Grumman	336.075	22825	3.549.197
Boeing Company	183.119	240420	2.900.000
McDonnell Douglas	195.250	135372	1.600.000
Raytheon	229.950	83438	980.000
Hughes Aircraft	150.000	6175	120.000

Kaynak: G.Burrows, (200.115).

keri arasındaki güveni oluşturmak, 2) Amerikan halkını terör ve misillemelerden korumak, 3) gelecek yüzyılın askeri gücü olmak için bu gücü yaratmak (Rosari-malanzo, 2002).

Askeri-sınai-finansal kompleksin ahtapot vari her tarafa yayılıp etki alanı içine alması bir başka ilişkinin varlığına daha yol açıyor. Bu ise, dünya genelinde öncelikle güvensizlik ve tehdit duygusu yaratırken, diğer yandan bu ortamın sağladığı olanaklarla dünya ticaretinde silah ticaretinin yoğunlaşarak artmasının sağlanmasıdır.

CAAT'ın (Silah Ticaretine Karşı Kampanya) gerçekleştirdiği son bir çalışmada İngiltere'de silah üretici firmaların politik yapılar üzerinde etkide bulunarak nasıl ihracat miktarlarını arttırdıklarını verilerle açıklamışlardır. Örnek olay da BAE Hawk füzelerinin Hindistan'a satılmasında hükümet düzeyinde nasıl bir lobi faaliyeti olduğunun ve bunun nasıl farklı biçimlerde gerçekleştirildiğinin detaylı açıklanmasıdır (CAAT, 2003). Bu örnek olay bize askeri-endüstriyel-finansal kompleksin uzanan ellerinin gücünü gösteriyor. Dünyada en fazla ölüm metası üreten ABD, aynı zamanda en fazla ölüm metası (silah) ihracat etmekte.

türkiye'nin askeri-sınai kompleksindeki yeri: kısa bir bakış

Bir meta olarak silah üretiminin kendisi için pazar koşullarını da araması sistem açısından oldukça doğal bir sonuç. Silah alımında kimleri görüyoruz. Tablo 9 bu konuda bizlere biraz bilgi veriyor. Görüleceği gibi, Türkiye silah alımı konusunda oldukça önemli bir sırada yer alıyor. Özellikle son yıllarda ekonomik makro performans açısından oldukça olumsuz bir süreçte olan Türkiye'nin silah alımında dünyada üçüncü sırada olmasının Türkiye için anlamı GSMH içinde savunma sanayine ayrılan kaynakların önemli bir miktarda olması ve hacimli bir yer tutmasıdır. Gerçekten de yapı-

Bir meta olarak silah üretiminin kendisi için pazar koşullarını da araması sistem açısından oldukça doğal bir sonuç Türkiye silah alımı konusunda oldukça önemli bir sırada yer alıyor

Tablo 9. En çok silah satın alan 10 ülke

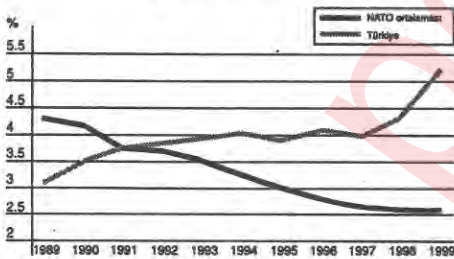
1996-2000	Alıcı	milyon \$
1	Tayvan	12.281
2	Suudi Arabistan	8.362
3	Türkiye	5.664
4	Güney Kore	5.334
5	Çin	5.231
6	Hindistan	4.228
7	Yunanistan	3.665
8	Mısır	3.619
9	Japonya	3.556
10	BAE	2.983

Rakamlar trend göstergesi değerleridir ve 1990 fiyatları temel alınmıştır.
Kaynak: G.Burrows, 200.22'den kısıtılarak alınmıştır)

lan bir çalışmada NATO ülkelerinin GSMH içinde askeri harcamaların düşmesine karşılık, Türkiye'de GSMH içinde askeri harcamalarının sürekli arttığını görüyoruz (bkz. Grafik 4 ve tablo 10 ve tablo 11).

Askeri harcamalar içinde ithalatın önemli bir yer tuttuğunu kabul ettiğimizde, hangi ülkelerin bu ithalattan pay aldıkları önem kazanıyor. ABD'de güç kazanan sinai-askeri ve finansal kompleksin Türkiye'den epey bir pay aldığını Tablo 9'dan görebiliyoruz. Son zamanlarda Türkiye Avrupa Birliği ya da Türkiye ABD tartışmalarında bu payı sahiplenilen ABD firmalarının sahip oldukları siyasi ve ekonomik gücü nasıl harekete geçirdiklerinin bilinmesi özel bir önem kazanacaktır. Ama aynı zamanda ekonomik bir dizi sıkıntı içinde olan Türki-

Grafik-4. Türkiye'de Askeri Harcamalarının GSMH'ya Oranı (1989-1999)

Tablo 10. Türkiye'nin Silah İthalatının Ülkelere Göre Ayrımı 1997 - 1999

Ülke	Değer (milyon \$)	
ABD	4.900	79
Almanya	650	11
Diğer NATO ülkeleri	210	3
Çin	140	2
İngiltere	90	1
Fransa	90	1
Doğu Avrupa (Rusya yok)	50	1
Orta Doğu	20	0

Kaynak: CAAT (2003a)

Tablo 11. Türkiye'nin Toplam Silah İthalat ve İhracatı 1999-2000, 1990 Dolar üzerinden

Yıl	Silah İthalatı (milyon \$)	Toplam İthalat İçinde Silah İthalatı (%)	Silah İhracatı (milyon \$)
1999	3.200	7.9	70
1998	1.319	2.8	10
1997	1.850	3.7	10
1996	1.676	3.7	10
1995	1.815	4.8	75
1994	2.182	8.6	55
1993	2.004	6.1	22
1992	1.711	6.6	23
1991	1.752	7.1	35
1990	1.573	5.8	12
1989	1.226	6.2	25

Kaynak: CAAT (2003)

ye'nin de ekonomik anlamda önemli bir kalemini oluşturan bu askeri harcamalara ilişkin kararları da bir çok açıdan önem arz etmekte.

sonuç yerine

ABD Başkanı Eisenhower'ın Amerikan halkını uyarmasının üzerinden 40 yıl geçti. Bu 40 yıl içinde askeri harcamalarında bir düşüş olmadığı gibi, askeri-sinai ve finansal yapılar arasındaki karlılık ittifakı daha bir artmış durumda. Çok daha güçlenen bu yapının kapitalizmin yapısal dinamikleriyle bağlantıları özellikle de gittikçe derinleşen krizle bağlantılarının kurulması gerekiyor. Ama bu bağlantı bize sisteme ilişkin yapısal-nesnel işleyiş ile bu işleyiş hareketi geçiren özne(=sınıfsal) konumlarını verdiği ölçüde önem kazanacaktır. Bu yönde bağlantılar kurulduğunda bomba, kan ve para arasındaki ittifakın/ittifakların dünya ölçeğinde etkinleştiği, moda deyim ile küresel bir özellik kazandığını söylenebilir. Teknolojik donanımının gelişimi ile yıkıcılığı arttıran bir savaş makinesi ile karşı karşıyayız. E.Mandel'in işaret ettiği anlamda savaş makinesinin ya da yıkıcı sektörün sisteme içkin olan yapısal krizlerin üstesinden gelmesi mümkün değil, ama bomba, kan ve para arasındaki ittifak güç kazandıkça insanlar ve doğanın kırılganlığı daha bir artıyor.

Son zamanlarda savaş üzerine haklı olarak daha çok romantik-insancıl bir dizi tepkisel düşünceler dile getirilmekte, bu çalışmada ise savaşın kapitalizme içkin yapısal özellikleriyle bağlantısını sadece iki kavram üzerinden kurmaya çalıştık. İşaret edildiği gibi, bu çalışma, sadece bir-iki kavramı hatırlatma ve bu kavramlarla olgular ve kapitalizmin yapısal özellikleri arasında bazı bağlantıları kurma amacını taşıyordu. Ama bu amacın daha gerçekçi olması için geliştirilmesi gerekiyor.

Bomba,
kan ve
para
arasındaki
ittifak
güç
kazandıkça
insanlar ve
doğanın
kırılganlığı
daha
bir
artıyor

dipnotlar:

- 1) Başkanın konuşması için bak: <http://mcadams.posc.mu.edu/ike.htm> (indirme tarihi 12.10.2002).
- 2) Başkan'ın konuşması ya da uyarısını ABD için 1961 yılında gerçekleştiriyor, ama gerek I.Dünya Savaşı gerekse II.Dünya Savaşı askeri-sinai komplekse hiç de yabancı değildir. Örnek olarak ortallığı kana bulaşan Hitler'in faşist askeri diktatörlüğü ve II.Dünya Savaşı'nda Krupp, Flick I.G.Farben ve onların bankalarının etkisini unutmak mümkün değil kuşkusuz (Perle, 1988, 311).
- 3) E.Mandel askeri harcamaları silah üretiminin kapitalist üretim tarzı için ekonomik bir olgu yeni bir olgu olmadığını açıkça işaret eder. Özellikle 15. ve 18. yüzyıllar arasında süren savaşların aynı zamanda ilkel sermaye birikimi için temel kaynaklardan biri olduğunu belirtir (Mandel, 1999, 275). Ayrıca bak: M.Kidron (1967, reprinted 1989), T.Cliff (1999).
- 4) Bu konuda ilk elden kısa ve çekişken bir çalışma için bak: F.Ercan (2002).
- 5) Bu tarz analizi P.Virilio Fransız Devrimi özelinde harika bir şekilde dile getirecektir. "Devrimin stratejik şeması, iki hakim sınıfa ayrı savaşların aynı zamanda ilkel sermaye birikimi için temel kaynaklardan biri olduğunu belirtir (Mandel, 1999, 275). Ayrıca bak: M.Kidron (1967, reprinted 1989), T.Cliff (1999).

hareketli kitlelerin yıkıcı eylemini proleteryanın gücüyle gerçekleştiren yıkım üretimini sermaye yaparak zenginleşmeye çalışır" (Virilio 1998, 35).

- 6) Natalie Moszkowska'nın analizi E.Mandel'den alınmıştır (1996)
- 7) Bu tarz analizlerde temel başvuru K.Marx'ın Kapital-III'teki vurgusu olmuştur. Marx bu vurgusunda kapitalizmde aşırı üretim eğilimi kendisine karşı bir gelişme ile kitlelerin tüketim olanaklarının kısıtlanmasına yol açtığını ve genellikle krizlerin temelinde bu karşıt eğilimin yattığını belirtecektir (Marx, 1991, bölüm 30).
- 8) Silah ticareti aslında bir yandan kapalı kapılar ardında sürdürülen bir dizi ilişki doğrultusunda gerçekleşiyor, ama bu ilişkiyi yürütmede genellikle döner kapı olarak tanımlanan bir sistem işlemekte. Döner kapı tabiri "basitçe açıklamak gerekirse, bakanlar, danışmanlar ve üst düzey silahlı kuvvetler mensuplarının sık sık silah şirketi çalışanı durumuna gelmesini ve bunun tersini işaret etmek için kullanılıyor. Devletle sektör arasındaki duvarda büyük bir açıklık var ve buraya sürekli döner bir kapı yerleştirilmiş durumda" (Burrows, 2003, 114). V.Perle bu ilişkiyi iki yönlü aktif sistemi olarak tanımlar, özellikle ABD'de Pentagon bürokrasisi ile silah şirketlerinin üst yöneticileri arasında iş değişimi doğrultusunda binlerce değişiklik olur. Özellikle generaller ve 20 yıllık çalışmalarından sonra emeklilikleriyle birlikte silah üreten şirketlerle ordu arasındaki ilişkiyi sağlamak üzere silah üreten şirketlerde çalışmaya başlıyorlar (Perle, 1989, 311). Döner kapı sistemi hiç kuşkusuz ABD için geçerli değil, Burrow'un bildirdiğine göre İngiltere'de sadece 1984-1994 yılları arasında 1838 üst düzey Savunma Bakanlığı görevlisine savunma sanayiinde görev alma izni verilmiştir (Burrows, 2002, 114). Silah üreticileri silah satımı için daha önce silah alıcısı olan devlet/ordunun etkin isimlerini içermesi ile birlikte, hiç kuşkusuz rüşvet ve yolsuzluklar da kaçınılmaz oluyor.

kaynakça:

- Brenner, R. (2001) The World Economy at the Turn of the millennium toward boom or crisis?, *Review of International Political Economy*, cilt 8, sayı 1.
- Burrows, G. (2003) *Silah Ticareti Kılavuzu*, (çev. H. Doğan), Metis yayınevi, İstanbul.
- CAAT (2003) The Political Influence of Arms Companies, www.caat.org.uk
- CAAT (2003a) Turkey and the Arms Trade 1998 - 2002: www.caat.org.uk/information/publications/
- Center for Defense Information (2002) 2001-2002 *Military Almanac*, www.cdi.org
- Cliff, T. (1999) "The Permanent Arms Economy", içinde *Trotskyism after Trotsky*, Bookmarks, London.
- Eisenhower, D. (1961) "Eisenhower's Farewell Address to the Nation", <http://mcadams.posc.mu.edu/ike.htm>
- Ercan, F. (2002) "Kapitalizm Ordu ve Savaş Üzerine Anımsatmalar", (der. A. Çubukçu), *Savaş Karşı Yazılar*, Evrensel Yayınevi, İstanbul.
- Hartung, W. (1998) *Military - Industrial Complex Revisited How Weapons Makers Are Shaping U.S Foreign and Military Policies*, *Foreign Policy in Focus*, IISS (2002), www.iss.org

- Giddens, A. (1996) *The nation-State and Violence*, Polity Press, Oxford
- Kidron, M. (1989) *A Permanent Arms Economy*, International Socialism Reprints: 2, (International Socialism 1: 28), 1967 tarihli çalışmanın yeni basımı.
- Marx, K. (1991) *Capital-III*, Penguin Classics, London.
- Mandel, E. (1999) *Late Capitalism*, Verso Publ. London.
- Moseley, F. (2002) Goldilocks Meets a Bear: How Bad Will the Recession Be?, *Monthly Review*, Nisan.
- Reifer, T. (2001) *Asia-Pacific Security & US-Led Neoliberal Globalization & Militarization in Historical Perspective*, www.focusweb.org/publications/2001, indirim tarihi 17.04.2003
- Rosario-Malanzo, J. T. (2000) *US Military-Industrial Complex*, www.apmet.org/pdfs/journal
- SIPRI (2002). *Yearbook 2002: Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford University Press, Oxford.
- Virilio, P. (1998) *Hız ve Politika*, (çev. M. Cansever), Metis yayınevi, İstanbul.
- Weeks, J. (1988) *Super Profits and Crises: Modern U.S Capitalism*, International Publishers, New York.
- Wildcat (2003) *War Against Irak*, March.

İnsanlık tarihi sekiz bin yıl önce başladı. Egemenlerinin üne olan tutkuları ve Tanrıların kana susamışlıkları ile beslenen hegemonik megalomani ile güçlenen devletlerin gelişmesi ile hareketlendi. Tarih savaştan doğar ve savaş doğurur. Uygarlıkların gelişmesine tanıklık eder; bunların her biri kendi tekniğini, mitlerini, başyapıtlarını getirip bırakırlar. Ama tarih, sayısız afetler nedeni ile tamamen kaybolan uygarlıklara da tanıklık eder. Tarih aynı zamanda, akılcı, teknik, ekonomik, düşsel, estetik, yaratıcı, şiirsel, eğlenceci yetenekleri ile "homo-sapiens" türünün ölümsüzlüğünü ve çılgınlığını ortaya koymuştur.

Savaşlar silahların öldürücü gücünü arttıran sanayi devriminden sonra yeni bir yön aldı. Dev boyutlu sosyal araçlara sahip olan devletler giderek daha yıkıcı ve kitlesel imha gücüne sahip silahlar kullandılar.

Birinci Dünya Savaşı, daha önce benzeri görülmemiş bir kıyımı gerçekleştirir, sivil halkı hedef alır ve topyekun bir savaş haline gelir. İkinci yok edici silahların etkinliğini on kat artırır, bombardıman ve sürgünlerle milyonlarca sivil yok eder ve Hiroşima ve Nagazaki'nin küllerinin altında son bulur. Bilimsel – teknik – askeri uygarlık, bundan böyle, insanlığı yani kendi kendisini yok etme gücüne sahiptir.

Çağdaş pasifizizm Birinci Dünya Savaşı'nın iğrençliğine karşı bir tepki olarak doğdu. Hareketin mantığı kendisini Hitlerci savaşla işbirliğine girme paradoksuna sürüklediğinden, Nazi işgali altında dağıldı ve bu satırların yazarı dahil olmak üzere birçok kişi için savaşın bir tarafı olmak durumunda kaldı.

Bununla birlikte Hiroşima sonrası nükleer tehdit barışçı hareketi tekrar güçlendirdi. Fakat atom bombasına sahip olduktan sonra, SSCB (kendi içinde her türlü barışçı çıkışı yasaklarken) tarafından kullanılan barış hareketi, Batının silahlanmasına karşı güçlenerek büyümeye devam etti. François Mitterand'a haklı olarak "Barışçılar Batıda, Füzeler ise Doğuda" dedirten bu gelişme olmuştur.

Vietnam Savaşı ve sömürgelerin kurtuluş savaşları, sömürgeci ülkelerde, baskıcı savaşlara karşı muhalefet oluşturdu. Barışçı hareket Amerika Birleşik Devletleri'nde Vietminh'i idealleştirirken, onun yerleştirmiş olduğu sistemi

göz ardı etti ve Kamboçya'nın Vietnam tarafından işgali sırasında açmaza düştü.

Hiroşima sonrası barışçı hareket kendi çocukluk hastalığı olan Sovyet yanlılığına rağmen, insanlığa yönelmeye başlayan toplu bir tehdide karşı, bilinçlenmeye tanıklık ediyordu. Vietnam Savaşı'na karşı barışçı hareket dar görüşlülüğü ile birlikte sömürgeci ülkelerde, halkların hakları konusunda evrensel bir bilincin oluşmasına katkıda bulunuyor ve Batıdan hegemonyacı geçmişi ile bağlantısının kesilmesini talep ediyordu. Ancak kitlesel yok edici silahların ve öncelikle nükleer olanların tümüyle ortadan kaldırılması için küresel sivil bir hareket oluşmadı.

Son dönemdeki gösteriler, antiamerikacılar, mutlak barış yanlıları, temkinsiz bir saldırganlığa karşı olanlar ve nihayet evrensel bir çağın yaşamsal ihtiyaçlarını görmezden gelenlerin oluşturduğu karma bir koalisyonur.

Gerçekten de barışçı baş kaldırma, Saddam Hüseyin'e karşı bir av kampanyasına dönüşen, Bin Ladin kovalamacasına karşı tepki ile Irak tehlikesi hakkındaki argümanların yarsızlığına ve Ortadoğu'da kontrolü amaçlayan stratejik ve petrol ile ilgili gerçek niyetlerin saklanmasıyla karşı bir tepki içerir. Dahası Birleşmiş Milletlerin onayı olmadan dünya düzenini sağlamak için kararlı olan ABD'nin hegemonya politikasına bir tepki de mevcuttur. Ayrıca bu gelişmede dünyanın en duyarlı bölgesine yapılan müdahaledeki ihtiyatsızlığın da payı vardır. Irak'a karşı bir savaş sınırlı tutulmaz. Bu zincirleme bir tepkiyi harekete geçiren bir operasyon olacaktır.

Avrupa'da ABD'de, Avustralya'da, yani Batı dünyasının kendi içinde son zamanlarda yapılan büyük gösterilerin altında, kanımca, felaket boyutunda bir tehdide karşı bir direniş vardır. Saddam Hüseyin'i kurtarmak asla söz konusu değildir. İsrail – Filistin ilişkilerinde şu an var olan bir nefret ve terör çıkmazının yaygınlaşmasına karşı duyarlı bir tepki vardır.

Üstelik şu andaki durum, henüz ifade edilmiş bir mesajı taşımaktadır; tarihin hem kıvı hem annesi olan savaş tarihi yolundan çıkarmak riskini taşımaktadır. Böyle bir değerlendirmeye küreselleşen bir nitelik kazanan tarihin gelişmesinin sadece uçuruma sürüklenmesi

Edgar
Morin

Çeviri:
Metin
Sarfati*

Avrupa'da
ABD'de,
Avustralya'da,
yani
Batı
dünyasının
kendi
içinde
son
zamanlarda
yapılan
büyük
gösterilerin
altında,
felaket
boyutunda
bir
tehdide
karşı
direniş
vardır

* Dr.
Marmara
Üniversitesi

ile yetinmeyip, bizi muhtemel tarih sonrası bir eşiğe götürmesi nedeni ile anlam kazanır.

Gerçekten de 1990'da başlayan küreselleşmenin son aşaması bir Dünya toplumunun tekno – ekonomik alt yapılarını üretti. Fakat bu yeni oluşumun yapılarını düzenleyemediği için neden olduğu kaos muhtemelen küresel toplumun geleceğini riske atacaktır.

Böylece üçüncü bin yılımızın paradoksu ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz: Tarihten yukarıya doğru, yani devletleri ve onların çatışmalarını aşan bir küresel topluma ulaşip, bir hükümet oluşturmadan, ama dünyanın yaşamsal problemlerine öncelik veren küresel bir yönetim oluşturarak, tarihi yukarı doğru aşabiliriz. Fakat uluslar eşanlı olarak kendi egemenliklerini sınırlandıracak süpranasyonal bir iktidar tesis etmeye muktedir değilse; Birleşmiş Milletler ulusal devletlerin mutlak egemenliklerini aşip, böylece savaş çağını geride bırakacak bir küresel yönetim tesis etme gücüne sahip değildir. Bununla birlikte bir yol ayrımındayız; ya Birleşmiş Milletler küresel barışı yerleştirebilecek veya bugün küresel toplumu yönetme işini üstlenmeye aday yeni bir imparatorluğun egemenliğine yollar açılmış

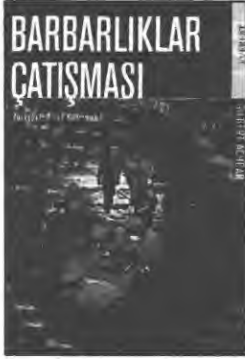
olacak. Birleşmiş Milletlerin reforme edilmesi insanlık için güçlü bir gereksinme olmuştur.

Bu ikilem gittikçe daha önemli bir hal alacaktır; ya yukarıdan bir çıkış yoluyla tarih aşılabacak veya tarihsel girdabın içinde yok oluncaktır. O zaman tarihten çıkış aşağıdan olacaktır. Mad Max'ın filmindeki herkesin herkese karşı teknik uygarlığı kullanarak giriştiği barbarlığı biliyoruz.

"Tarihten çıkış" fikri ütopyik gelebilir. Fakat insanlık birkaç bin yıl önce tarih öncesini aşmadı mı? Tarihten çıkmak durağanlığa düşmek demek değildir, fakat evrime başka normlarla devam etmektir. Gerçekten de insan toplumları biyolojik evrimlerine devam etmişler, fakat bunu başka normlara göre gerçekleştirmişlerdir...Ve küresel çağ bu yeni gelişimin şartlarını üretmektedir.

Her şey ölümün gölgesinde süregelmektedir. Küresel kriz yoğunlaşmaktadır. Fakat biliyoruz ki tehlike bilinci, tabii eğer doğal olarak, çok gecikilmemişse, bunu önleyebilir. Ve her insanın, her toplumun ve tüm insanlığın içinde gizli duran üretici güçler ancak bir kriz sırasında ortaya çıkabilir.

Bir
yol
ayrımındayız;
ya BM
küresel
barışı
yerleştirebilecek
veya
bugün
küresel
toplumu
yönetme
işini
üstlenmeye
aday
yeni bir
imparatorluğun
egemenliğine
yollar
açılmış
olacak

Barbarlıklar Çatışması

Gilbert Achcar

Her medeniyetin barbarlığı kendine özgüdür; kimileri boğaz keser, kimileri savaş uçaklarıyla köyleri bombalar, kimileri kıtaları ölüme terk eder, kimileri de yolcu uçaklarını kaçırıp sivilleri öldüren bir füze olarak kullanır. 11 Eylül'de tüm dünyaya korku ve dehşet saçıp gezegenimizi yeni bir çılgınlığın eşiğine getiren intihar saldırıları da bu açıdan önemli soruların yönetilmesine yol açmıştır.

ABD'yi hedef alan siyasal-dinsel terörizmin oluşumunu açıklayan etkileri ayrıntılarıyla inceleyen bu kitap, aklımıza gelen önemli soruların birçoğuna doğru karşılıklar verme iddiasındadır: Küresel gösteri toplumunun yeni binyılın bu ilk büyük terörist saldırısına tepkisi ne derece samimidir? ABD'nin en çok nefret ettiği adamın yine ABD'nin en eski müttefiklerinden biri olan, petrolün ve İslami gericiliğin büyük ihracatçısı Suudi Krallığı'ndan çıkması nasıl açıklanabilir?

Medyanın oynacağı haline gelen 11 Eylül olayının dünyanın farklı yerlerinde nasıl karşılandığını, küresel gösteri toplumunun yeni binyılın bu ilk büyük terörist saldırısına gösterdiği tepkinin ne derece samimi olduğunu da sorgulayan Achcar, ABD yetkililerinin, "Terörizme karşı tek savunma yöntemi, savaşı düşmanın evine taşımaktadır" benzeri açıklamalarını da inceliyor ve perol-din-fanatizm üçgeninin arkasındaki acemi büyücülerini ortaya çıkmaya davet ediyor.

Lübnan asıllı Fransız yazar Gilbert Achcar, Barbarlıklar Çatışması adlı bu kitapta, ABD'yi hedef alan siyasal-dinsel terörizmin arkaplanındaki etkenleri titiz bir analizle ortaya koymakta ve 11 Eylül saldırısının öncesini, sonrası ve uzun vadede geleceğini, uzman bir siyasal bilimcinin bakışıyla yeniden masaya yatırmaktadır.

Everest Yayınları

Çeviri: Diren Kahrman

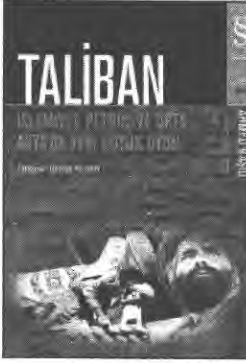
Kaos İmparatorluğu

Alain Joxe

Bu kitap Amerikan imparatorluğunun geleceği meselesini önemli bir soru sorarak ortaya atıyor: Amerika Birleşik Devletleri'nin gücü her şeyden önce ekonomik midir, yoksa askeri temelli bir iktidar mıdır? Alain Joxe bu soruyu cevaplamak için öncelikle Makyavelli, Hobbes ve Clausewitz'in "Devlet, Cumhuriyet ve İmparatorluk" kuramlarına başvuruyor. Ekonomi de dahil olmak üzere iktidarını sağlamak için devlet, silahlı güç tekeliyle meşrulaştırır ve Ortaçağ'ın sonunda ortaya çıkan doğal durumu, "herkesin herkese karşı savaşı"nı savuştururdu. Ama bugün, özellikle üç büyük dine mensup aşırı sağcı din adamlarının siyasallaştırdığı köktendincilik adı altında yeniden sanki o günlere dönüyoruz. Yazar 1991'deki Körfez Savaşı'nın ardından Amerikan stratejik doktrinini inceleyerek, dünyanın her tarafında patlak veren "küçük savaşlar"ın derindeki sebeplerine ışık tutuyor. Amerika Birleşik Devletleri, gücüne rağmen ne düzeni ve barışı getirmek için dünyayı ele geçirmeyi, ne de bütün dünya halklarının genel olarak güvenliğinin sorumluluğunu üstlenmeyi düşünüyor. Sadece, uluslararası hukukun dışında, bölgesel koalisyonlarla düzensizliği yönetmenin peşinde. Umutsuzluk semptomlarını bastırmaya ya da terörizm suçlarını cezalandırmaya çalışıyor; ama dünyanın her yerinde "zarar görmüş barış süreçlerini" yaratan sebeplerle hiç ilgilenmiyor. Alain Joxe tüm bunların ışığında, bu "imparatorluk kaosu"na karşı Avrupa'daki cumhuriyetlerin küresel düzeyde örgütlenmelerinin önemine işaret ediyor.

İletişim Yayınları

Çeviri: Işık Ergüden
İstanbul, 2003

Taliban

Ahmed Raşid

Küresel kapitalizmin simgesi olan İkiz Kuleler'e ve ABD'nin askeri gücünün merkezi olan Pentagon'a yönelik saldırıların yapıldığı dakika-lardan beri bütün dünya tek bir hareketin ismiyle yatıp kalkıyor: Taliban!

Peki, kimdir daha çok yakın zamanlara kadar özel olarak Afganistan'la ilgilenenlerin dışında adı sanı duyulmamış olan bu insanlar? Taliban hareketi nasıl doğmuştur, nasıl kuvvet kazanmıştır ve çok kısa bir sürede önce Kabil'i, sonra ülkenin çok büyük bir kısmını ele geçirmeyi nasıl başarmıştır?

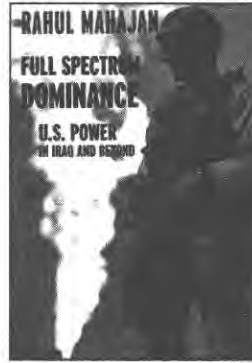
Taliban'ın İslamiyet yorumu yeni bir "uygarlıklar çatışması"nı fişekleyebilecek güçte midir gerçekten, yoksa Taliban merkezindeki kutuplaşma, bölgenin Müslüman devletlerini de içine alan "Yeni Büyük Oyun"un, dünyanın en el değmemiş petrol yataklarının bulunduğu Orta Asya'yı kendi nüfuzları altında tutmak isteyen, önce baş oyuncu ABD olmak üzere diğer oyuncuları oluşturan devletlerin de yer aldığı bir "petrol, güç ve dünya hâkimiyeti" savaşının bir parçası mıdır sadece?

Yirmi bir yıldır Afganistan'la ilgili geniş çaplı haberler yapan tek gazeteci ve bir Afganistan âşığı olan Ahmed Raşid'in Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun adını taşıyan bu kitabı, Taliban konusunda dünyada varolan en kapsamlı ve nesnel bilgilere dayalı kitabı oluşturmaktadır. Bu kitapta yine, Taliban'ın küçük bir grup olarak doğuşundan bütün dünyanın kaderinin düğümlendiği bir korku odağı haline gelmesine kadarki bütün serüvenini ve Usame bin Ladin'in bu serüvende oynadığı rol de en ince ayrıntılarına kadar gözler önüne serilmektedir.

Everest Yayınları

Çeviri: Osman Akinhay

İstanbul, Kasım 2001 — 412 s., 1. Basım

Full Spectrum Dominance

Rahul Mahajan

"Full Spectrum Dominance, barış hareketi içinde, Irak'a karşı savaşı durdurabileceğine samimiyetle inanan bizlerin ne kadar naif olduğumuzu gösteriyor. Kitapta, Amerikan dış politikasının mimarlarının politika ve stratejilerinin ciddi ve derinlikli bir şekilde analiz edildiğini görüyoruz. Yazar Rahul Mahajan, karşı olduğumuz güçleri daha iyi anlayabilmemiz ve böylece onlarla daha iyi mücadele edebilmemiz için bize araçlar sunuyor. Bu kitap, İmparatorlukla savaşa devam etmek isteyenler açısından mutlaka okunması gereken bir eserdir."

Medea Benjamin

*Global Exchange and Code Pink:
Women for Peace Kurucu Üyesi*

"Rahul Mahajan'ın kitabı Amerika'nın Irak'a yönelik saldırısının arka planını gözler önüne seriyor. Tam zamanında basılmış olan bu kitap, dört dörtlük analizleri içeriyor. Mahajan, emperyal bir devlet olarak Amerika'nın gerçekliğinin portresini ve bu devletin dünya hakimiyeti için sarf ettiği çabaları okuyucuya sunuyor. Amerikan dış politikasının sonuçlarıyla ilgilenen savaş karşıtı, global eşitlikten taraf, ilerici düşüncelere sahip insanların bu kitabı mutlaka almaları gerek."

Bill Fletcher, Jr.

TransAfrika Forum Başkanı

Seven Stories Book